

MAGYAR REGÉNYIRÓK KÉPES KIADÁSA

**Szerkeszti és bevezetésekkel ellátja
MIKSZÁTH KÁLMÁN**

34. KÖTET

ANATOLE

REGÉNY

Irta

TOLDY ISTVÁN

CSERNA KÁROLY RAJZAIVAL

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1906

TOLDY ISTVÁN.

1844-1879

1844-ben született, s minthogy a Toldy Ferencz fia volt, nevezetes írók és államférfiak környezetében nőtt fel, szabadabb, nyitottabb gondolatvilágban. Szép szál barna ifju volt, hatalmas vállakkal, mint egy Herkules, fekete szemeiből izzó fény lövelt ki, izmait erő feszítette. Ha a regebeli erős Toldy fia volna, akkor sem esik vala messze a fájától.

De így sem esett. Már joghallgató korában elárulta hajlamait az irodalom iránt és a tehetségét hozzá. Mindamellet nem hanyagolta el a komoly tanulmányokat sem, felváltva mélyedt el Európa nagy gondolkozóinak és szépiroinak remekeibe; írónak készült, de olyan fajtának a minő az atyja házánál megfordult Eötvös József vagy Kemény Zsigmond volt, hogy egyébre is lehet használni.

Különben sokoldalúsága, úgy testi mint lelki ügyességekben úgyszólván a Jókai hőseihez tette hasonlónvá. Bálban első tánczos, a kávéházi asztalnál első disputáló, asszonyok közt a fő-fő udvarló, víg pajtások közt a legbohóbb fiu, tanácskozó helyen a leghiggadtabb fej, párbajnál a legjobb vivó, szóval mintaképe a fiatal óriásnak, akiből egykor nagy portentum lesz - ha az isten is úgy akarja.

Az isten azonban nem akarta úgy. Megadott neki mindent, a mihez a nagy szereplésnél szüksége lehet, csak időt nem adott neki eleget.

De az aránylag csekély idő daczára is szinte teljesen bevégezett egyéniséget és jelentékeny nyomokat hagyott. Pedig abból a kis idejéből is, ami számára engedve volt, elcsipegetett valamennyit a gondviselés. Mire iskolai tanulmányait bevégezte, nyélbe ment a Deák-féle kiegyezés a király és nemzet közt, megnyílt a közpálya a magyar ifjak előtt. Az pedig olyan furcsa idő volt, hogy nem a hivatalokat keresték, hanem a hivatalnokokat. A fogalmazni tudó művelt ifjakra kötelességül hárult odaülni az üres asztalokhoz a burokbán és végezni az ország dolgát. Toldy Pista is beállt 1867-ben fogalmazónak a belügyminisztériumba, néhány hónap mulva titkár lett (akkor még egy hónapból állt egy esztendő a ranglétra világában). Később a miniszterelnökségben, majd az új törvényelőkészítő-bizottságban szolgált. E közben állandó munkásságot fejtett ki a lapokban, Pulszky Ágosttal együtt szerkesztette az «1848» című lapot, melyben úgy a publicisztikai, mint a szépirodalmi közlemények közt kicsillogott az, amit ő írt. Temperamentumos író volt erős egyéniséggel, élénkség, bátor határozott hang és bizonyos francziás eszrit jellemezte írásait. Nem az óvatos vagy tétovázó emberek sorához tartozott. Egyenesen csörtetett a céljai felé ungon-berken keresztül, nem törődve vele, hogy útközben valakit, vagy valakit feltaszít. Különösen a klerikalizmust és jezsuitizmust üldözte hevesen. A Pulszky-féle lap megszűntével a *Századunk* majd a *Reform* főmunkatársa, de itt se fejezhetvén ki eszméit szabadon, saját lapra vágyott, a mit végre 1875-ben Lónyay tett neki lehetővé, miután a *Választások előtt* című röpiratából megismerte, mekkora erő lüktet tollában. 1875-ben kilépett az államszolgálatból, s alapította a *Nemzeti Hirlap*-ot abban a kis formátumban, melyet azóta úgyszólván az összes magyar ujságok felvettek.

Toldy előtt a *Figaro* lebegett mint minta, de teljesen utánozni nem akarta, mert érezte, hogy a magyar ünnepélyes természet nem veszi be a bohó tréfa alakjában feltálat komoly dolgokat, tehát bizonyos mérséklettel kezdte a reformot, hogy a politikai és társadalmi kérdések hagyományoszerűen végtelenül unalmas, száraz és élvezhetlen pertraktálási módjába egy kis zamatot, eleveniséget, játsziságot, színt, sőt illatot vegyítsen, úgy akarva fokozni a lanyha olvasási kedvet, mint a fortélyos franczia szakácsok az étvágyat, azzal, hogy a nem kívánatos, megunt

húsokat különböző ízű és színű mártásban adják fel. Hogy a politikai cikkek szürke, nehézkes, ódon ruháikból kiszabadultak, az ő - nem merem mondani - érdeme, mert talán kár volt úgy nem hagyni, de legalább jelentőségének bizonyítéka.

A hirlapírói teendők mellett lázasan dolgozott szépirodalmi művein, mintha tudná, hogy sietnie kell, roppantul sietnie. Irt novellát, regényt, színművet, a jezsuiták bűneiről elterjedt vaskos könyvet, röpiratokat a kiegyezésről, a katolikus autonomiáról, a politikai szónoklatról kézikönyvet adott ki, az akadémiának lefordította Mommsent.

Legnagyobb sullyal esnek a serpenyőbe működésének mérlegelésénél színművei, melyek francziáskodó modorban egy-egy társadalmi kérdést vetnek fel. Toldy nem szövevényesen font meséket alakít át színdarabokká, hanem liberális vezércikkeket önt át mesékké. Egyik drámája *Livia* plane valóságos antiklerikális támadás. Színművei jelentékeny sikert arattak a Nemzeti Színházban, némelyek hosszú időig maradtak a repertoire-on mint az *Új emberek*, *A jó hazafiak*. Elbeszélő művei, s ezek közt kivált *Anatole* regénye, mely 1872-ben jelent meg, élénk hatást keltettek a közönségben és az irodalmi körökben. A Kisfaludy Társaság mindjárt az *Anatole* megjelenése után, 1873-ban, sietett őt egyik üres székébe ültetni.

Egy másik szék pedig (s erre vágyott nagyon) a parlamentben szinte elkerülhetetlen volt már - hiszen a politikusok egy Gambettát vártak benne, ahogy az írók egy ifj. Dumast. És mindez szépen lassan kezdett a teljesülés felé menni, midőn 1879-ben egy zuzmarás téli reggelen váratlanul rálehelt a kaszás csontember és se Dumas sem Gambetta nem jöhetett többet elő - hanem Toldy István is elment.

Mikszáth Kálmán.

ANATOLE.

Első kiadása megjelent 1872-ben.

A múlt ősön Rómában hivatalos valék T* M* marchese és bankárhoz, egyikére azon estélyeknek, melyeket a háziúr hiúságból ad a világ minden tájékáról hozzá «ajánlott» ismeretlen barátoknak, s a vendégek kíváncsiságból látogatnak; s melyeken idegennek, mint magam is valék, alig lehet magasabb ambíciója, mint némi méltósággal és eleganciával unatkozni.

E lélekemelő célú hajhászva egy mellékterembe vetődtem, mely véletlenül éppen üres volt, s itt egy csalogató tekintetű karszékbe vetvén magamat, belemerültem egy pompás Tizián szemléletébe, mely velem átellenben függött a falon. Nehány pillanatig foglalkozhattam a nagy maestróval, midőn egy idegen lépett a terembe, körülnézett, aztán könnyed üdvözlést bólintva fejével, nagy fáradtan egy másik karszékbe veté magát, mely egy szép művi rózsafaasztal mellett az enyémnek mellékarabját képezé.

Tekintetem Tizián vásznáról önkénytelen az újon jöttre esett, s félre kellett fordulnom, nehogy az észrevegye azon akaratlan mosolyt, mely fölött első perczen nem tudtam úrrá lenni. A szék, melyen ült, a szoba szögletében állt egy alacsony étagère előtt, melynek legfelső polczára egy tán Pompéjiban kiásott ó-római váza volt állítva. A váza az ókori edényvilág azon, majdnem gömbölyű alakzataihoz tartozott, melyeket csak két hatalmas fogantyújuk biztosít azon félreismerés ellen, nehogy a földteke sikerületlen utánzásainak tartassanak. Az öblös edény alig egy arasznyival állt az ismeretlen feje felett, s midőn tekintetem ráesett, akaratlanul elmosolyodtam azon bizarr hasonlatosságon, mely az ismeretlen fejének s a pompéji vázának alakja közt szembe tűnt. Átellenesem alacsony, tömör termetű ember volt, széles, de nem idomtalan vállakkal; s e vállakon meglehetősen nagy fej ült, melynek kerekdedsége bármely hevesi görögdinnyének becsületére vált volna. Barna haja rövidre volt nyírva, bajusza rövidre volt nyírva, szakáll, mely álla kivételével arcát befedte, rövidre volt nyírva; s a haj és szakáll e szabályos megnyírtsága még tökéletesebbé tette fejének gömbalakját. Első perczen hajlandó lettem volna a tüneményt esztorgályosi műremeknek tartani, ha a gömb két oldalán egy-egy terjedelmes fül nem tolokodik kifelé, mely illúzióimat tönkretette, s meggyőződött róla, hogy csakugyan emberfő áll előttem. E két széles, kifelé törekvő, s ennek következtében szétálló fül volt anyja azon udvariatlan mosolynak, mely ajkaimat meg látogatta. Emberem éppen nem volt rút, házassági ajánlatban bátran «kellemes külsejűnek» hirdethette volna magát; sőt volt arczában valami jószívűség, mely a kedély túlnyomóságát árulta el az elme felett, s inkább volt vonzó, mintsem visszataszító: de mesésen kerek feje, szétálló, hatalmas füleivel szerfelett komikus látványt nyújtott, főképp egy arasznyival azon pompéji fazék alatt, melyhez oly meglepően hasonlított.

Elkezdtém emberemet szemmel kísérni. A fazékfejű úr sehogysem találta magát helyében. Hol jobb lábát veté a balra, hol megfordítva, kezét hol nadrágja zsebébe, hol mellényébe dugta, egyszer órájára nézett, másszor szemüvegét törölte meg, keztyűjét lehúzta, hogy ismét felhúzza, s ez így tartott öt perczen át, melyet végtelen hosszúnak kellett találnia. Nehányszor felém fordult, mintha szólni akarna, aztán ismét visszavetette magát ülésébe. Észre kellett vennem, hogy bántja valami. Ajka mozgott, újjaival valami melódiát vert kalapján, szóval oly benyomást tett rám, mintha türelmetlenül várt volna valakit, vagy hiányát érezné valaminek, s nincs még tisztában magával a mód iránt, melylyel baján segítsen.

Végre egy ránézve kétségkívül kínos pauza után nagy elhatározással hozzám fordult s megszólalt.

- Bocsánat uram, mondá udvariasan, ön itt szintén idegen, nemde?

- Az vagyok.

- Nagyon örvendek! kiálta fel a fazék oly mosolylyal, mintha legalább is rég nem látott barátot fedezett volna fel bennem, s széken egyet taszított az enyém felé.

Csönd állt be, melyet én készakarva nem szakíték meg, kedvem telvén a fazék arcának tanulmányozásában. Ez arczról, midőn én hallgatással feleltem felkiáltására, a fentidézett örvendes mosoly ép oly gyorsan letűnt, a mily indokolatlanul jelent meg rajta az előbb.

Néhány másodperc múlva ismét felém fordult.

- Bocsánat uram, - ön nemde angol?

- Nem.

- Orosz?

- Nem, magyar vagyok.

- Ah, magyar? mindjárt gondoltam! - kiálta fel a fazék második kiadásával az előbbi oknélküli mosolynak, s székét ismét közelebb bízta az enyimhez. - Örvendek, nagyon örvendek. Oh uram, ön nem is tudja, miért örülök ezen annyira. Nemde nem tudja?

- Nem is sejtem.

- Hja persze! - de ez már így van. Magyarország, - az szép ország!

- Volt ön már Magyarországon?

- Még nem. De elmegyek, - fogadni mernék, hogy elmegyek; és - lássa uram - ezért örvendek annyira, hogy most szerencsém van önnel megismerkedni. Hol is lakik ön Magyarországon?

- Pesten.

- Mindjárt gondoltam! Hisz az természetes. Aki Franciaországban él, csak Párisban lakhatik, aki Magyarországon, csak Pesten. Mert lakni egyáltalában csak fővárosban lehet. No, annál jobb. Lássa uram, így, ha egyszer Pestre jutok, legalább nem leszek idegen, legalább találok egy ismerőst az ismeretlen városban. Ah, higgye el uram, borzasztó dolog az, ismeretlen emberek közt lenni, - az ember nem beszélhet senkivel, - aztán néha oly nehéz megismerkedni.

- Ha e nézetem volnék, jegyzem meg, otthon maradnék.

- Otthon? hehehe! röhögött a fazék jelentékenyen. Hát azt hiszi ön, nem szívesebben ülnék én otthon Párisban, saját házamban a Rue Caumartinban, mint hogy egyik városból, egyik országból a másikba vándoroljak; úgy hogy mire az egyiket megszoktam, odább kell mennem új világba új emberek közé, kikkel ismét előről kell kezdeni az ismerkedést? Oh én szép nyugalmas házam Párisban, mikor látlak ismét!

A fazék kebléből oly mély sóhaj tört ki e szavakra, hogy úgy hívém, embertelenség volna őt megfosztani az alkalomtól, hogy szívét kiönthesse. Elhatározám tehát, hogy lehetőleg indiskrét leszek és kérdéseket teendek neki mindaddig, míg látom, hogy van kedve felelni. Fecsegő emberek megbántásnak veszik, ha nem érdeklődünk ügyeik iránt, s nekem ez alkalommal volt időm a fazék ügyei iránt érdeklődni.

- Bocsásson meg uram, mondtam, de e szerint az ön tettei és vágyai közt oly ellenmondás van, melyet nem bírok magamnak megfejtetni. Ki kényszeríti önt egyik helyről a másikra vándorolni, ha nem akar?

- Ki? - hát a feleségem! - kiálta fel a fazék nagy emphazissal, s ismét felém taszította székét egy araszszal. - Ah uram, különös egy asszony az én feleségem! Az ő kedvéért kopizálom a bolygó zsidót már két év óta. Ah, ha ön ismerné a feleségemet!

- Tehát annyira szeret utazni?

- No, - utazni épen nem -

- Akkor hát nem értem -

- Nem úgy-e? tudtam, hogy nem érti. Természetes! Hisz az én feleségem oly különös egy asszony! Lássam uram, házassági szerződésünkben csak egy pont van, mely tőle ered, de ez egy pont azt mondja, hogy tartózkodási helyünket mindig ő fogja meghatározni.

- Valóban különös.

- És ha ön tudná, mikép hajtatik végre e pont a gyakorlatban! Két éve, hogy összekeltünk Párisban, ősz volt. Alig estünk át a mézeshetek szokásos kényszerűségén, nőm kijelenté, hogy a telet Londonban fogjuk tölteni. Képzelje el ön, - meg kellett tanulnom angolul. Persze - az angol nyers nép, - nem érti nyelvünket. Nőm már tudott, - persze! hisz ő mindent tud. Megtanultam angolul, hogy nőmet a télen át huszonkilencz bálba elkísérhessem. Megtettem. Tavasszal bejártuk Skóciát. A nyarat Schweitzban töltöttük. Itt aztán megtudtam, hogy a legközelebbi télnek Sz.-Pétervárt lesz hozzánk szerencséje. No, ide legalább nem kellett új nyelvet tanulnom. Az oroszok tudnak franciául. Elmentünk tehát Sz.-Pétervárra, s a farsang hosszabb levén, harminczhét bálba kísértem feleségemet. - A nyáron megnéztük Svédországot és Norvégiát, de nőm úgy tartja, hogy az unalmas vidék, ott nem érdemes egész telet tölteni. Onnan ide jöttünk. Nőm azt reméli, hogy az olasz udvar átköltöztvén Rómába, az első farsang az új fővárosban különösen fényes lesz. Hova megyünk innen, még nem tudom; mert nőm csak az utolsó hetekben szokta magát elhatározni. De annyit tudok, hogy Nápoly, Madrid, Bécs, Bruxelles, Pest és Moszkva rajta vannak a programmon. Berlinbe nem megyünk, nőm nem szenvedheti a poroszokat. De Pestet - azt már látom - előbb-utóbb el nem kerülhetjük. Apropos, ismerős ön a pesti társaságokban?

- Bizonyos körökben, - egy kissé -

- És szeret mulatni?

- Nem tagadom.

- Ah pompás! - kiálta fel a fazék, - így mi önben valóságos oázisra fogunk találni Pest ismeretlen sivatagában. Ön lesz szíves bennünket megismertetni s bevezetni a társaságokba. Majd bemutatom nőmnek, ha megengedi. Hígyje el, ha őt meglátja, meg fog neki tenni mindent, a mit akar, - mert szép, a bolondulásig szép!

- Meg vagyok róla győződve.

- Sőt többet mondok, - folytatá a fazék lelkesülten, - ön udvarolni is fog neki. Oh ne tagadja! Ez a sorsa mindenkinek, a ki őt megismeri. Ön is fog, oh bizonyosan. Csak egyre figyelmeztetem uram; bele ne szeressen valahogy, - nem menne vele semmire! Oh, próbálták már elegend, - hiába!

Láttam, hogy a fazék iránt lehetetlen indiskrétnak lenni. Megkoczkáztattam tehát még egy kérdést.

- Az ön neje e szerint szívtelen?

A fazéknak eszébe sem jutott észrevenni, mennyi impertinencia van e kérdésben.

- Oh a világért sem! viszonzá, hamiskásan csiptetve szemével. Ah uram, ha ön tudná, miért kell nekünk így élnünk, miért kerüljük mi Párist, nem mondaná róla, hogy szívtelen!

- De hát miért?

- Ah uram, mi kerüljük Párist, mert az szomorú emlékeket kelt fel szívében. Oh, mi közönséges emberek az ily gyöngéd érzéseket nem is vagyunk képesek felfogni!

- Szomorú emlékek?

- Ugy van; szerencsétlen szerelem, - egy elhalt kedves, - oh az igen szomorú dolog!

- Tehát az ön neje -

- Szeretett! - oh uram és hogy szeretett? - Úgy csak ő tud szeretni! Ah, ha ön ismerné feleségemet, ha tudná, mikép lett nőmmé, - az igen érdekes dolog!

Ez nyílt felszólítás volt a kérdésre. Kérdeztem.

- Tehát hallgasson meg uram, - szólt a fazék, nagy lélekzetet véve s hátraveté magát székében. - Ezelőtt négy évvel ismerkedtem meg nőmmel. A legszebb leány volt Párisban. Két hét múlva megkértem, - kosarat adott. De ez engem el nem csüggesztett; én nem ijedek meg egyhamar valamitől. Bírtam atyja beleegyezését s nagynénje hő pártfogóm vala. Egy héttel utóbb, ennek biztatására újból megkértem. Az igaz, hogy ismét kosarat adott, de most már bizalmasabb volt irántam, mint első alkalommal. Kiönté előttem szívét, megvallá, hogy mást szeret és kijelenté, hogy azé lesz vagy senkié. És szerette, - oh mennyire szerette! Megvallom, ekkor úgy kezdtem látni a dolgot, mintha ügyem rosszul állna. De ez el nem csüggesztett. Visszavonultam egy időre, hogy egyszerre váratlanul ott teremjek ismét, újra kezdeni az ostromot. És képzelje ön, mi történik ekkor? - Nőm kedvese egyszerre agyonlövi magát. A bolond! Agyonlöni magát, mikor oly nő szereti az embert, mint az én feleségem; és - a mi fő, - minden józan ok nélkül! Ok nélkül mondom, mert ha lett volna rá komoly oka, kedvesének csak tudtára adta volna. Nem tette. Egy szép reggel szíven löve találták szobájában, a nélkül, hogy valakinek megmondta volna, miért lett öngyilkossá. A világ persze kisütötte, hogy szerencsétlenül szeretett, - tíz öngyilkos közül kilenczből az ujságírók szerencsétlen szerelmest csinálnak, - de ő nem volt szerencsétlen, őt szerette a legszebb nő, az én feleségem. No, de elég az ahhoz, hogy e veszélyes vetélytárstól megszabadultam. És mit gondol ön, mit tettem én erre? Azt hiszi, hogy rögtön előálltam ismét és harmadszor megkértem? Oh nem uram! Tiszteltem nőm fájdalmát. Megvártam, míg kibúsulja magát elhalt kedvese felett. Vártam egy egész hónapig. Ekkor ismét megkértem és képzelje, - ismét kosarat kaptam. No, ekkor, az igaz, már veszteni kezdem reményemet, hogy valaha enyimnek nevezhessem. De másképp vala megírva a sors könyvében! Egy évvel utóbb atyja meghalt, s nőm árva lett. Atyja temetésén megjelentem, de nem újíttam meg kérésemet. Tiszteltem nőm fájdalmát. Nehány hónappal e szomorú esemény után azonban egy furfangos gondolat támadt agyamban. Hátha, - gondolám magamban, ha most, hogy egyedül áll a világban, minden támasz, minden védelem nélkül, hátha most legyőzhetném ellenállását?! - Másnap megkértem. Az igaz, hogy ismét kosarat adott, de nagynénje kért, ne tekintsem ezt végleges válasznak, engedjek neki gondolkozási időt, s jöjjenek el két hét múlva; azalatt ő majd meggyőzi róla hugát, miszerint hozzá illőbb férjet nem talál Párisban. Megtettem és két hét múlva nem kaptam kosarat! Ő beleegyezett, - ah uram, mily boldog voltam! ennyi viszontagság után, négyszer kikosarazva, végre mégis enyém lett ő, a legszebb, a legimádandóbb nő! Nőm igen szépen viselte magát irántam. Csak egy föltétele volt, melynek be kellett iktatnia házassági szerződésünkbe. «Ön be fogja látni, mondá nekem, miszerint Párisban nem maradhatok. Itt minden kő, minden arcza reá emlékeztet. Itt nem tudnám feledni. Önnek pedig éppen úgy érdekében áll, mint nekem, hogy feledjem. Ha tehát azt akarja, hogy neje legyek, szerződésünkben ki fog mondatni, miszerint mindig ott fogunk lakni, a hol én akarok. Nem mondom, hogy sohsem térünk vissza Párisba. Ha egyszer szívem megnyugodott, ha őt elfeledtem, visszatérhetünk. De addig nem, - addig szórakozásra van szükségem.» - Így szólt ő, s szeme könnybe lábadt, midőn meghalt kedvesére gondolt. Oh lássa uram, magam is

elérzékenyedem, - folytatá a fazék, szemét kíméletlenül megdörzsölve. - De hogy is ne? - mikor nőm annyira szerette, sőt még most is szereti, mert esze ágában sincs visszatérni Párisba! - Oh uram, sajátságos asszony az én feleségem!

A fazék oly mélabús sóhajjal kísérte e szavakat, hogy emberbaráti kötelességemnek tartám a részvét néhány szavával áldozni fájdalmának.

- Értem fájdalmát uram. Ön tehát nem boldog?

- Micsoda! - kiálta fel a fazék nagy kerek szemét rám meresztve, - én nem boldog? mit gondol ön? szebb, okosabb, erényesebb nő az enyimnél nincs a világon! Hogy engem nem szeret? mit tesz az, mikor mást sem szeret? A halott vetélytársak pedig nem veszedelmesek, - tévé hozzá a biztosság boldog önérzetével. Higgye el uram, ily nő mellett az ember csak boldog lehet! Ah, ha ön ismerné, nem kételkednék boldogságomban. De igaz! én meg akarom önt nőmmel ismertetni, hogy ha Pestre jövünk, már ismerje, - várjon kérem egy perczig - megnézem, hogy hol van, aztán rögtön felkereshetjük - sietek -

Szólni akartam, de a fazék nem adott rá időt, s nagy gyorsan kilábalt a teremből.

Nem tagadhattam meg magamban, miszerint a férjek ez eszményképe fényesen megczáfolja azokat, kik a mai világ romlottsága felett panaszkodnak.

Nem! a mely században még ily kedélyek teremnek, telve a legártatlanabb jósággal, a legönfeláldozóbb szerénységgel, azon kor nem lehet a romlás százada.

Az emberi nem illetén tökélyesedése feletti elmélkedéseimből egyszerre egy ismerős hang térített magamhoz, mely nevemen szólított. C.... Achille volt, egy fiatal franczia, kivel útközben ismerkedtem volt meg. Néhány héten át együtt mászkáltunk be egy tucsat olasz várost s ez idő alatt annyira megkedveltük egymást, hogy csak nehezen tudtunk megválni. Neki a Campagnában lakó rokonokat kellett meglátogatnia, minek végeztével Rómában találkozót adtunk egymásnak.

- Kár, hogy nem jött csak öt percczel előbb, - mondtam néki, midőn mellém leült, - egy nagyszerű példányt lett volna alkalma látnia. Darwin theoriájának élő bizonyítványa, ideálja a férjeknek, ki megérdemelné, hogy spiritusba tegyék az utókor számára. Itt volt, e karszékben ült a megbecsülhetlen ember, ki oly kultust űz nejből, hogy ha az inquiziczió korában születik, menthetlenül máglyára vitték volna, mint bálványimádót.

- Miféle ember! kérdé Achille közönyösen.

- Önnek földije, mint monda. Párisban lakik, ha jól emlékszem a Rue Caumartinban.

- Rue Caumartin? kiálta fel Achille meglepetve. Csak nem ő? És neve?

- Azt nem tudom. Annyit beszélt, hogy nevét nem volt ideje megmondani.

- Mondja, hogy nézett ki? - kérdé társam érdekelten. - Nem alacsony, széles vállu ember, kerek fejjel?

- A kétségbeesésig kerek fejjel, - de ime!

E perczben a fazék ismét feltűnt a láthatáron.

- Ah bocsánat uram! - kiáltá már az ajtóból, - nem férhettem nőmhöz, - egészen körülvették, - no már ez így szokott lenni, - de majd később, majd kilesek egy kedvező alkalmat. De mit látok, - folytatá Achille megpillantva, s mindkét kezét előrenyújtva hozzásietett, - ön itt? Mióta, mit csinál, meddig marad? látta már feleségemet?

- Még nem, viszonzá Achille.

- Beh kár! Nőm nagyon fog örülni, ha önt meglátja, - ily kedves, régi ismerőst, sőt barátot! - magam is nagyon örvendek -

A fazék nyelve ismét megeredt; de Achille bocsánatot kért tőle, hogy ez alkalommal meg kell magát fosztania társaságától: de sürgős beszéde van velem, mely nem tűr halasztást. Elhagytuk a termet.

- Bocsásson meg, - szólt Achille, midőn a szomszéd szobába értünk, - ha ily erőszakos módon magammal ragadom, de ki akarok egy találkozást kerülni, s ha az ön barátsága szíves lesz fedezetemül szolgálni -

- Menjünk tehát, kísérem önt.

Karofogva mentünk keresztül néhány termen, midőn egyszerre az egyikben egy alak tűnt szemembe, melynek láttára önkénytelenül megálltam. Egy 22-23 éves nő állt ott, vagy öt-hat férfitől körülvéve, kikkel vígan társalgott. Megvallom, e pillanatban nem tudtam volna megmondani még azt sem, szőke volt-e, vagy barna. Vannak nők, kiket elnézhetünk sokáig, a nélkül, hogy hajok s szemök színe iránt tisztába jöjjünk magunkkal. Az új tünemény azon nők közé tartozott, kiket látva nem jut eszünkbe szépségeket elemezni; kiknek bájai, andalító harmóniájukban oly egészet nyújtanak, melylyel szemben elvesztjük azon hidegvért, mely az öntudatos szemléléshez szükséges. Elnézhettem volna órákig, s csak azt tudtam volna, hogy soha még ennyi bájt egy nőben nem láttam. Vannak nők, kiktől hívebb fogalmat adhatunk az olvasónak, ha nem is kísértjük meg leírásukat; ha fantáziájokra bízunk elképzelni ama női eszményképet, melyet lelke egyszer megálmodott; s megvallom, soha sem érzém a toll elégtelenségét annyira, mint most, midőn oly szépséget kellene az olvasóval megértetnem, melyet csak látni és ha teljesen élvezni akarunk, még érezni is kell. Mert e nő szépsége olyan volt, melyet nemcsak szemünkkel, elménkkel, hanem lelkünk, kedélyünk minden ízével élvezünk. Vonásai nem voltak szabályosak, s az ó-kori szépség királynője valószínűleg megtagadott volna vele minden rokonságot; de ha bámuljuk Vénust, melynek szépsége a vonások szabályos tökélyében rejlik, vajjon nem kell-e vele egy polczra helyeznünk az oly nőt, kinek szépsége nem a vonások anyagában, hanem az arcz szellemében, kifejezésében, a tekintet bájában s mosolya tiszta költészetében vakítólag lép elénkbe? Így mosolyogni még nem láttam. E mosoly, mely szemében, ajkán s arczának minden ízében honolt, ragyogott, mint a nap, s káprázatos glóriával vette körül az egész alakot, melynek fényében a körülötte sürgő fekete frakkok úgy tűntek föl előttem, mint egy csapat okatlan moly, mely meggondolatlan ösztönét követve, körülrepkedik a tüzet, hogy lángjában megperzselve szárnyait, lehulljon.

- Nézze ama nőt! kiáltám társamnak.

- Ah jöjjön, jöjjön, - szólt Achille türelmetlenül.

- Megálljon, ne foszszon meg e látványtól.

E pillanatban szemem találkozott a modern Vénus szemével. Tekintete elsiklott rajtam azon igézetes mosolylyal, melytől előtte már hat ember feje szédelgett, de egyszerre elsápadt, valami ideges remegés futott végig ajkán s arcza elborult.

- Kérem, jöjjön! sürgetett Achille karomnál fogva, s nekem akaratlanul követnem kellett. De azért nem állhattam meg, hogy a terem ajtajából ne vessek hátra még egy pillantást. E perczen a fazék fölhasználva egy rést, mely az udvarlók bástyáján támadt, odafurakodott Vénushoz.

Szótlanul haladtunk Achillel néhány termen át s már a tornácban valánk, midőn a fazék hangja üté meg fülemet, ki nagy lihegve futott utánunk.

- Ah uram, - szólt a fazék nagy búsan Achillehoz, - nóm önt meglátta s ez oly szomorú emlékeket idézett föl lelkében! Szegény asszony! Mindjárt gondoltam, hogy nem lesz jó önt látnia. No de mi nem tehetünk róla, - a véletlen - - Ön már megy? - Tehát isten önnel! - De ah - folytatá aztán hozzám fordulva - majd máskor lesz alkalmam önt nőmmel megismertetni. Addig is - most jut eszembe, hogy még be sem mutattuk magunkat egymásnak - oly szórakozott vagyok! - de hogy is ne, mikor a feleségem -?

A fazék kivett tárczájából egy névjegyet s átadta. Cserébe odaadtam neki a magamét, s az övét zsebre dugva siettem Achille után, ki már a lépcső közepén várt reám.

Csak ekkor vettem észre, hogy kalapomat fenn hagytam. Megkértem Achillet, várjon rám néhány perczig s visszasiettem azon terembe, hol a fazékkal találkoztam.

Ezalatt a zene ismét megszólalt volt.

A tánczterem ajtaján alig tudtam áthatolni. Egy sereg ember állta el, bámuló, elragadt tekintettel szemlélve valamit. Oda néztem.

Egy ifjú hölgy táncza vonta magára az egész társaság figyelmét.

Baljával gyöngéden és mégis biztosan tánczosa karjára támaszkodva egy merész galopp ütenyeire szédítően gyorsasággal lejtett körül a termen. Keble lázasan pihegett, majdnem kikitörve selyem korlátain, arcza mosolygott, valami túlvilági fenköltiséggel, szeme mosolygott, de nem csábítóan, nyugalommal, mint az előbb: tűz lángolt e szemben, erőszakos, emésztő tűz, mely türelmetlenül követeli az oltó kezét, de büszke tekintete mintha hirdette volna, hogy nincs élő ember, ki e tüzet oltani bírná, - erei megdagadtak, s az egész alak, homlokára boruló fürtelével, arczán a kéjvágy kétségbeesésével, szemében amaz olthatatlan, otthontalan lánggal, megdöbbszenté a szemlélőt. Ugy nézett ki, mint egy elitelt istennő, ki leszáll a halandók közé, hogy agyontombolja elveszett életét, - - ott forog, tánczol és élvez velők együtt és senki sem tudja megérteni, mit érez, mit élvez, minő kábító kéjt merít ő abból, a miben mások csak szórakozást tudnak találni - -

Lábam a földbe gyökerzett, s csak akkor tudtam alant várakozó társamról megemlékezni, midőn a tánczoló Vénus egyszerre megállt s egy csomó fekete frakk közt elveszett szemem elől.

Megtalálva a kalapomat Achille után siettem.

Szótlanul haladtunk végig a Corson a vendéglő felé, melyben mindketten szállva valánk. Társamat e találkozás feltűnőleg elkedvetleníté, bocsánatot kért «izetlenségeért», s miután másnapra találkozót adtunk egymásnak, elváltunk.

Achille szobájába ment, én pedig kifordultam a térről, s még egy sétát tettem az ős Róma romjai közé. Eszem szüntelen ama párisi tündéren járt, s a hold méla sugarainak elvitázhatlan hatása alatt szinte ábrándozni kezdtem a szép asszonyról. De szerencsémre, józan eszem még nem hagyott el egészen, s midőn a prózai reflexiók mezejére eljutva, a fazék mennyei jóságát fazékné asszonyom életmódjával, s az Achillel való találkozás sajátos hatásával combináltam, lelkem csakhamar megnyugodott és hazatértem.

E reflexiók eredménye természetesen olyan volt, hogy másnap, midőn Achillel találkozám, nem hozhattam a dolgot szónyegre. Annál inkább meglepett, midőn ő maga fordítá rá a társalgást.

- E jó ember magaviselete teljesen alkalmas arra, hogy nejét kompromittálja, mondá Achille. Ön kétségkívül azt hitte tegnap, hogy köztem és e nő közt «történt valami», mint mondani szokták, különben eddig bizonyosan kérdezősködött volna felőle.

- Nem tagadom, viszonzám.

- Pedig biztosítom önt, hogy csalódott. E nő nem szereti férjét; s a mint láthatta, nem is szeretheti. De megcsalni nem fogja soha. Hiu, kaczer és szenvedélyesen szeret mulatni, de becsületes. Ha valamivel rágalmaazzák, azt csak férje ügyetlenségének köszöni. - E szegény asszony annyit szenvedett! - tévé hozzá Achille mély sóhajjal.

Elhallgatánk. Achille néhány percznyi szünet után ismét megszólalt.

«Azon néhány hét alatt, mióta szerencsém van önt ismerni, mondá, ön többször észrevehette, hogy gyakran jut eszembe egy név, melyhez ifjuságom minden emlékei kötvék, s melyet nem tudok kiejteni fájdalmas visszaemlékezés nélkül. Mondám önnek, hogy e név legszomorúbb lapját tölti be életemnek. Most ismerem önt annyira, hogy tudom, méltányolni fogja e szenvedéseket. Ha tehát van kedve meghallgatni, elmondok önnek egy modern tragédiát, melynek hőse legjobb barátom vala. Igen egyszerű történet, de az egyszerű tragédiák a legszomorúbbak. Igen prózai történet és költő aligha fogna rá vállalkozni, hogy ékes versekben drámát faragjon belőle. A költők vagy zsarnokok, vagy rabszolgák. Az apró szellemek nem mernek eltérni az adott szabályoktól; s a nagy szellemek, kik e szabályokat alkotják, türelmetlenül megkívánják, hogy az emberi szív még szenvedéseiben is törvényeikhez alkalmazkodjék, mintha nem lehetne szenvedni az ars poetica elméletei ellenére is! Kicsinylik a reális életet, megkövetelik az emberi szívtől, hogy elvont theóriáik szerint érezzen, nem gondolva meg, hogy épen a rideg való okozza a legtöbb szenvedést; általános szabályokat állítanak föl, midőn épen az élet konkrét viszonyai teszik a legtöbb embert boldoggá vagy boldogtalaná. Megvallom, már le akartam írni e történetet, de mindeddig visszatartott az, hogy nem mertem barátom szenvedéseit pedáns kritikusok szeszélyeinek kitenni, kik képesek volnának elvitatni a jogosultságot oly szerencsétlenségtől, mely egy embernek életébe került. Mi nekik az, hogy valaki szenvedett és meghalt vagy megőrült, - ha szenvedésében nem találnak oly lélektani összeütközéseket, melyek szabályaik keretébe beillenek, indokokat, melyeket a megszokás már udvarképesekké tett a költészetben? Kimondják, hogy az egész dolog képtelenség, valószínűtlen és mesterkélt csinálmány. Valószínűtlen és mesterkélt az, a mi alatt egy lélek megtörik! - A költők ignorálják az életet a maga prózai valódiságában. Megkövetelik az embertől, ki a társadalomban él, melyben annyi kicsinyesség és ferdeség van, hogy úgy érezzen, mintha el volna szigetelve korától, mintha nem ismerné annak fogalmait s nézeteit, nem osztaná uralkodó előítéleteit s gyöngeségeit, mintha lehetséges volna magát függetlenné tennie azon viszonyoktól, melyekben életét tölti, melyekben lelke és elméje képződött, a társadalomtól, melynek egyéniségét köszöni! És mégis, - ha író volnék megkísérteném papirra tenni e történetet. Ön az, s én fölhatalmazom rá, ha érdemesnek tartja, írja meg, a mit mondani fogok. Lesznek, a kik nem fogják elismerni e szenvedések jogosultságát: a eszthetikus matematikai határozottsággal be fogja bizonyítani, hogy azon lelki küzdelem, mely e történet tárgyát teszi, egyáltalában lehetetlen, s ki fogja mondani nagy képpel a bölcs ítéletet, hogy Flavigneux Anatole nem szeretett. Nem szeretett az, kit szerelme ölt meg! De a közönség nemcsak ezekből áll. Mindazok, kik a mai társadalom bűneit és félszégeit, előítéleteit s gyarláságait ismerik, kik méltányolni tudják a mindennapi élet viszonyainak hatalmát az emberi lélek, a relativnak hatalmát az absolut fölött, s főkép azok, kik a párisi életet ismerik, mely a modern társadalom minden előnyeit és hiányait meghatványozott mértékben egyesíti magában, - ezek meg fogják érteni e történetet, s hősében azt fogják látni, a mi volt: *a modern társadalom erkölcsének áldozatát*. Lesznek olyanok is, kik saját szomorú tapasztalásból ismerik e szenvedéseket és rokon lélekkel áldozni fognak egy megértett fájdalomnak. Ítélje meg majd, osztja-e véleményemet, s ha igen, írja meg e könyvet, mely úgy hiszem, nem lesz minden haszon nélkül. Társadalmi rendszerünk egy mélyen gyökerező baját e könyv oly alakban fogja feltárni, melyben a világ azt még kevésbé ismeri; mert a költők az ily viszonyokat, - és hány szív törik

meg csendben e viszonyok alatt! - méltatlanoknak tartják a földolgozásra, s a közönség nagy zöme nem képes magát íróink iránya alól emancipálni. Előre mondom, ne várjon tőlem érdekfeszítő bonyodalmakat, érzécsiklandozó leírásokat. E történetnek legfőbb érdeme az igazság. De úgy hiszem, ez az érdemeknek nem legkisebbike» - -

Íme Achille elbeszélése.

I.

Flavigneux Anatole atyja, Flavigneux Anselme diszpéldánya volt a könnyelmű párisiaknak. Tekintélyes vagyon birtokában, harmincz éves koráig csupán annak tékozlásával foglalkozott. Ekkor, részint szokásból, részint, hogy a vagyonán ejtett csorbát némileg helyreüsse, megházasodott. Elvett egy gyöngéd érzésű, ábrándos lelkű leányt, kinek betegesen izgékony idegrendszere s néhány százezer francnyi hozománya volt. A házasság oly emberek életmódjában, mint Flavigneux Anselme, nem nagy változásokat szokott előidézni. Flavigneux oly gyöngéd, udvarias volt neje iránt, mintha nem is lett volna neje, rokonszenvet is mutatott iránta, midőn egy fiúval megajándékozta, de különben változatlanul folytatta előbbi könnyelmű életmódját.

A házas élet e neme az érzelmes, ábrándos kedélyű nőt azonban ki nem elégíthetné, s Flavigneux asszony házassága ötödik évében meghalt. Flavigneux gyászt hordott nejéért, mint illett, de tovább folytatta életmódját. Amint Anatole tizedik évét betölté, intézetbe küldé; s itt atyját minden félévben egyszer látva élt a gyermek tizennégy éves koráig, midőn egyszer hírül hozták neki, hogy atyja meghalt. A törvényszék gyámot rendelt neki, de a gyámnak alig volt mire felügyelnie; mint gyámfia a személyére: mert az aktívák és passívák annyira kiegyenlítették egymást atyja halála után, hogy midőn Flavigneux Anselme a lóról lebukva, nyakát szegte, egy elegáns temetkezés költségei Anatole örökségét teljesen kimerítették.

Anatole egyedül állt a világban; egy gazdag embernek kényelemben, bőségben nevelt tizennégy éves fia, egy sous nélkül zsebében. Gyámja kivette az intézetből, melyben többé nem volt miből fizetni a magas tandíjat; s a fiú rokonaihoz fordult, felszólítván őket, tennének valamit a gyermek nevelésére.

A felszólítás azonban felesleges vala. Volt Flavigneuxnak egy unokatestvére s kalandjaiban pajtása, ki azon jószívúséggel és bőkezűséggel, mely a romlatlan lelkű könnyelműséget jellemzi, sietett árván maradt öcscsét támogatni. Detrolles György könnyelműség dolgában szakasztott mássa volt régi barátjának, Anselmenek, mivel két évtizeden át együtt úzték kalandjaikat; s a különbség köztük csak az vala, hogy Detrollesnek uralkodni képes és takarékos neje volt, ki férjének kicsapongásai elé tudott kotlátokat szabni. Detrolles becsületes ember volt és jó családapá, ki nejét és gyermekeit minden könnyelműsége mellett tiszta szívből szerette. Neje, egy okos, tapintatos nő, megismerve férje jó és rossz tulajdonait, meghajolt a kényszerűség előtt s emezeknek engedett annyi szabadságot, a mennyi amazoknak megóvására szükséges vala. Neje okosságának s mérsékletének köszönheté Detrolles, hogy Anselme halála után annak fiáról úgy gondoskodhatott, a mint szíve jóindulata kívánta.

Elhúnyt barátjának vagyoni állásáról értesülvén, Detrolles magához hivatá Anatolet s azon bőkezűséggel, melyet pazarlásaiban megszokott volt, kijelenté neki, hogy mindaddig, míg állást és foglalkozást nem szerez magának, évenként ötezer frankot fog tőle kapni. Detrolles azt akarta, hogy öccse a lehető legjobb nevelésben részesüljön s hogy a nélkülözés semmikép ne gátolja tanulmányaiban s a szerint, a mint ő ismerte az életet, erre évi ötezer frank elkerülhetlenül szükséges vala.

Anatolet erre gyámja vissza akarta küldeni az intézetbe, de a fiú hallani sem akart többé róla. Terhére volt az intézeti fegyelem s önálló hajlamú lelke annál inkább megunta a folytonos felügyelet alatt való életet, mert érezte magában, hogy van kedve tanulni, hogy tehát nincs szüksége szüntelen ellenőrző szemekre. A fiú nagybátyjához folyamodott s ez neki adott igazat a gyám ellenében. A gyám kénytelen vala engedni annak, ki gyámfia nevelésének költségeit fedezte, főkép miután Detrolles úgy rendezte be a dolgot, hogy az évdíjat havi

részletekben magának Anatolenak adta kezébe. A gyám kifogásokat tett ez ellen, figyelmezteté Detrollest, hogy ennyi pénzt adni egy gyermek kezébe a legjobb mód azt pazarlóvá tenni, mire nem lesz módja, ha felnőtt. De Detrolles nem tudott ellentállani Anatole kéréseinek, sőt tetszett neki azon önállóság, azon akaraterő, mely a fiú szavaiban nyilatkozott, midőn függetlenséget követelt; és a jó nagybátya úgy okoskodott, hogy épen az fogja Anatolet férfitá tenni, ha minél előbb hozzá szokik saját ügyeit vezetni.

Anatolet tehát szállásra és ellátásra egy szegényebb hivatalnokhoz adták, ki tanulókat tartott magánál mellékkereset gyanánt. Itt ismerkedtünk meg egymással. Anatole havi pénzének fele sem volt szükséges szállása, tartása és tanulmányai költségeinek fedezésére. A többit tehát mulatságra fordította.

Nem szükséges ön előtt bővebben indokolnom, mikép lett ily viszonyok közt Anatole néhány hónap alatt bevégezett korhelylő, kit a késő éj, néha a kora reggel vetett csak haza szállására. Lakásadónk kezdetben megfedd néhányszor Anatolet, mire ez húsz frankkal megtoldta a havi díjat s ez áron teljes függetlenséget vásárolt magának. Nem tudom, meddig tartott volna ez életmód, s mivé tette volna végre Anatolet, ha egy általa okozott botrány egyszerre végét nem szakítja. Már egy év óta élte a gyermekifjú e korhely életet, melyben a tanulásból fenmaradt óráit kártya és bor közt töltötte el, midőn egyszer reggel épen nem jött haza; de e helyett néhány órával utóbb az iskolából izentek szállásadójának, hogy vitesse haza. A jó ember futott az iskolába és ott találta Anatolet félig ittasan, kiterítve, betört fővel, melynek vérzését még alig tudták elállítani. Anatole ez éjjel reggelig kártyázott s elvesztvén egész havi pénzét, melyet az nap kapott Detrollestől, elkeseredésében inni kezdett pajtásaival, kik közül a szerencsés nyerő ajánlkozott az italok árát fedezni. A nap már fényesen sütött, midőn Anatolenak eszébe jutott, hogy iskola is van a világon. Megindult tehát s mámorosan, ingadozó léptekkel a kollégiumba ment. Midőn a terembe nyílt előadás közben benyitott, a tanár nem nézhető szó nélkül a tizenöt éves fiút, ki félrecsapott kalappal fején, rendetlen öltözkében, a mámor félreismerhetlen jeleivel arczán s magatartásában, ingadozó léptekkel közeledett feléje. Néhány szigorú szóval kiharcolta a teremből, de Anatole a helyett, hogy engedelmeskednék, szitkozódni kezdett s felemelt ököllel rohant tanárára. Ez félreugrott a csapás elől, mire Anatole elvesztve az egyensúlyt, oly szerencsétlenül bukott a tanár asztala előtt a földre, hogy fejét az asztal sarkán betörte.

Az esés után néhány hétig az ágyat kellett őriznie. Midőn megtudta a botrányt, melyet ittas állapotában elkövetett, élénk becsületérzése pirulni kényszeríté önmaga előtt. Megfogadta, hogy borhoz és kártyához többé nem nyúl, s én, ki tanúja valék fogadásának, tanúja voltam annak is, hogy azt lelkiismeretesen megtartá.

Gyámja ez alkalmat felhasználta, hogy meggyőzze Detrollest, miszerint a fiút okvetlenül intézetbe kell küldeni és pénz dolgában szűkebbre fogni, ha nem akar professzionális korhelyt nevelni belőle. A gyám könnyen igazolható bizalmatlanságból nem hitt Anatole ígéretének, miszerint meg fogja változtatni életmódját; de a fiúban oly erős volt az elhatározás felhagyni e korhely élettel s annyira meg tudta nagybátyját győzni szándékának szilárdságáról, hogy ez ismét a fiú pártjára állt. Némi változást azonban Detrolles is szükségesnek látott életmódjában. Más iskolába kellett küldeni Anatolet, hogy ne legyen kénytelen szégyene szemtanúi előtt pirulni. Aztán, úgy okoskodott Detrolles, Anatolet bizonyosan a rossz példa rontá meg; oly helyre kell tehát adni szállásra, hol nem lakik más három-négy tanulóval együtt, egy becsületes család körébe, mely jobban fel tudja rá ügyelni.

Talált is ilyet csakhamar, mely annál inkább megfelelt igényeinek, miután rokonságban állt a fiúval. Cotin György távoli rokona volt Flavigneuxnek. Egykor vagyonos kereskedő, utóbb szerencsétlenül csődöt mondott s most teljes visszavonultságban élt Páris egy külvárosában. Detrollesnak e gondolat annál inkább tetszett, mert Cotint és nejét mint talpig becsületes, reális, erkölcsös embereket ismerte még a régi időkből s mert azt hitte, hogy nemcsak pénzért, hanem rokoni szeretetből is jobban fel fognak a fiúra ügyelni, mint bárki más.

II.

Cotinék kaptak az alkalmon, midőn Detrolles őket számos évek múlva ismét felkeresvén, felkérte, fogadják magokhoz öcscsét szállásra és ellátásra. Anatole szintén örömmel lépett e család körébe, melyről már gyermekkorában a legjobbat hallotta. Emlékezett reá, hogy Cotin Györgyöt és nejét nem egyszer hallá dicsértetni, mint a derék, becsületes házastársak mintaképét. És nem ok nélkül. A Flavigneux család minden ismerősei és rokonai közt alig volt ház, mely több tiszteletet érdemelt volna, mint e derék kereskedőé, ki ötven éves korában egy húsz éves ifjú gyöngédségével szerette nejét, kinek vágyait a negyven éves nő odaadó szerelme teljesen kielégíté s ki mindent elkövetett, hogy három gyermekét a lehető legjobb nevelésben részesítse.

Anatole, azon reményben, hogy e tiszteletreméltó család kebelében annál könnyebb lesz fogadását megtartania, őszinte örömmel sietett eddig személyesen nem ismert rokonához; s a most már hatvan éves Cotin György annál nagyobb, annál igazabb örömmel fogadta az ifjút, mert ennek szőke fürtjei és lángoló szeme őt saját két fiára emlékezteték, kiket éltők virágában vesztett el. Hasonló megihatottsággal sietett őt ölelni Cotinné, mondva neki, hogy tekintse őt anyjának s legyen teljes bizalommal iránta. Anatole csakugyan úgy érzé, mintha második atyát és anyát talált volna Cotinékban s midőn Hermance lépett a szobába, Cotin tizennyolcz éves leánya, kora szépségének viruló pompájában és Cotinné azt mint leendő testvérét mutatá be neki, Anatole ily testvér és ily anya mellett teljesnek érzé boldogságát.

De néhány hét alatt be kellett látnia Anatolenak, hogy a Cotin család kebelében sok, talán minden megváltozott. Minél jobban megszokták őt a háznál, s minél bizalmasabb lábon álltak egymással, annál inkább módjában volt észrevennie Anatolenak, hogy a boldogság e házból elköltözött. Nem egyszer élénk czivódásban találta Cotinnét férjével s bár e jelenetek mindannyiszor félben szakadtak, valahányszor Anatole a szobába lépett, fel kellett előtte tűnnie, hogy nem pusztá nézetkülönbségek okozták e heves vitákat. A szállás, melyet Cotinék birtak, oly kicsiny volt, hogy Anatolenak még külön szobája sem vala s csak a jövő félévben ígérték számára szobát fogadni a szomszéd lakásból, mely akkor megürülendő vala. Anatole tehát egy szobában hált Cotinnal, a másikban Cotinné Hermanceszal, míg a harmadik ebédlő, szalon és minden egyéb vala egyszerre. Ilyen szűk helyre szorulva rokonaival, nem maradhatott sokáig titok előtte az, a mi a ház békéjét megzavarta.

A szükség volt e család szerencsétlenségének forrása. Cotin és neje jólétben tölték teljes életüket s a míg ebben tartott, misem zavarta meg boldogságukat. Egymás szerelmében s gyermekeik szeretetében szívők minden vágyai kielégítésre találtak. Cotin György ötvenötödik évébe lépett, midőn egy év alatt két fiát s egy nagykereskedőház bukása folytán egész vagyonát elveszte. A becsületes csőd után, melyben hitelezői teljesen kielégíttettek, maradt számára még néhány ezer frank, melynek kamatjaiból egy nélkülözésekhez szokott család nagy takarékosan megélhetett volna. De Cotinék jóléthez valának szokva s Cotin György lelkének minden erejét fiainak s vagyonának veszte annyira megtörte, hogy képtelen volt megmaradt pár ezer frankjával új üzletet kísértetni meg. Nem maradt tehát számukra egyéb, mint visszavonulni s lehetőleg meghúzniok magokat. Cotin György lemondott a kényelem minden neméről, hogy családja existenciáját megkönnyítse, neje azon szent elhatározással lépett a szegényes szállásba, hogy életét csupán férje vigasztalásának szentelendi; e két ember lelkében a gyöngédségnek, szerelemnek és erénynek oly kincse vala felhalmozva, mely nem egy, de tíz életet boldoggá tehetett volna, - és ők mégis szerencsétlenek valának. Cotinné nemcsak gyöngéd nő és szerető hitves, de egyszersmind gyöngé nő és oktalan anya vala. El tudta magát a leg-

nagyobb áldozatokra határozni, mert az elhatározásban szíve támogatta, ez pedig tiszta és romlatlan vala; de nem bírta elhatározását végrehajtani, mert jellemének gyöngesége képtelen volt az élet keserű valóságával megküzdeni. Bármint feltette volt magában, hogy fel fog hagyni mindazzal, a mi a megélhetésre okvetlen nem szükséges, midőn kenyértörésre került a dolog, nem volt ereje egy vagy más apróságról lemondani, melyet oly magától értetődőnek tanult ismerni előbbi jó körülményei közt. Férje nem egyszer figyelmezteté őt, legyen takarékosabb, mire panasz és szemrehányások következtek. Minden ily családi jelenetnek vége ugyan az volt, hogy Cotinné férje nyakába borulva bocsánatot kért tőle és könyezve fogadá, hogy ezentúl másképp lesz minden; - de azért minden a régiben maradt s a kis tőke, melynek kamatjaival kellett volna a család létezését biztosítani, koronként megkisebbittetett a háztartás folyó költségeinek fedezésére.

E gazdálkodásnak előbb-utóbb válságra kellett vezetnie; s e válságot Hermance növekedése csak sietteté. A leány szép volt, tele ésszel és étellel; anyja csüggött rajta s nem vette észre, hogy saját hibái, az élvezetvágy és a jellem gyöngesége, fokozott mértékben vannak meg gyermekében. Cotinné imádta leányát, ragaszkodott hozzá, mint egyetlen vigaszához a szerencsétlenségben s nem bírta a szép, de hiú és könnyelmű leánynak egy kíváнатát sem megtagadni. Ez pedig majdnem szívtelenségig menő könnyelműséggel követeléseit oly magasra fokozta, mintha fogalma sem volna szülei vagyoni állásáról. Hermance toiletteje s apró mulatságai ekként majdnem annyiba kerültek, mint az egész háztartás. Cotin György sokkal gyöngébb volt, semhogy erélyesen közbelépve ez életmódnak véget tudott volna vetni; a szegény öreg csak panaszkodni birt. Naponként figyelmezteté nejét, miszerint néhány év múlva teljesen koldusbotra jutnak s nem lesz meg mindennapi falatjuk; - de a gyöngé asszony, most már leányának könnyelműsége által is tovább ragadtatva, nem tudott a dolgok állásán változtatni. Az egyetlen, a mit tenni birt, az vala, hogy el tudta titkolni férje előtt, miszerint összes tőkéjükből már alig van hátra két-három ezer frank és hogy ez is alig elegendő az adósságok fedezésére.

E ponton állt a Cotin család, midőn Anatole lépett belé. Az öreg Cotin, ki előtt neje a végső nyomor közellétét eltitkolá, azzal vigasztalva magát, hogy azon havi kétszáz frank, melyben vele Detrolles Anatole eltartására nézve megegyezett, helyreállítandja háztartásában az egyensúlyt. És úgylis lett volna, ha ama tőke, melyet Cotin számításainak alapjául felvett, még létezett volna. Ennek hiányában azonban Anatole havidíja csak tökéletlen segély vala. Anatole néhány hét alatt felismerte a család helyzetét. Láta, hogy Cotin és neje oly gyöngéden szeretik egymást, mint egy ifjú házaspár és látta, hogy éltek folytonos civódás és keserőségek közt folyt le. Megszerette és szánta e becsületes, de gyöngé embereket s felajánlá Cotinnénak saját erszényét, melyen az asszony nem is mulasztott el koronként apróbb kölcsönök contrahálásával könnyíteni.

Anatole azt hitte, hogy azon csekély támogatás, melyben nagynénjét részesítheti, ép oly jó hatással bír, a mily jó szívből van adva s e hit némileg ellensúlyozá benne a fájdalmat, melyet szegény rokonai szerencsétlensége felett érezett. Most már, részben pénzhiányból is, idejének legnagyobb részét otthon tölté, tanuló, vagy az öreg Cotin elbeszéléseit hallgatva, vagy Hermanceszal csevegve, kivel csakhamar oly bizalmas lábon állt, mintha gyermekkoruk óta együtt növekedtek volna.

Rövid idő alatt Anatoleon megtörtént az, a mi ily körülmények közt oly könnyen megesik egy tizenhat éves tanulón: beleszeretett Hermanceba. A két ifjú természetében sok volt a hasonlóság, de még több az ellentét. Anatole természetének egyik uralkodó eleme az élvezetvágy vala, ép úgy, mint Hermanceénak, de míg az ifjú eszével és elhatározásával tudott uralkodni e hajlamokon, ha kellett, a leány vagy nem bírt, vagy nem akart korlátokat vonni kedvtelése

elé. Anatolenak nem valának szilárd erkölcsi elvei. Sem könnyelmű atyja, ki szeretetreméltó lelkiismeretlenséggel üzte női kalandjait, sem hasonló pajtásainak társasága nem volt alkalmas szilárd erkölcsi elveket csepegtetni lelkébe, az intézetben nyert nevelése pedig olyan volt, mint minden iskolai nevelés: erkölcsi elvek helyett a vallás érthetetlen formuláival terhelte meg elméjét, melynek semmi közük a morálhoz. De ha nélkülözte is lelke azon erős erkölcsi tartalékot, melyet csak az anya vagy atya szerető gondoskodása olthat fiatal lélekbe; természete mégis alapjában nemes, érzelmei tiszták valának s e jó tulajdonok, támogatva azon élénk, az ingerlékenységig kényes becsületérzés által, mely őt már e korban kitünteté, szinte kipótolák e tekintetben nevelése hiányait. Hermancetől a természet megtagadta azon erkölcsi érzéket, mely egyedül képes a nőt az élet válságos viszonyaiban fentartani s nevelése mitsem adott neki, a mivel azt pótolhassa. Könnyelmű, hiú gyermek volt már tizenöt éves korában, ki nem ismer nagyobb feladatot, mint tetszeni és mulatni; s anyja, példája által, melyet leányának szolgáltatott, midőn életének főczélját hasonlóképp a kellemes időtöltésekben keresé és majomszeretete által, melylyel őt körülvette, e gyengeségeket Hermanceban azon határig fokozta, melyen túl a jellemgyöngeség jellemtelenséggé válik s melytől csak egy lépésnyire van a becstelenség. Mindkettejükben hiányzott az egészséges erkölcsi érzék; de míg Anatole élénk becsületérzése képes volt oly magasra emelni, hová a pusztá erkölcsi elvek fel nem érnek; addig Hermance, könnyelműsége s azon veszélyes befolyás által, melyet anyja gyakorolt reá, képes vala oly mély sülyedésre, melyet maga az, hogy lelke minden erkölcsi tartalékot nélkülözött, nem indokolhatott volna. Ez éles ellentét oly jellemnél, mint Anatoleé, valószínűleg lehetlenné tette volna a Hermance iránti szerelmet, ha mint férfi ismerkedik meg a leánynyal, mert a férfijellem minden tulajdonai közt alig van kérlelhetetlenebb, türelmetlenebb a becsületérzésnél. De Anatole tizenhat éves gyermek volt, midőn a nálánál idősb Hermancet megismerte.

De mit feszegetem én itt e két ember jellemét? mi köze egy tizenhat éves ifjú szíve vonzalmának a lélek és jellem határozó tulajdonaihoz? Kifejlődött, megállapodott természeteknél ezek döntő elemként határozhatnak a szív érzelmei felett; a férfi szerelmében nagy része van saját s kedvese jellemének és életnézeteinek is, de egy tizenhat éves ifjú szerelme az alkalom és a tapasztalatlanság szüleménye.

Anatole gyermek vala, az első fiatal, szép nő, kit ismert, Hermance volt; naponként órákat töltött a leánynyal, játszott, csevegett vele, - kell-e több szerelmének indoklására?

Az ifjú szerette a leányt, szerette azon öntudatlansággal, hogy ne mondjam, gyanútlanossággal, mely az első szerelmet jellemzi; szerette úgy, mintha nem is volna magával tisztában az iránt, hogy vonzalmának tárgya a másik nemhez tartozik. Anatole önkénytelen hajlamot érzett Hermance iránt, mintegy magától értetődő, indoklásra nem szoruló vonzódást, mely őt a leányhoz közelíté; s engedett ez érzelemnek, vagy tán inkább ösztönnek, a nélkül, hogy azt elemezni megkísértené. Ha tudta volna, hogy Hermancet szereti, kétségkívül magába vonult volna s nem mert volna többé oly bátran közelíteni a leányhoz; de így, szerelmének öntudata nélkül, a mit kora tapasztalatlanságának köszönhetett, oly elfogulatlanul, oly minden utógondolat nélküli odaadással engedé át magát a leány társaságának, mintha még fogalma sem volna róla, hogy ketten oly két nemhez tartoznak, mely két nem csak a szenvedély nyelvén érti meg egymást teljesen.

A Cotin-házban senki sem vette észre, hogy Anatole Hermancet szereti. Cotin és neje örömmel nézték a «rokoni vonzalmat» a két fiatal közt s Hermance csak víg és kedves játszótársat látott az ifjúban. A leány vígságában féktelen, szeszélyeiben kicsapongó volt, - de modora még inkább hasonlított egy pajkos fiú magaviseletéhez, mintsem oly leányéhoz, ki már öntudatával bír nemének. S ez még alig is volt meg a leányban. Hermance azon lányok közé

tartozott, kikben, természetök elevensége daczára, aránylag későn érvényesíti magát az, a mi a leányt nővé teszi. S így nem egyszer Hermance játék közben ölébe ugrott az ifjúnak s Anatole ölelte és csókolta hugát, - mindkettő még minden sejtelve nélkül annak, hogy élvezet is lehet abban, mi csak a pajkosság gyümölcse vala.

Vagy öt hónapot töltött ekként Anatole a háznál, midőn különféle jelekből azt vélte észrevehetni, hogy Cotinék vagyoni viszonyaiban kedvező fordulatnak kellett beállnia. Cotinné néhány hét óta vitorább volt s nem czivódott férjével. Az asztal jobban el vala látva s Cotinné már három hét óta nem fordult volt új kölcsönért öcscséhez. Hermance szebb ruhákban járt, mint azelőtt s minduntalan hol színházban, hol társaságban volt valamely barátnejával, honnan, hogy mikor jött haza, Anatole nem tudta, mert olyankor már aludni szokott.

Nemsokára megjött a lakváltoztatási idő, s Cotinék a szomszéd lakásból nem egy szobát fogadtak fel Anatole számára, hanem az egész lakást, mely három szobából s konyhából állt. A konyha átalakított előszobává, melyből egy ajtó nyílt balra egy szobába, egy másik jobbra két szobába. E második szobának azonfelül külön kijárása is volt a melléklépcsőre. Az egy szobát Anatolenak adták, a két szobás lakosztály pedig Hermance számára rendeztetett be, oly kényelemmel, sőt eleganciával, mely Anatole rendkívül meglepte. Az ifjú nem tudta magának megmagyarázni a dolgok e fordulatát, de gyöngédtelenségnek tartotta volna a kérdezősködést, midőn azt látta, hogy Cotinné és leánya oly egykedvűen intézik e változtatásokat, mintha mindez nem is lehetne máskép. Anatole azon könnyűséggel és gyanútlanysággal, mely korának tulajdona vala, csakhamar beletalálta magát e változásba. Elfoglalta szobáját és teljesen boldognak érzé magát, midőn Cotinné és Hermance meglegedett arczába tekintett.

Ez időtájt Detrolles néhány napra falura vitte magával Anatole. Midőn visszatért, az öreg Cotint ágyban, betegen találta. Nem eresztették be hozzá, azt mondák neki, hogy deliriumban fekszik s oly dolgokat beszél, hogy azt fiatal embernek nem jó hallani. Két hét tölt el, mielőtt Anatole Cotint ismét láthatá, és megborzadva riadt vissza tőle. Az öreg Cotin mint egy halotti váz ült karszékeben, midőn Anatole bevezették hozzá. Mintha két hét alatt két évtizedet vénült volna. Tagjai el valának aszva, megeresztett, tövises ősz szakállá bizonyos vad kifejezést adott e különben oly szelíd arcnak. Tekintete megtörve nyugodott maga előtt, de midőn szemét felveté, valami otthontalan merevség látszott e tekintetben, melyről Anatole első pillanatra azt hitte, hogy az örület jele. Ily állapotban látva a derék öreget, Anatole borzalmában felsikoltott, aztán odarohant beteg nagybátyjához. Ez megkísérté feléje tární kiaszott karjait és szólni akart valamit; de jobb karját nem tudta emelni s nyelve csak értelmetlen hangokat hebegett. Cotin Györgyöt megütötte volt a guta. Nem halt bele, de nem épült ki többé belőle. Élt még néhány hónapig, de élte folytonos haldoklás vala.

Anatole végtelen részvéttel viseltetett a szegény öreg iránt, de végre belenyugodott a kikerülhetlen végzetbe. Oly természetesnek kellett találnia, hogy egy öreg, gyöngé embert megüt a szél, főképp, miután Cotinné, ki temérdek könnyet ontott férjeért, elszámálá neki mindazon ismerőseit, kik gutaütésben haltak meg; mely számlálásnak eredménye az lett, hogy minden második embernek, ki a hatvanig felviszi, kikerülhetlen sorsa a szélhűdés. Hermance is csakhamar megvigasztalódott s Anatole a lélek azon ruganyosságával, mely egy tizenhat éves kedélyben a legellentétesebb érzelmeket oly közel hozza egymáshoz, tudott, a szegény tehetetlen öreget meglátogatván, átfutni Hermance-hoz s a leánynyal eljátszani, nevetgélgni, fecsegni, mindaddig, míg az ki nem küldte szobájából, a mi este nyolcz órakor többször megtörtént, a nélkül, hogy Anatole valami feltűnőt talált volna benne.

III.

Amióta Cotinék anyagi körülményeiben e változás beállt, az Anatole és Hermance közti viszony lassanként veszteni kezdett gyermekded bizalmasságából. Alig múlt el néhány hét s Hermance nem volt többé azon víg, kedélyes játszótárs, kinek Anatole addig ismerte. Nem mintha meghidegült volna iránta, nem idegenkedett tőle, sőt figyelmes szemlélő épen az ellenkező észleletre jutott volna. Hermance most is sok időt töltött öcscsével, de viseletében kimértebb, nyugodtabb, komolyabb volt, a nélkül azonban, hogy hidegebb lenne iránta. Nem ugrándozott, nem enyelgett vele többé azon tartaléktalan pajzánsággal, mely azelőtt mulatásaikon uralkodott s ha Anatole egyszer-másszor utána kapott, vagy véletlenül megölelte, Hermance néha elpirult s rendreutasítá. Anatole eleinte nem látszott észrevenni, vagy ha észrevette is e változást, nem tulajdonított neki fontosságot s egyikét látta benne azon szeszélyeknek, melyekben Hermance természete bővelkedett.

Egy alkalommal Hermance épen rakosgatott valamit szobájában, midőn Anatole a nyitva maradt ajtón belépett. Az ifjú lépteinek zaját elnyelte a szőnyeg s halkán közeledve hugához, azt hátulról gyorsan megölelé s egy csókot lopott vállára. A leány, midőn így egyszerre váratlanul magát átölelve látta s keblén az ifjú összekulcsolt kezeit érzé, melyek érzékenyen tapadtak mellére, megrázkódott egész idegrendszerében s oly szenvedélyesen és oly szavakkal utasítá rendre az ifjút, minőket ez még nem hallott tőle. Anatole meglepetve Hermancenak e sajátságos modora által, mely eddig ismeretlen vala előtte, néhány szóval bocsánatot kért tőle és kisietett a szobából. De alig ért saját szobájába és veté magát boszúsan a pamlagra, előtte állt Hermance. A leány pillanatnyi felhevülése elmúlván, utána futott Anatolenak, kérte, ne vegye rossz néven heveségét s midőn ez biztosítá, hogy nem haragszik, pajzán mosolylyal ölébe ült, átkarolta nyakát és csókot nyomott ajkára.

Megtörtént ez azelőtt akárhányszor, de Anatole úgy érzé, mintha ma érintené ajka először Hermanceét. Azt a hosszú, szenvedélyes csókot, melyet most kapott, nem a játszótárs adta többé könnyelmű pajzánságában a játszótársnak, hanem adta a nő, ki már élvezni tud, az ifjúnak, kit szeretne rá megtanítani.

E percztől fogva érzé Anatole, hogy nővel áll szemben s hogy e nőt szereti. De érzé egyszersmind ifjúságát s tapasztalatlanságát, érzé azon fölényt, melyet az idősebb s rutinirtabb leány reá gyakorolt s ez oly elfogulttá, oly zavarttá tette Hermanceszal szemben, hogy daczára most már élénken érzett szerelmének, kerülni kezdte a leányt. Hermance néha kérdőre vonta öcscsét, miért tölt vele kevesebb időt, mint azelőtt, és a mód, melyen ezt tevé, midőn lángoló szemével ránézett, vagy kezét megszorítá, Anatole zavarát, mondhatnám félénkségét még inkább növelte.

Anatole kezdett kevesebbet lenni otthon, s estve rendesen eljárt színházba, hogy ne kelljen együtt lennie a leánynyal, kit szeretett s kihez, mióta tudta, hogy szereti, alig mert többé közelíteni.

Egy estve színház után hazaérve világot akart gyújtani, de a gyufás dobozt üresen találta helyén. Nem tudott magán másképp segíteni, mint, hogy Hermancetól kérjen gyújtót, kinek szobájában, mint jövet az utcáról látta, még világos volt. Kiment tehát a közös előszobába s Hermance ajtaján koczgatott.

- Ki az? hangzott belőlről a leány hangja.

- Én vagyok.

- Te vagy Anatole? jer!

Anatole benyitott. Az első szoba setét vala és üres. Hermance a másikban volt, melynek ajtaja ki vala nyitva. Az ifjú az ajtóhoz lépett, de megpillantván Hermancet, a mint könyvvel kezében chaiselongueján feküdt, önkénytelenül visszahökkent.

Midőn meglátta Hermancet kacér pongyolájában, mely bájainak hatását még fokozta, Anatolet eddig még nem ismert mértékben támadta meg azon zavar, azon elfogultság, azon megmagyarázhatlan vonakodás, mely hátravon és előrehajt egyszerre, melyet néhány hét óta érzett a leánynyal szemben. Ideges remegés fogta el egész valóját, futni akart, de lába mintha a földbe gyökerezett volna, nem tudott elmozdulni a küszöbről s tekintetével akaratlanul rámeredt a szép leányra, ki mosolyogva nyújtá neki kezét.

- Nos Anatole? - szólt a leány kérdőleg, észrevéve az ifjú megdöbbenését.

Anatole végre erőt vett magán s szemét a földre sűtve közelebb lépett s remegve fogta meg a leány kezét.

- Gyufát akartam kérni tőled Hermance, csak most vettem észre, hogy az enyim elfogyott...

- Gyufáért jöttél? - kérdé a leány sajátságos hangon.

- Csak nem haragszol? - szólt az ifjú engesztelőleg.

- Dehogyan haragszom. Sőt épen jó, hogy jöttél, elfecseghetünk egy kicsit. Nem tudok aludni, jer Anatole, ülj ide. - No de jer hát!

Anatole szék után nyúlt.

- Ah ne hozz széket, jer ide, hozzám, szólt a leány.

- Olvastál? - kérdé Anatole s Hermance könyve után nyúlt, hogy ne kelljen szemébe néznie.

- Olvastam. Igen érdekes könyv. Nézd csak. Nem ismered?

- «La Nouvelle Héloïse,» - olvasá Anatole. - Nem, nem ismerem.

- Úgy majd odaadom, ha elolvastam. Nagyon érdekes, hidd el.

- Úgy? - szólt Anatole, letevé a könyvet, melynek hatása ott lángolt Hermance szép szemében.

- De mi lelt? - kérdé a leány, - úgy ülsz itt, mint a bűnös, ki haragban van lelkiismeretével; rám sem mersz nézni...

- Dehogyan nem - viszonzá az ifjú megemberelve magát s tekintetét fel emelé a leányra.

Hermance azon szépségek közé tartozott, kik a legjózanabb erényt is képesek megingatni. Halvány arca, széles piros ajkai, finom alkatú orra, megvilágítva két emésztő tűzű setétkék szem által s ébenfekete fürtöktől környezve, oly egészet alkottak, hogy a festész fantáziája nem képzelhetne magának illőbbet, ha Bacchusnak akarna papnőt festeni. Anatole, midőn e szemekbe tekintett, mintegy megmeredve szegzé tekintetét a leányra.

- Mily szép vagy Hermance! - rebegé önkénytelenül.

- Tetszem neked? kérdé a leány kaczerán s míg egyik keze az ifjúéban nyugodott, a másikat felemelve, megsímogató vele Anatole arcát.

- Bocsáss Hermance - rebegé Anatole zavarban, - ne kínozz Hermance...

Hermance elereszté az ifjú kezét, de Anatole nem tudott felkelni. A leány rászegzé igéző tekintetét s Anatole szédülni érzé fejét e pillantás hatása alatt.

- Csókolj meg Anatole! - susogá Hermance, feléje tárva karjait.

Anatole futni akart, de nem birt. Érzé, hogy a vér fejébe tolul, hogy arcza ég, - de midőn a leány szemébe nézett, nem birt ellenállani s ösztönszerűleg odaborult Hermancera és megcsókolá.

A leány átkarolta az ifjút s szenvedélyes csókokkal halmozá el arczát. Ujjai haja közé tévedtek s kis keze az ifjú fürteivel játszott, míg ez úgy érzé, mintha lélekzete el akarna akadni.

Eddig ismeretlen érzések támadták meg Anatolet. Szerelmi ábrándozásaiban nem egyszer elképzelte magának a boldogságot, melyet a viszontserelem nyújt s most, midőn e boldogságot elértnék látta, úgy érzé, mintha csalódott volna álmaiban. Karjaiban tartá a szeretett nőt, magába szívta annak éltető lehelletét, ki szívét hangosabban dobogni megtanítá, - de mi volt ez azon boldogsághoz képest, melyet rajongó lelke megálmodott?

Egy tizenhat éves ifjú szerelme inkább ábrándozás, mint szerelem.

Én nem hiszek a szerelem azon pedáns osztályozásában, mely azt platonikusra és nem-platonikusra osztja. Ha hinnék is a léleknek a testtől önálló létezésében, ha azon tulajdonok és működések összegét, melyet hétköznapi nyelven «léleknek» nevezünk, többnek tartanám is az agyvelő legsubtilisabb functiójánál, nem hinném, hogy létezhetik szerelem, melyben csak a lélek vesz részt, az anyag hozzájárulása nélkül.

Olvassa el bárki a szerelem valódi evangéliomát, melyet a nagy britt költő hagyott reánk. Még eddig senkinek sem jutott eszébe tagadni, hogy az érzelem, mely Romeot és Juliát összefűzi, valódi, tiszta szerelem; s vajjon «platonikus»-e a Montecchik és Capulettik sarjadékainak szerelme?

Azon émelygős, férfiatlan ábrándozás, mely az új korban írt középkori regényekből sóhajt felénk, azon kevéssel beérő, saját tehetetlenségével kaczerkódó érzelműség, melyben némelyek a «tiszta» szerelmet vélik felfedezni, mindössze oly lélekállapot, mely csak azért nem tartozik a pathologia körébe, mert ellenszerét a tudomány még fel nem fedezte.

Tökéletlen, beteges érzelem az, melyet egészséges, kifejlett organizmus meg nem terem.

A holdkórosok birodalma ez és a gyermekeké.

Anatole ez utóbbi volt.

Nem sok kellett volna neki arra, hogy boldognak érezze magát.

Ha Hermance csak sejteti is vele, hogy szerelmét viszonozza, Anatole rajongásában képes lett volna érte bármire. Beérte volna vele, ha lábainál ülhet és szemébe tekinthet, ha láthatja őt és hallhatja szavát; s egy kézszerítása az ideálnak boldogabbá tette volna, mint most a kedvesnek ölelése.

Anatole nem érzé magát boldognak.

Azt látta, hogy szerelme viszonoztatik, - mert vajjon mi lehetett volna Hermance csókja az ifjú szemében más, mint szerelmi vallomás? - de ő másként képzelte magának az első vallo-mást.

Midőn karjaival magához ölelte kedvesét, érezve szívének minden dobbanását, s midőn Hermance villogó szemébe tekintett, úgy tetszett neki, mintha nem ez volna azon nő, ki álmait foglalkoztatá.

Anatole jellemében a legnagyobb ellentétek egyesültek. Tudott szeretni oly mély, oly intensív érzéssel, mely maradandóságra nézve megközelíté egy szentimentális szív sóhajainak hosszadalmasságát; s tudott lábbal tapodni minden érzelmet, tudott könnyelmű játékot űzni a szív

legönkénytelenebb gerjedelmeivel. De ez utóbbi tulajdont csak később érelték meg benne az élet körülményei.

Most még egy tapasztalatlan lélek, egy gyermekded lélek ábrándosságával rajongott Hermance-ért. A leány szerelmével boldogítja őt, de a mód, melyen ezt tevő, nem felelt meg érzelmeinek.

Most, midőn szerelmének már nem lehetett vágya, mely még kielégítés után epedjen, midőn váratlanul teljesedni látott oly reményeket, melyeket még táplálni sem mert, - Anatole kezdetben nem tudott boldog lenni; mert nem volt többé miért - ábrándoznia. S az ábránd ellensége a valónak.

De e hányatás ideális érzelmeinek eloszlása s a kínálkozó szerelmi boldogság élvezete közt, csak átmeneti stádium lehetett; s oly természetnél, minő az Anatoleé volt, az adott helyzet teljes, önkénytes elfogadására s kizsákmányolására kellett vezetnie. Azon otthontalan érzés, mely a gyönyör első kísérletét követé, elmúlt s Anatole karjaiba vetette magát az élvező szerelmnek.

Anatole ezután, midőn esténként hazajött, rendesen megkísérté Hermance ajtaját, mely csak ritkán volt zárva, jeléül annak, hogy a leánynak feje fáj s nincs kedve őt fogadni. S így mialatt Cotinné mitsem sejtő gyanútlanossággal aludt a szélhűdött, lassan haldokló férjet őrizve, a család nagyreményű sarjadéka a harmadik szobában édelgett elcsábított ifjú kedvesével.

IV.

Hónapokig tartott már e viszony, midőn egy estve a nagy operaház előcsarnokában Anatole megpillantá Hermancet, a mint egy öreg úr karján jött ki a színházból. A kísérő haja s bajusza tiszta fekete s öltözéke a legválasztékosabb vala, de szemének kialudt lángja s arcának el nem titkolható ránczai félreismerhetlenül jelezték benne az érdemekben megaggott kéjencet. Hermance, királyi alakjával s vakító szépségével, melynek a gazdag toilette még növelte hatását, magára vonta az egész férfitársaság figyelmét; s e bámulat megérdemelt voltának öntudatában büszkén lejtett végig a csarnokon kísérője karján, ki jobbra-balra néhány köszönést viszonzozva, sietett hölgységét kivezetni az ostromló szemek e keresztútjából.

Hermance nem vette észre ifjú kedvesét, ki szótlanul állt a fal mellett, nem tudva minek tartsa unokahuga kísérőjét. Mindenre gondolt, csak arra nem, a mi igaz vala, s a kínos bizonytalanság és habozás néhány pillanata mulva meg akart indulni, hogy utána menjen Hermancenak, azon reményben, hogy utól fogja érni, míg kocsijokra várakoznak. Nem tudta félti-e vagy nem, nem tudta mit gondoljon, csak azt látta, hogy egy bizonytalansággal áll szemben, melynek el kell oszlania. Feltette tehát magában, hogy követni fogja Hermancet és kísérőjét, bárholva menjenek, midőn egyszerre két úr társalgása vonta magára figyelmét, kik mellett elhaladt.

- Ugyan nem tudja ön, ki azon szép nő, kit Cocloquet barátunk most emel hintájába?

- Hogyan? nem ismeri még a párisi demi-monde legújabb csillagát, Cotin Hermancet? - viszonzá a másik.

Anatole elsápadt e szavakra, s egy oszlop megé vonult, mely a két társalgó mellett állt, onnan hallgatva tovább beszédjüket.

- Hogyan, e szép leány -?

- Egy bukott kereskedő leánya, ki Cocloquet barátunkon kezdé első experimentumait. Most még monopóliumot gyakorol rajta az öreg, de nem adok neki két hónapot -

Anatole vére felforrt e szavakra, s merészen odalépett az ismeretlen elé.

- Uram! becsületes ember ön? - kérdé szikrázó tekintettel, - hogy nem áttall egy becsületes leányt rágalmazni?

A két öreg úr igen komikus jelenésnek tarthatta e tizenhatéves, haragtól pirosuló lovagot, ki egy párisi cocottenak védőjéül csapott fel, mert mindketten hangos kacajra fakadtak.

- Ismétlem uram, - szólt Anatole haragtól remegő hangon, - becsületes ember-e ön, hogy nem áttall egy tisztességes leányt így rágalmazni?

- Tisztességes leányt? hahaha! Fiatal barátom, önnek elment az esze! - mondá az ismeretlen, a fiút végig mérve tekintetével.

- De uram -

- Eh, de hát ki ön? - kérdé most az ismeretlen úr.

- Ki vagyok? - kiáltott Anatole, - no, ha ön nem felel kérdésemre, mindjárt megmutatom ki vagyok -

Ezzel felemelve pálczáját, az ismeretlennek arcza felé vágott; ez azonban a csapást karjával szerencsésen elhárítá magáról.

- Sergeant! sergeant! - hangzott most többfelől, s a dolog vége az lett, hogy Anatolet minden erőlködése és protestációi dacára a rendőrségre vitték.

Itt töltötte az egész éjszakát.

Reggel kihallgatták, s a vallató biztos, értesülvén a dolog állásáról, megfeddé Anatolet túlbuzgalmáért, mely botrányra vezetett, de tekintettel ifjú korára s Cotin Hermance iránti rokoni viszonyára, csekély bírság lefizetése után szabadon bocsátotta.

Hazaérve első dolga volt Hermancehoz sietni, ki még félig alva feküdt ágyában. Anatole halkan lépett a szobába, nehogy az alvót felriassza, s csendesen ágya szélére ült, azon biztos reményben, miszerint Hermance fényesen kitisztázza magát az ellene szórt rágalmak alól.

- Ah te vagy Anatole! - szólt a leány pillanat mulva, midőn felocsudva észrevette az ifjút. Hogy vártalak tegnap! Későn jöttem haza színház után, azt hittem, már alszol s meg akartalak lepni. Szép halkan bemegyek az én kis kedvesem szobájába, - oda lépek ágyához - tapogatózom - üres! Szomorúan visszajöttem tehát, de nem tudtam aludni. Úgy vártalak, - annyira fel valék izgatva, és te nem jöttél! Ki tudja, hol mulattál pajtásaiddal, míg én itthon epedtem utánad!

Hermance átkarolta az ifjút s elhalmozá forró csókjaival. Úgy nézett ki emésztő tűzzel szemében, vágytól dagadó kebelrel, mint a megtestesült bűn. Ha Anatole nem lett volna tizenhat éves, egy pillantás e szembe, e kebelre meggyőzte volna arról, hogy a mit tegnap hallott, nem volt rágalom.

Anatole erőt vett lelke felháborodásán, s a lehető legnagyobb nyugalommal elbeszélte kedvesének éjjeli kalandját.

A leány figyelemmel hallgatá, aztán hangos kaczajra fakadt, mely oly kínosan hatott Anatolera.

- Nem rossz! - kiálta fel, - tehát te szegény fiú, a rendőrszobában töltöd az éjt, és pedig miattam! de ne félj Anatoleom, kárpótolni foglak, még ma. Itthon töltöm az egész estét, meg fogjuk magunkat boszulni a sorson!

- De hát mit szólasz ahoz, a mit az az ember mondott rólad? - kérde az ifjú, félve és remélve lesván a választ Hermance ajkáról.

- Mit is mondott? hogy az öreg Cocloquet monopoliumot gyakorol rajtam? hahaha, nem rossz kifejezés! - te tudod legjobban Anatole, miben áll Cocloquet monopoliuma, hahaha!

- Hogyan, - kiálta fel Anatole elsáppadva, s felugrott Hermance ágyáról, mintha valami ijesztő látványtól riadna vissza, - tehát igaz volna -?

- Mi?

- Hogy te Cocloquet kedvese vagy?

- Hát nem tudad, kicsikém?

- Nem! - kiáltott fel Anatole elszorult hangon s mintegy elbódulva a hallottaktól kezébe rejté arcát.

- Anatole, ne légy gyermek, - biztatá most a leány, - jer no, csak nem haragszol rám?

Anatole kimondhatatlan kínokat szenvedett e pillanatban. Félóra előtt még rút hazugságnak tartá a mit hallott, s midőn most maga a leány beszélte neki azt, a mit midőn mások mondtak, rágalomnak tartott, midőn Hermance nevetve vallá be neki, hogy másnak kedvese, - ez megzavarta az ifjú minden gondolatát. Szívét szorulni érzé, mintha meg kellene szakadnia.

Hermance ez állapotban látva fiatal kedvesét, mely oly távol állt saját vágyaitól, kaczérsággal akarta őt kiengesztelni. Halkan felkelt ágyából s egyszerre elébe állt azon indiszkrét toilettében, mely csak az éj diszkrét homálya számára vala rendeltetve.

A leány elragadó szép volt. Piczi rózsaszín lábai szinte elenyésztek a szoba tarka szőnyegén, s a finom batiszting, mely testét fődé, annak egy részét tartaléktalanul tárta Anatole elé, míg a többi, a mit eltakart előle, annál ingerlőbben tetszett keresztül a fátyolszerű szöveten.

Anatole előtt mindez nem volt újság, de azért e látvány mégis megvesztegette szemeit s Hermance észrevette, hogy arczkifejezése szelidülni kezd, midőn reá tekint.

- Csak nem haragszol én kis kedvesem? - kérde a leány, meg akarván ragadni a kedvező pillanatot, melyet bájai hatásának köszönhetni vél, s gömbölyű fehér karjait az ifjú nyaka köré fűzte.

- Menj - megcsaltál, - szerettelek és te mást szerettél! - nyögé tompa hangon az ifjú, kibontakozva kedvese öleléséből.

- Én, mást szerettem? - kérde a leány nagy szemeket meresztve Anatolera, a bámulat oly félreismerhetlen kifejezésével, mely magán viselte az igazság bélyegét.

- Hiszen magad mondtád, hogy Cocloquet kedvesed - nos, hát nem úgy van?

- No igen, de csak nem gondolod, hogy ezt a vén tökfilkót szeretem? - viszonzá a leány kacajjal.

Anatole visszatántorodott e nevetés elől.

- Eh! gyerek vagy Anatole! - kiálta fel erre a leány s hátat fordítva neki boszúsan veté magát egy chaise-longuera.

Anatole szeme csak most nyílt meg teljesen. Az ártatlan, tapasztalatlan ifjú nem merte hinni a gyalázatot, míg félreérthetlenül nem állt előtte. Most, midőn Hermance saját ajkáról hallá azt, a mit különben képtelen lett volna elhinni, midőn szívének első szent érzelmét így meggyalázva látta, kitört belőle a fájdalom, mely lelkét eltölté, s ingadozó léptekkel közeledett a leányhoz, hogy szemére hányja megbecstelenített szerelmét.

De a mit most hallott, már nemcsak szerelmét sérté, hanem vérig sebezte becsületérzését. Nyelve egyszerre megtagadta a szolgálatot. Most, midőn szerelméről akart szólni a nőnek, ki azzal oly könnyelműen visszaélt, megszólalt benne a büszkeség szava s ajkát elnémítá. Mily kín lehet oly nő által megcsaltni, kit annyira megvetünk, hogy büszkeségünk tiltja neki még szemrehányást is tenni megrablott szerelmünkért!

Anatole gépiesen az ablakhoz lépett, s annak hideg üvegéhez támasztá forró homlokát, midőn egyszerre Hermance hangja magához téríté azon önkívületből, melybe fájdalma sodorta.

- Nos Anatole, még sem értesz? - kérde a leány félig vidám, félig szánakozó hangon chaise-longueja támláját simogatva kezével.

Azon cynismus, mely e hangban nyilatkozott, Anatole-t kijózanítá. Most már tudott uralkodni szívének, most már csak haragot és megvetést érzett kedvese iránt. Érzé, hogy lesz ereje szívéből hallgatni.

- De értelek! - kiálta fel keserűen, haragtól remegő hangon, - oh, most már világos előttem minden! Azon változás, mely anyagi viszonyaitokban beállt, s melynek én csupa gyöngédségből nem merem okát tudakolni, a kényelem, mely körülvesz, a fény, melylyel öltözködöl, - lakásod, ruhád, multságaid, - mindez becsületednek ára, Hermance! Eddig vak valék, most már látok! - És atyád? az ő betegségét is a te szégyened okozta! te okoztad, hogy e derék, be-

csületes ember, kinél jobb apával egy családot sem áldott meg az ég, hónapok óta élet és halál közt lebeg, folytonos haldoklásban, tehetetlen tagokkal, de érző szívvel, mely naponként kétségbeesik leánya gyalázatán, - az a te műved, nyomorult! Meggyaláztad nevedet, megölted atyádat!

Hermance egy könnyet törölt ki szeméből s mindenkép igyekezett magát az elérzékenyüléstől megóvni. Végre megszólalt.

- És te vádolsz engem, Anatole, hogy meggyaláztam nevemet? te, ki annyiszor segítettél azt meggyalázn!

Anatole meghökkent e szavakra.

- Igazad van, - szólt tompa hangon. - Bűnös vagyok. De te tettél azzá - te csábítottál el. De nem! - kiálta fel gyorsan, büszke tekintetével végig mérve a leányt. - Sokkal nyomorultabb vagy, semhogy megoszszam veled a felelősséget tetteimért! Nem vádolk. De ne félj, - tevé hozzá a megvetés hideg hangján, - nem fogok adósod maradni.

Anatole megfordult és távozni akart a szobából, de ez utolsó szavak hallatára Hermance arcát elfutá a vér, s a leány villámgyorsan felszökve ülőhelyéből az ajtóhoz ugrott, s az ifjúnak útját állta.

- Megállj! - kiáltá az Anatole szavai által vérig sértett leány, - innen ki nem mész, míg meg nem hallgatsz.

Oly sajátságos látvány lehetett az: egy kipirult, szikrázó szemű, félmeztelen leány, a mint egy tizenhatéves ifjútól azt követeli, hogy hallgassa meg, mert becsületét akarja védelmezni!

Anatole szó nélkül ült le egy karszékbe, jeléül hogy kész őt kihallgatni. Hermance visszatért a chaise-longuera, aztán látva, hogy Anatole féloldalt ül feléje, s nem szándékozik hozzáforgulni, egy zsámolyt vett, azt odatette az ifjú lábai elé s reá ült.

Anatole fél lépésnyivel hátrább tolta székét, a mennyire a fal engedé.

Hermance ez elutasító mozdulatot látva, egy sóhaj nyomott el keblében, aztán, kevés vártatva, megszólalt.

- Hallgass meg kérlek, - szólt halk hangon, melyre a fájdalom ráüté félreismerhetlen bélyegét; - két címen van jogom kívánni, hogy kihallgass, mielőtt elítélnél: rokonod vagyok és kedvesed valék. Igazad van, Anatole, midőn vádolsz, igazad van, midőn kárhoztatsz; de mégis érzem, hogy nem érdemeltem azon megvetést, melylyel most szóltál hozzám. Bűnös vagyok, meggyaláztam magamat, de tudod-e, miért és kiért? Szüleimért! Esküszöm, Anatole, csupán szüleimért. Te nem tudod, hogy ezelőtt öt hónappal hitelezőink megtámadták anyámat, s ő kénytelen volt őket kielégíteni, nehogy atyámat börtönbe hurcolják. Ez felemészte összes még fenmaradt vagyonunkat. Száz frankunk maradt. Több se égen, se földön. Száz frank három ember egész életére! - Nos, nem kacagsz Anatole? Atyám, e lelkileg megtört, munkaképtelen agg, anyám, ez angyali jóságú, de jóléthez szokott teremtés, kit minden csekélység szerencsétlenné tud tenni, kinek egy parányi kényelemről lemondani sokkal nehezebb, mint másnak egy nagy boldogságról, annak valának kitéve, hogy egy-két hét múlva nem lesz mivel csillapítaniok étvágyukat. Már láttam magam előtt szegény atyámat koldusbottal kezében járni házról-házra, s anyámat az útszélen elveszni, - és sehol a világon még lehetősége sem a menekülésnek! Ha férfi lettem volna, - ki tudja? - tán loptam, raboltam, gyilkoltam volna, hogy szüleimet az éhség kínjaitól megóvjam. Oh Anatole, te nem tudod, mi a nyomor, mi az éhség! - Hiányzott bennem a férfi ereje, a férfi bátorsága; leány voltam, dolgozni nem tudok, -

sohasem tanítottak reá! - gyöngye leány, - kinek nincs egyebe, mint szépsége. Nos Anatole, miért nem káromolsz?

Anatole megindulva nézett a leányra. Hermance szavaiban annyi keserű, annyi lélekrázó igazság volt, hogy az ifjú önkénytelenül érzékenyedett s Hermance egy könnycseppet vélt láthatni szemében.

- Megtörtént, - folytatá a leány. - Elvesztem ártatlanságomat, el - visszahozhatlanul. De megismertem a szerelmet is, melynek kéjeit addig csak ösztönöm sejté, - szólt Anatolera emelve nagy kék szemét és zsámolyáról térdre ereszkedve, oda támaszkodott az ifjú térdeire. - Cocloquet elhalmozott pénzzel, de oly vágyakat keltett bennem, melyeket nem bírt kielégíteni. Te itt valál közel, nem idegenkedtél tőlem, - szép vagy Anatole, és én szerettelek! Igen, szeretünk egymást, hányszor vallád meg, mennyire boldoggá tettelek? - és most megvetsz, mert szerencsétlen vagyok!

Anatole szíve természetes jóságával szánni kezdé a leányt, s midőn az térdre állt előtte, már le akart hajolni hozzá, hogy felemelje, midőn Hermance egyszerre szerelmére emlékezteté. E szavakra, midőn elgondolá, kire pazarlá szerelmét, sértett büszkesége elnyomta a szerelem, el a szájalom szavát, s Anatole gyorsan felugrott székéből, félre lökte maga elől a leányt s szótlanul, de rohamos léptekkel kisietett a szobából.

Hermance megrémült az ifjú tekintetétől. Anatole feldúlt arcza s otthontalan tekintete láttára megmagyarázhatlan félelem fogta el a leányt s magánkívül utána rohant kedvesének.

Anatole saját szobájába sietett volt, s Hermance ép akkor érte utól, midőn az ifjú baljával feltépte kabátját s jobb kezével egy tört ragadott fel, mely asztalán feküdt, és azzal szívének szúrt -

E tör volt összes atyai öröksége...

A leány egy kétségbeesett kiáltással megragadá hátulról az ifjú karját - -

E reggelen, folytatá Achille, találkozásomnak kellett volna lenni Anatolel, de ő nem jövé el a kitűzött helyre, közelfekvő szállására mentem. Midőn az előszobába nyiték, Hermance segélykiáltása üté meg fülemet. Berohantam. A leány emberfeletti erővel küzdött Anatolel, ki jobb kezét, melyben töre villogott, hiába igyekezett Hermance öleléséből kiszabadítani.

Egy pillanat múlva ketten küzdénk Anatolel s nekem sikerült a tört kifacsarnom kezéből; mire Anatole elalélva összerogyott.

E jelenet után erős ideglázba esett.

V.

Anatole heteken át élet és halál közt lebegett.

Ketten ápoltuk Hermanceszal. A leány nem volt szerelmes Anatoleba, de szerette azon kedélyes bensőséggel, melylyel barátainkat, örömeink társát szeretjük, azon őszinte, de más vonzalmat ki nem záró ragaszkodással, melynek néha bámulva szemléljük önfeláldozási képességét oly nőknél, kiknek szerencsétlen sorsa az, a mi Hermanceé vala.

Órákat tölték együtt Anatole ágya mellett a leánynyal, kivel azelőtt csak nehányszor, futólag találkoztam, s volt alkalmam kiismerni őt azon bizalmasság folytán, mely oly gyorsan fejlődik ki férfi és nő közt, midőn gondoskodásuknak egy közös tárgya fűzi össze őket.

Elmondá nekem is a maga és családja történetét oly modorban, oly szavakkal, hogy ha akkor láttam volna e leányt először, megesküdttem volna, hogy igazat beszél. A világ kis és nagy komédiásai közt alig lehet könnyebben rá ismerni az igazság szavára, mint oly embereknel, kiknek hivatásuk hozza magával, hogy rendszerint tettetett érzelmekkel lépjenek mások elé; mert rendesen annyira elszoknak az igazság egyszerű, természetes hangjától, hogy midőn e hangot halljuk tőlük, meg lehetünk győződve, miszerint az tudtokon kívül, ösztönszerűleg szól belőlük; miszerint nem azért beszélnek így, mert akarnak, hanem mert, midőn valóban igazat akarnak mondani, nem tudnak másképp.

Hermance természetében megvolt minden hiba, minden gyöngeség, mely a nőt a bűn útjára vezérli, némi nagyítással el lehetett volna róla mondani, hogy «hivatással bír» azon pályára, melyre balvégzete sodorta, - ha férjhez ment volna, meglehet, hogy a legágbogasabb szarvakat Párisban férje viselte volna; de mindezek dacára nem a könnyelműség, nem az erkölcsi elvetemedés vitték a kora bűn útjára. Ugyanily könnyelműséggel, ugyanily hiányával minden mélyebb erkölcsi érzésnek naponként száz és száz leány megy férjhez Párisban, tisztán, ártatlanul. Legtöbb nőt nem szilárdan vallott erkölcsi elvek, hanem a körülmények óvnak meg az elveszéstől; s viszont alig van nő, kinek bukásában ne körülményei játszanák a főszerepet. Hermance kedvezőbb anyagi viszonyok közt csakhamar férjhez ment volna, s ha nem szolgált volna is a hű hitvesek példányképeül, a gyalázat ama megbélyegző nemétől, mely most érte, kétségkívül ment maradt volna. Nem akarom a leányt védeni. Azt hiszem, hogy a legelőnyösebb viszonyok közt is aligha vénült volna meg a nélkül, hogy egy vagy más botlás emléke ne terhelje lelkiismeretét, de hogy *ily korán* és hogy *így* bukott, azt pusztán a család szerencsétlen anyagi körülményei okozták; és elősegíté a párisi társadalmi élet romlottsága, mert alig van hely a világon, hol a szépséget hálásabban lehetne érvényesíteni, mint itt, hova Európa élvezni jár; és alig van társadalom, mely egy bukott nőt ritkábban kényszerítene pirulni, mint volt a párisi a császárság alatt, melyben a demi-monde úgy szólván bizonyos erkölcsi jogosultsággal bírt, melyet el nem ismerni annyi volt, mint «elmaradni a világtól.» Ily viszonyok közt, kevesebb könnyelműség és szilárdabb erkölcsi nézetek mellett Hermancenak nagyobb áldozatába került volna becsületét szüleiért feláldozni; s miután megtette, kevésbbé találta volna magát helyzetébe, jobban érezte volna szerencsétlenségét, s lehet az is, hogy lelke megtört volna a bűn és szegény tudatának terhe alatt; de az kétségtelen, hogy a legszebb, legszigorúbb elvek dacára, e tehetetlen apa és szerencsétlen természetű anya mellett, kinek vétkes gyöngesége a családot végső segélyforrásaitól megfosztá, - azon nevelés mellett, melyet kapott, kénytelen lett volna ugyanez áldozatot meghozni, vagy elnézni, a mint szülei koldusbotot fogva mások könyörületétől kérik a mindennapi kenyeret. Hermance veleszületett könnyelműségének csak annyi része volt a leány új életmódjában, hogy kevesebb önlegyőzésébe került lemondania a

jogról: másoktól tiszteletet követelhetni; s hogy e visszavonhatlan lemondás után aránylag könnyű lélekkel bírta annak következményeit elviselni.

Ha elgondoltam a család kétségbeesett helyzetét, ha felvettem, hogy Hermance nem tudhatta előre, miszerint az áldozat, melyet szüleiért hoz, atyját meg fogja ölni, ha Cotinnéra gondoltam, a jó hitvesre, ki becsületben öszült meg, tán csak azért, mert nem volt alkalmá az ellenkezőre, a szerető anyára, ki gyermekét a nyomor napjaiban is úgy kényezteté, mintha még saját négyemeletes házukban laktának, e gyöngé, minden erkölcsi tartalék nélküli lélekre, mely oly készségesen fedezte leánya bukását anyai beleegyezésével, - nem bírtam megvetéssel nézni a szerencsétlen leányt, ki aggódó gondoskodással hosszú éjeket virrasztott egy ifjú beteg-ágyánál, kinek szerelmét sem nem viszonzá, sem méltányolni nem bírta, s kitől nem remélhetett jutalmul mást, mint hideg megvetést.

Szántam a szegény leányt, de azért magam sem valék képes viseletével kibékülni. Meg tudtam volna neki bocsátani mindent, csak azon könnyelműséget nem, melylyel magát helyzetébe beletalálta. Azon szinte cinizmusig menő objektivitás, melylyel Hermance magaviseletéről beszélni tudott, s mely Anatole gyöngéd érzéseit tán ép annyira sérté, mint maga a tett, melyet elkövetett; azon könnyűség, melylyel a leány képes volt, az élet minden bármily kevésbé ideális felfogását mellőzve, helyzetét annak gyakorlati oldaláról fogni fel, visszataszítólag hatott rám is. Ha Hermance lesújtva a szégyenérzet által, hallgatag lemondással viselte volna sorsát, könnyű lett volna a könnyörület terén átlépni a méltányosság határait; de azon leánytól, ki tudott élvezni és örülni az életnek, midőn a gyalázat bélyegét viselte homlokán, ösztönszerűleg idegenkedtem. Szántam, de azon részvét nélkül, melyet az oly szerencsétlen iránt érzünk, ki azáltal, hogy nem tud megnyugodni sorsában, tanúságát adja annak, hogy jobbra lett volna érdemes.

Néhány évvel utóbb Anatole teljesen osztá véleményemet Hermance felett, sőt elnézésében túl is ment a kellő határon. Azon körökben, melyekbe balsorsa sodorta, alkalmá nyílt a női botlásoknak legkülönbözőbb nemeit megismerni, de a botlás lehető *indokai* közül e körökben alig találkozott mással, mint a test fékezhetlen ösztönével s az anyagi érdekekkel. Tuczatszámra foglaltak helyet emlékezetében oly nők, kik az erény és kötelesség parancsait lábbal taposták csupán élvágyból vagy haszonlesésből, s nem akadt köztük egy is, kinek botlása csak egy nemesebb, de megtévedt lélek ballépésének lett volna következése. E körök hatása alatt Anatole rövid idő múlva azon végletbe esett mely rosszul magyarázott méltányosságból túlkönnyen kész kimenteni a könnyelműséget. Tapasztalása azt mutatta, hogy az anyagi érdek oly hatalmas szereplő a női tévedésekben s oly diadalhoz szokott ellensége a női erénynek, hogy hajlandó volt Hermancet szinte teljesen kimenteni és bukását kizárólag a sors rovására írni. E felfogás, saját laza erkölcsi nézetei által támogatva, csakhamar a materialismus azon kietlen nemének veté karjaiba, mely minden erkölcsi elemet nélkülözhetni vél okoskodásaiban; s Anatole elméjében két évvel utóbb a női becsület már oly benső, okszerű kapcsolatban állt az élet financiaális oldalával, hogy azt hiszem, ha matematikus lett volna, okvetlenül feltalált volna egy algebrai formulát a - női erény kifejezésére.

De e végletbe csak néhány évvel utóbb sodorták sivár tapasztalatai. Most szerelmi csalódása elfogulttá tette azon nő iránt, kit nem a szív, hanem csak a humanitás álláspontjáról lehetett igazságosan megítélni. Anatole meggyűlölte és megvetette a leányt, ki midőn szerelmét czinikus módon felhasználta vágyai kielégítésére, pirulni kényszeríté legszentebb érzelmei felett. Az ifjú szerelmében megcsalatra s becsületérvzésében meggyalázva érzé magát s Hermanceban saját szégyenének megtestesülését látta. Betegsége alatt néhányszor, midőn magához térve gyakran visszatérő paroxysmusából, Hermancet ágya mellett pillantá meg, oly szenvedélyesen, a gyűlölet és utálat oly félreismerhetlen kitörésével parancsolá ki a leányt a szobából, hogy az

utóbb csak olyankor mert bejönni egykori kedvesét ápolni, midőn ez mélyen aludt vagy midőn a láz megfosztá eszméletétől.

Anatole lelkére mély, átalakító hatással voltak ez események. A gyöngé szív ily csapás által lesújtva, gyakran sohasem képes többé felemelkedni, egy passzív jellem ily szenvedések után csak arra jó, hogy emlékoszlopául szolgáljon szerelmese hitványságának. Anatole a sors e csapása oly érzékenyen érte, hogy az elkeseredés első percében fegyvert emelt önmaga ellen, s idegrendszere nem állván ki e megrázkódást, veszélyes kórnak esett martalékaul, - de midőn ez elmúlt, erőszakos reakciót idézett elő lelkében.

Nem láttam még embert, ki tizenhat éves korában mélyebb megvetéssel viseltetett volna a nők iránt, s kinek ezt kevésbé lehetett volna hibául felróni, mint Anatolenak. Nem bűne, szerencsétlensége volt ez neki. Testben és lélekben ép, erőteljes ifjú volt, fogékony minden szép és nemes iránt, szívvel, mely szeretni, lélekkel, mely lelkesülni tud, s a jellem feltétlen szeplőt-lenségével, mely a legszebb reményekre jogosított a férfi iránt: midőn balvégzete oly nő karjaiba sodorta, kinél a szerelem csak palástjául szolgált az érzékiségnek. Azt hiszem, szívünk kincseit alig pazarolhatjuk el hálátlanabban, mint, ha tizenhat éves korunk tiszta érzelmét oly szerelem oltárára hozzuk áldozatul, melynek csak - segédpapjai lehetünk. Alig van valami, a mi oly mérvben megfoszthat egy fiatal lelket ártatlanságának és költészetének zománczától, mint az oly nő, ki azt szerelme segélyével cselekszi. Anatole a fiatal szív első fellángolásával szerette Hermancet. Ez viszonzá *vágyait*, de nem tudta viszonzni *érzelmeit*. Míg Anatole egy ifjú szív öntudatlan lelkesülésével borult ideálja lábaihoz, ez őt egy buja nő mohó élvágyával ölelte keblére.

Úgy hiszem, misem szolgálhat annyira egy fiatal szívnek demoralizációjára, mint, ha oly nőt szeretünk, kit becsülni nem tudunk; s e pusztító hatást még kvalifikálta Anatolenál azon tudat, hogy Hermance, amióta csak szerette, *kezdet óta* érdemetlen volt szerelmére. Szerelmesünk bukásában gyakran még vigaszunkra szolgálhat egy szebb idő emléke, midőn még tiszta volt és méltó szerelmünkre. Anatolenak még e szomorú vigasz sem jutott osztályrészül. Kedvese nem szerette soha, s már megvetést érdemelt akkor is, midőn először vallá be neki szerelmét. Ekként az egyetlen érzelm, mely lelkén uralkodott, a megvetés emésztő érzése volt kedvese iránt. Nem talált Hermancenak sem jelenében sem múltjában semmit, a mi jogcímül szolgálhatott volna becsülésének, nem gondolt saját tapasztalatlanságára, mely nem látta meg azt, a mi oly könnyen meg volt látható, szíve fájdalmában nem hallgatott az észre, mely annyi enyhítő körülményt tudott a leány mellett felhozni, s azt feltétlenül elítélte, sőt irtózott tőle. A tapasztalatlanság szokásaként generalizálni kezdte véleményeit; s így a tiszta lelkű, nemes gondolkodású, minden gyanakvástól idegen, őszinte kedélyű ifjú rövid idő múlva annyira jutott, hogy a szerelem azon nemén kívül, melyre Hermance megtanítá, az összes nőnem számára csak egy érzelm maradt lelkében: a megvetés.

Ugyanazon ifjú, ki két hónap előtt megesküdött volna egy kitartott nő tisztaságára, most minden nőben a gyalázat és hűtlenség egy-egy papnőjét vélte feltalálni.

Ez indokolatlan, és csakis egy tizenhatéves elme éretlensége által menthető megvetés a nőnem iránt azonban azt eredményezé, hogy Anatole gyorsabban heverte ki szenvedéseit, mint bírta volna különben. Nehány hónappal azután, hogy betegségéből kiépült, az ifjú visszanyerte előbbi életkedvét és elevenességét; de a költészet azon isteni hímpora, mely az ártatlan kedélyt befedi, örökre le volt pusztítva lelkéről. Anatole ismét az előbbi víg, mulatni szerető ifjú lett, de vígságán félreismerhetlen volt bizonyos keserűség, s kedélyét érdekesebb tették azon emésztő érzések és lesújtó tapasztalások, melyeket az ifjú lélek nem bírt nagy veszteségek nélkül elviselni.

Betegségéből felgyógyulván Anatole rögtön elhagyá Cotinék házát, kikről csak néhány év múlva hallánk hírt és pedig azt, hogy Hermance anyja, a most már özvegy Cotinné kíséretében Litvániába ment letelepedni egy gazdag orosz földesúrhoz.

Midőn Anatole a Cotin-családtól elköltözött, bátyja beleegyezésével együtt fogadtunk szállást s önállóan rendeztük be magunkat. Én, megvallom, bár egy évvel idősebb valék nálánál, nem minden aggodalom nélkül határoztam el magamat az önálló életmódra, melyben tetteinkért csak magunknak vagyunk felelősek, de melyben a felügyeletet is magunknak kell vinnünk önmagunk felett. Anatole azonban elosztatá aggodalmaimat, s oly csábító színekben festé le nekem a független életet, melyben azért, amivé leszünk, csupán önmagunknak tartozunk köszönettel vagy szemrehányással, hogy mindketten azon büszke örömmel kezdtük az új életet, mely a gyermek lelkét eltölti, midőn olyasmit tesz, a miről azt hiszi, hogy közelebb hozza a férfíhoz.

Tanulás és multság közt folytak napjaink, s azon kised bizalmas körnek, mely kollégiumi társaink közül körülöttünk alakult, mindkettőben Anatole volt vezére, hangadója. Nem láttam még ifjút, kiben ily korán ily határozottan nyilatkozott volna az emberi természet két uralkodó iránya: a tett- és élvezetvágy. A tettek mezejét e korban ránk nézve tanulmányaink képviselték; s e tekintetben Anatole vala példányképünk. Nem volt ő a kollégium legjobb növendéke, mert ehhez nemcsak tanulási kedv és képesség, hanem igen gyakran igénytelen engedelmesség, és más, eredményeikben problematikus becsű tulajdonok is szükségesek; de ő tanult és tudott köztünk legtöbbet az iskola rendes tantárgyain kívül; ő volt köztünk az egyetlen, kinek türelme vala Páris főbb hírlapjainak minden cikkét elolvasni, s kinek a politikai életben már véleményei valának; ő tudott már okoskodni és kételkedni, midőn társainak túlnyomó része még vakon esküdött a mester szavára.

Ép ily, vagy tán még nagyobb mértékben vezérőknek ismerték őt társai, midőn mulatságról vala szó. Mindnyájan tapasztalatlan ifjak, szinte gyermekek valánk még, kik mindaddig szülői vagy nevelői felügyelet alatt álltunk; neki tizenhét éves korában már múltja volt - társai szemében. Ez bizonyos fölényt adott neki barátai felett, melynek jó következése az volt, hogy a bor és kártya örömei körünkben soha meg nem fészkeltek magokat.

Kevésbé előnyös volt talán azon hatás, melyet Anatole más tekintetben gyakorolt társaira. Ő volt köztünk az egyetlen, kinek már «viszonya» vala. Hermance történetének részleteit ugyan csak én ismertem, de a többiek is tudtak annyit, hogy egy «szélesebb körökben ismert» nőnek volt kedvese, s a mi fő, oly kedvese, kiért ama nő egy másik férfit megcsalt; s e tudat bizonyos nymbussal vette körül Anatolet társai között, kik közül a legidősebb tizenkilencz éves volt, s kik szerelem dolgában még alig haladtak tovább, mint, hogy a Théâtre lyrique vagy Odéon harmadik emeletéről ábrándoztak Thália egyik-másik papnője után, a mi rendes foglalkozását képezi a tizennyolcz éves siheder tanulóknak.

Ama rutin, melyet a hamar érett ifjú Hermance társaságában sajátított el, mely azonban természetesen csakis társainak ifjú ügyetlensége mellett tűnt fel ügyességnek, nagyban imponált a kis társaságnak. Mindenki őt vette példányképül, tőle kért tanácsot, s miután segélyével egynek-kettőnek sikerült egy kis grisette szerelmére szert tennie, Anatolet az egész collégium valóságos Don Juanként tisztelte.

Eleinte azt hittem, hogy szerelmi csalódása után kerülni fogja a nőket; de nem úgy történt. Hermanceban megveté az összes nőnemet, de nem tudott róla lemondani. Hermanceszal való viszonya, épen minősége által, annyira hozzászoktatá lelkét a kicsapongás gondolatához, hogy az ifjú kor bátortalansága úgyszólván egy csapásra elmúlt belőle, és elosztatá azon elfogultságot, melyből tapasztalatlan kedélyben a nők iránti tisztelet származik. Nem becsülte a nőket, de élvezni akarta. S ama tudat, hogy tizenhat éves korában, midőn a nők legtöbb embert még

gyermekszámba vesznek, őt már egy szép nő önkényt kedvesévé választá, s társainak nagy véleménye, kik asszonyi dolgokban őt valóságos orákulumnak tekintették, támogatva természeti hajlamai által, melyek ellenállhatatlanul vonták a női társasághoz, Anatoleba annyi merészséget s oly önbizalmat öntenek, hogy rövid idő múlva már oly körökben kezdett forgolódni, melyek társaira nézve még a jámbor óhajtasok világába tartoztak.

Könnyen elképzelhető, hogy ez éppen nem vált barátomnak hasznára. Ugyanazon előnyök, melyek őt társai szemében irigység tárgyává tették, csakhamar oly viszonyokba sodorták, melyek mindenre inkább szolgálhattak, mintsem azon káros hatás ellensúlyozására, melyet Hermance esete gyakorolt a mélyen érezni tudó ifjúra.

Azon ellentét, melyet Anatole jellemében egyrészt nemes érzelmei, élénk becsületérzése s szívének ritka fogékonysága a mély és komoly érzelmekre, képeztek Hermance bukása folytán meghasonlott kedélyével, erkölcsi elveinek lazaságával a közönséges asszonyi dolgokban, s azon aggodalommal minden mélyebb érzelemtől, mely szerelmi csalódásának következménye vala: az ifjú modorán is meglepő bizarrságban nyilatkozott. Anatole képes volt a legnemesebbre, midőn szívéből vette az utasítást; de midőn szíve nem volt a játékban, annyi felületes könnyűséget, annyi frivolitást tudott kifejteni, mely párosulva korának természetes félszégségeivel, oly sajátságos jellemet adott az ifjú társalgásának s egész magaviseletének, hogy nem egy rutinirt, világedzett nő tekintete megakadt a fiatal tanulón, ki korában szokatlan merészséggel tudott magánál idősebb nőket szóval és tettel sarokba szorítani, de viszont maga is fülig pirult, ha egy szép asszony erősen szemügyre vette.

Vajjon fesse-e önnek részletesen azon életmódot, melyben egy harminczéves nő a másíknak kezébe adja az ifjút, kit merészsége és tapasztalatlansága kettőzött könnyűséggel visz a kaczérság kivetett hálójába, - melyben egy tizenennyolcz éves ifjú megtanulja a házasságtörést a lelkiismeret minden scrupulusai nélkül, megtanul nyugodtan szemébe nézni a férjnek, kinek becsületében gázolt; megtanul szerelmet hazudni válaszul oly szerelmi biztosításokra, melyek csak az illem kedvéért adattak; belegyakorolja magát az érzélem minden szójárásába, minden hangjába, a hanglétra minden fokán végig, a kétségbeesés mély bassusától fel a boldogságával kaczéerkodó szerelem vidám sopránjáig, - a nélkül hogy egy parányit is érezne belőle; elsajátítja magának az élvezetvágy azon conventionális nyelvét, mely meghamisítja a szavak becsületes értelmét a külszín kedvéért; s végre, hétköznapi használatra alkot magának oly erkölccsant, melynek csak ruganyosságából vonhat hasznot: hogy azt, a mit így magánál tapasztaltabb és romlottabb nőktől eltanult, megkísértse másokra alkalmazni, hogy a harmincz éves asszonyoktól elsajátított fogásokkal tizenhatéves leányok csábítására adja magát, - fesse-e részletesen azon fokozatos processust, melylyel az erkölccstelenség egy fiatal lelket annyira átalakít, hogy apostolává lehessen?

Anatole is faragott magának ily «erkölccsant» házi használatra, mely a realismus meztelen elvein alapult s ethikai szempontból beillett volna a valódi morál paródiájának. *«Élvezni mindazt, a mi másnak aránytalan megkárosítása nélkül élvezhető»*, - volt ez erkölccstan alapelve; melynek kellő méltánylására azonban hozzá kell tennem, miszerint egy gyanútlan férjet megcsalni, kivel előbb semmiféle bensőbb viszonyban nem állt, vagy egy fiatal leányt elcsábítani, ki «körülményei által mintegy prsedestinálva volt e sorsra» - nem tartozott «mások aránytalan megkárosításai» közé. E veszedelmes morál mellett csak mély becsületérzésének köszönhető Anatole, ha oly tettekre nem vetemedett, melyek csak a «jellemtelenség» nevével jelölhetők meg találólag; s ha daczára annak, hogy ez irányban elkövetett mindent, a mi tőle kitelt, nem kellett pirulnia a becsület ítélő széke előtt; mely azonban, ne feledjük, a mai társadalomban más codex szerint ítél, mint a morál törvénytiséke. Számos kisebb-nagyobb viszonyaiban sohasem áldozott fel magának oly nőt, vagy nem fogadta el olyannak áldozatát,

kit szerelme «előreláthatólag» szerencsétlenné teendett; sohasem ígért házasságot nőnek, kinél csak mulékony örömeket keresett; s az ifjú, ki irigylendő hidegvérrel tudott szemébe nézni a férjnek, kinek neje néhány pillanat előtt karjaiban hevert, habozást nem ismerő határozottsággal utasítá vissza egykor egy tanárának, ki őt megkedvelve házához hitta, és feltétlen bizalmával tünteté ki, nejét, ki szellemtelen unatkozásában a férje gyanujától ment ifjút vétkes szerelmének társává akarta tenni.

Éveken át folytatta Anatole ez önfeledt életet. Óvakodó volt ott, a hol szíve számára veszélyt sejtethetett, de annál nagyobb gondatlansággal kereste és üzte a szerelem azon könnyebb nemét, mely időtöltésül szolgálhat, a nélkül hogy a szív belevonatnék a játékba. De ily élet, ily korban, - van-e nagyobb veszedelem egy ifjúra nézve?

Még alig tölté be huszadik tavaszát, s azon cynikus könnyelműség, azon szinte rendszerré vált erkölcstelenség, mely csak a kicsapongás céljainak szolgált, s azon szerencse, mely Anatolet a nők mellett soha el nem hagyta, már-már azon útra terelték, melyen a léha kéjenczek teremnek: midőn a véletlen egy új ismeretségbe sodorta, teljesen különbözőbe azoktól, melyeket lelke nagy romlására négy éven át kultivált.

VI.

Hélène egy vasuti hivatalnok leánya volt. Szép és ártatlan, korra nézve három évvel, lélekben egy fél századdal ifjabb Anatolenál, valóságos gyermek hozzá, valóságos angyal azon nőkhöz képest, kiknek karján Anatole eddigi tapasztalásait szerezte. De Anatole sokkal elfogultabb szemmel nézett minden nőt, semhogya különbséget észrevette volna. A leány szép volt, s egy ártatlan kedély jóhiszemű nyíltságával közeledett feléje. A ki a nőt megveti, a nélkül, hogy kerülni tudná, többnyire oda jut, hogy már beszélni sem képes fiatal nővel a nélkül, hogy ne udvaroljon neki. Így járt Anatole is. Midőn először találkozásuk alkalmával egy negyed órára egyedül maradt Hélènenel, - tagjával azon nemnek, melyet megvetett, s a mi több, oly tagjával, ki előtte szemét lesüté s nem tudta a társalgást megkezdeni, - nem jutott eszébe semmi, a miről e gyermekkel beszélhessen; elkezdett tehát neki szépségeket mondani, általános frázisokat, melyek személy- és égaljkülönbség nélkül a világ minden zugában alkalmazhatók. Nem tudom, észrevette-e más is, de én úgy tapasztaltam, hogy sok esetben, fiatal férfi és nő közt, azon modor, melyben megismerkednek, azon hang, mely ismerkedésük alkalmával első társalgásukon uralkodik, irányadólag hat későbbi ismeretségek egész folyamára. Oly nővel, kivel első találkozásuk alkalmával Mozartól s Beethovenről beszélgettek, második találkozásnál könnyebben fognak Mayerbeerről s Wagnerről, mintsem bárról vagy futtatásról beszélni. Anatole, ki első ízben a banálissá vált bókók tárházát üríté ki Hélène előtt, kinek tapasztalatlan lelke készpénz gyanánt fogadta minden szavát; midőn másodszor találkozott a leánynyal, ki oly élénk örömmel nyújtá kezét a látogatónak, mintha már alig győzte volna várni azt, ki oly szép dolgokat mondott volt neki, - Anatole úgy érzé, hogy lehetetlen másról beszélnie mint azon témáról, mely először közelítette őket egymáshoz. Nem akarata ellenére, - mert Anatolenak már volt annyi «iskolája», hogy szerelem nélkül is tudjon udvarolni, - de akarat nélkül, önkénytelenül udvarolni kezdett az ártatlan gyermeknek.

Hélène atyja egész napját irodájában tölté; anyja végtelen jó, de végtelen együgyű teremtés volt, ki leányát imádta s a világért sem tudott volna ellenére tenni, és így, midőn észrevette, hogy gyermeke mily türelmetlenül számolja a perczeket azon óráig, melyben Anatole eljönni ígérkezett, nemcsak hogy véget vetni nem igyekezett ez ismeretségnek egy siheder egyetemi tanulóval, melynek jó vége alig lehetett, hanem még tőle telhetőleg előmozdítá a viszony fejlődését. A leány szép volt, vonzódott hozzá, s Anatole látogatásai mind gyakoriabbakká lettek.

Néhány hét múlva Anatole láthatta, hogy szerettetik. Ő maga nem szerette a leányt, de vonzalmat érzett iránta, minőt e kedves gyermek iránt nem érezni lehetetlen volt; és tetszett neki az, a mit még nem volt alkalma látnia: egy ártatlan szív szerelme. Hermanceszal való viszonya kezdetén nem egyszer önmagát kapta rajta Anatole, hogy - elpirult ügyesebb és józanabb kedvese előtt; most mást látott pirulni maga előtt. Az ártatlan gyermek, ki még önmagának sem tudott számot adni érzelmeiről, kinek szíve önkénytelenül dobogott, midőn Anatolera gondolt; midőn ez jött vagy ment, midőn egy vagy más szót ejtett előtte, mely a szív hangján volt vagy lehetett mondva, gyakran elpirult és földre süté nagy kék szemét, mint - minden tizenhét éves tapasztalatlan leányka. Ez előtte új látvány ellenállhatlan hatással volt Anatolera, s ő élvezte azt, nem mint szerető kedves, hanem mint műértő gourmand.

Fiatal nőnek alig van erősebb fegyvere a pirulásnál, ha forrása az ártatlanság, s Anatole mindennapos lett Hélène szüleinek házában. Ily viszonyban az egyik lépés önkénytelenül követi a másikat, Anatole mind hevesebben ostromolni kezdé Hélènet, s egy biztos pillanatban, midőn a mama a harmadik szobában talált magának valami tennivalót, elcsattant az első csók, mely-

től Hélène úgy remegett, mint valami veszélytől, melynek félelmes voltát csak növeli az, hogy kiterjedését nem ismerjük.

Hélène úgy tapasztalta, hogy az első csóknak nem volt semmi rossz következése, a mama rosszul alkalmazott diszkrécióval néha akár egy órára is magokra hagyta a fiatalokat, s néhány hónapi ismeretség után Hélène már minden pirulás nélkül nyújtá kedvesének csókra piczi ajkát, midőn az ajtó a távozó gondviselés háta megett bezáródott. Hála a mama jóságának, Anatole órákhosszat térdelhetett kedvese előtt, gyönyörködve a fiatal leánynak szerelemtől ragyogó szépségében, s az ifjú pár oly jól beletalálta magát e helyzetbe, hogy nemsokára Hélène, a mint egyedül maradtak, szó nélkül ölébe ugrott kedvesének s átölelte őt, ajkairól színi azon édes mérget, melynek veszélytelenségéről már meg volt győződve.

Egy ily délután, midőn a mama ismét nem volt otthon s Anatole néhány órát együtt töltött kedvesével, egy rút gondolat villant meg lelkében. Eddig terv és szándék nélkül bolondította a leányt csupán azon okból, mert az «hagyta magát» bolondíttatni, most, midőn ajk ajkon, szív szíven, keblére ölelve tartá az angyali teremtetést, elhatározá őt vágyainak feláldozni.

Nem akarom menteni barátomat. Ocsmány volt e gondolat, s a mód, melyen valósítása előkészítetett, a jellemtelenséggel határos, de gondolja ön magát Anatole helyzetébe, a mint ölében érzé e bájos gyermek, kinek minden szava, tekintete, minden csókja szerelmet lehelt, - gondolja meg, mennyire kitéptek lelkéből Hermance és utóbbi viszonyai minden neme-sebb erkölcsi felfogást, mennyire meggyűlöltették vele saját nemöket, mily lélekállapotba taszíták, midőn saját vágyaiknak feláldozták, és fog mentséget találni szerencsétlen barátom számára.

Nem tudom minő eszmék fordultak meg e pillanatban Anatole agyában, meglehet, hogy megvillant lelkében a bosszú gondolata is, tanácsolva neki, hogy adja vissza Hélèneben a nőknek azt, a mit első kedvese rajta vétkezett; - elég az ahoz, hogy e percztől fogva Anatole rendszeren kezdé ostromolni Hélènet, nem szerelemmel, hanem azon szenvedélylyel, mely tervei végrehajtásában néha makacsabb még a szerelemnél is.

A körülmények végzetesen kezére dolgoztak Anatolenak. Hélène anyja azon nők közé tartozott, kik míg maguk az erénynek s ártatlanságnak majdnem idylli magaslatán állnak, ritkán nevelnek a társadalomnak mást, mint minden botlásra képes tagokat. Azon tulajdonok közül, melyek az «anya» névnek valódi értelmét megadják, csak kettő volt meg benne: a határtalan szeretet gyermeke iránt, s a szív feltétlen jósága. Misem állt távolabb tőle, mint azon szigor, mely ép úgy kötelessége az anyának, mint a szeretet. Nem volt képes irányt adni gyermekének, ki a közönséges morál banális szabályain kívül alig nyert más tanácsokat anyjától, mint közmondásokba foglalt életbölcseiséget; nem volt képes kijelölni azon határt, melyen túl fiatal leány életében a gyermek ártatlan mulatságai megszűnnek, s a nő botlásai kezdődnek. Gyanútlan lelke még a legmindennapi óvatosságra sem gondolt, s pusztán szíve jóságától indítatva teljes szabadságot engedett Hélènenek, nem gondolva meg, hogy e szabadságot Anatole fogja felhasználni.

És Anatole lelkiismeretlenül visszaélt az anya végzetes jóságával, s a gyermek tapasztalatlanságával. Elkezdte csábítani a leányt «a művészet minden szabályai szerint», számító kitartással igyekezett aláásni jobb érzelmeit; s Hélène szépsége saját könnyelműsége által elragadtatva, a körülmények kedvezése által támogatva, csakhamar annyira vitte a dolgot, hogy úgy látszott, mintha Hélène természetében már csak egy érzelem uralkodnék kizáró hatalommal: a szerelem.

Anatole végre elérkezettnek vélte az időt fáradtságának gyümölcseit szedhetni.

Egy alkalommal, midőn ismét magokra maradtak, Anatole a helyett, hogy kedvese lábaihoz üljön, vagy őt ölébe ültesse, komor képpel felkelt s szemét meredten maga elé szegezve hosszú léptekkel kezdett fel s alá járni a szobában.

Hélène bámulva nézett reá s okát tudakolta viseletének.

Anatole mogorván hallgatott.

Hélène hozzá ment, karjába ölté karját s úgy kérde, mi baja.

Anatole kitérőleg felelt.

Hélène kedvese nyaka köré fonta karjait, szemébe nézett aggódó tekintetével s úgy tudakolta, mi bántja, hogy Anatole tanácsosnak látta megszólalni. Felhordott egy sereg apróságot, oly semmiségeket, minők szerelmesek közt naponként előfordulnak, s melyek szerint az bizonyíták, hogy Hélène őt nem szereti; elkezdett deklamálni a nők hűtlenségéről, Hélène kaczer-ságáról s oly vádakkal illette a szegény leányt, melyeknek valótlanosságáról maga volt legjobban meggyőződve. Hélène eleinte bámulva mereszté nagy szemét kedvesére, aztán midőn meggyőződött róla, hogy Anatole mindezt komolyan mondja, midőn azt hallá, hogy hűtlenséggel, kaczer-sággal vádolja őt, ki egyedül benne és általa élt, kinek egész élete csak egy nagy szerel-mi fohász volt az ifjúhoz intézve, zokogva veté magát egy karszékbé.

- Oh, - kiálta fel Anatole keserű gúnnyal, megállva áldozata előtt, - könnyek! régi eszköz, csak más fegyvere a kaczer-ságnak! Azt hiszed, nem látok e könnyeken át lelkedbe, - nem látom benne csalfaságot?

- Anatole, - rebegé a szegény gyermek, - ne ölj meg! Tudod, hogy szeretlek, hogy imádlak!

- Azt be is kellene bizonyítani, mondá tompa hangon az ifjú, megállva a szoba közepén s egy félig lángoló, félig szenvedő tekintetet vetett a leányra.

Hélène bizalmat, szerelmet látva e tekintetben, felugrott a karszékből s Anatolehoz rohanva, keblére veté magát, felkiáltva: de hát mivel bizonyítsam be?

- Mivel? - ismétlé gépiesen Anatole, aztán villámgyorsan felragadva a leányt a pamlag felé vonszolá.

- Mit akarsz, Anatole? - sikoltott Hélène megrémülve.

Anatolenak nem volt szüksége szóval felelni e kérdésre. Vérben forgó szemei, idegeinek lázas remegése s azon erőszakos gyorsaság, melylyel kedvesét a pamlagra vonni igyekezett, egy pillanat alatt megnyiták Hélène szemeit.

Hélène már kicsinált dolognak tartá, hogy menyasszonya Anatolenak, a csábító minden mér-ges szavának hátterét egy hosszú élet boldogsága képezte volt, s e legitim boldogság rovására és nem annyira reményében, mint biztosságának öntudatában feledkezett volt meg a szegény leány annyiszor szavairól, - de most, midőn kedvesét képéből kikelve látta magára rohanni s érzé homlokán vad kéjt lehellő csókját, - most egy pillanat alatt átlátta gyöngeségét, s azon gondolat, hogy el van veszve, és pedig el van veszve önvétkéből, megfosztá eszméletétől.

Anatole nem találva ellenállásra, vérszomjas vadként veté magát prédájára, s karjába ragadta ájult kedvesét.

Egyszerre megállt. Most vette csak észre, hogy Hélène elájult.

Ez megzavarta minden számítását.

Felhasználni az önkivület tehetetlen perceit egy gyöngé nőnél, tolvajként lopni meg szerel-mét, - ez ellenkezett büszkeségével, s tán ellenkezett hiuságával is.

- Nem, - kiálta fel magában bosszusan, - ne mondja rólam, hogy visszaéltem ájulásával. Meg akarlak rabolni, igen, de nyílt harczban, melyben szenvedélyem s szerelmed győzze le erényedet, nem orv módon, mint a tolvaj!

A pamlagra fekteté az eszméletlen leányt s maga a szoba másik végében egy karszékbe veté magát, hideg kezébe nyugtatva forró homlokát.

Végre Hélène magához tért. Midőn egyedül találta magát s érzékeit összeszedheté, megkönnyebbült lélekkel tekintett körül; s a mint Anatole kezeibe rejtett arczczal ülni látta a szoba másik oldalán, első gondolata volt, hogy kedvese könyörületének köszönheti e kiméletet.

- Anatole, - rebegé hálás hangon, - köszönet, köszönet!

Az ifjú hozzá ment.

- Úgye, nem bántasz többé? - kérdé a leány, kezét megragadva.

- «Bántani?» Nem! De megállj, Hélène. Azelőtt, midőn eszmélet nélkül láttalak itt feküdni, visszavonultam. Most itt vagyok ismét. Be kell bizonyítanod, hogy szeretsz!

- Az istenért, Anatole...

- Hallgass rám, Hélène, - szólt Anatole erőltetett nyugalommal. - Anyádat hallom jönni. Most tudod, mit kívánok tőled szerelmed bizonyosságul. Holnap eljövök és - nemde szerelmem...?

- Nem, soha! - kiálta fel a leány fájdalommal.

- Hélène! Sohsem hallottál még esküdni. De most esküszöm neked becsületszavamra, hogy, ha holnap igent nem mondasz, sohsem látsz többé ebben az életben!

Hélène szólni akart, de anyja belépett.

Félóra mulva Anatole eltávozott, a győzelem biztos reményével lelkében. Midőn útközben elgondolá Hélène szerelmének nagyságát, midőn visszaidézte lelkébe a csábítás azon lelkiismeretlen eszközeit, melyekkel hónapok óta aláásta a leány lelkének nemesebb érzelmeit, - lehetetlennek tartá, hogy győzelme biztos ne legyen.

Másnap, ígéretéhez képest elment.

VII.

Anatole megdöbbsent, midőn Hélène megpillantá. E virágzó arcz sápadt volt, mint a viasz, szép lelkes szemei a könnyektől ki valának veresedve, tekintetök elvesztette üde lángját, vonásai el valának torzulva; Hélène úgy nézett ki, mintha hosszú, veszélyes betegségből kelt volna fel, melyben fájdalmas küzdelmet kellett kiállnia a kór szenvedéseivel.

A szegény leány egész éjjel nem hunyta volt be szemét. Lelke egy borzasztó küzdelemnek esett martalécul, egyszerre a legerőszakosabb érzelmek elkeseredett harcza dulta fel e kedélyt, mely eddig csendes életörömnél s ártatlan boldogságnál egyebet nem ismert.

Anatole elnyomta megdöbbenését s gyöngéden megfogta kedvese kezét, érzelmes hangon kérdé:

- Nos, Hélène?

A leány teste minden ízében remegett, arczát halotti halványság lepte el s elfojtott, alig hallható hangon rebegé:

- Igen!

Anatole a diadal örömeivel tárta ki karjait, hogy keblére ölelje kedvesét, de a leány elfordult tőle s székébe omolva szívszaggató könnyekben tört ki.

Anatole visszadöbbsent e látvány elől.

Tegnap, midőn váratlanul megtámadta, s akarata ellenére kényszeríteni akarta, természetesnek találta, hogy ez fájt neki, s hogy könnyekre fakadt. Ma, midőn késznek nyilatkozott teljesíteni kívánatát - ma meglepte Anatole azon fájdalom, mely Hélène minden vonásából, minden hangjából hozzá szólt.

Első pillanatban *nem értette meg* Hélène szenvedését.

A szó, melyet a szerencsétlen gyermek kiejtett, szerelme legyőzhetlen hatalmát hirdeté; de sápadt arcza s megtört tekintete kiáltó szemrehányást fejeztek ki, és zokogásának szakadozott hangjai mintha lelkének gyilkosát vádolták volna.

Anatole látta, hogy Hélène szereti őt ellenállhatlan szenvedélylyel, látta, hogy kész feláldozni szerelmeért ártatlanságát, de hogy kétségbeesik az áldozat nagysága felett.

Az erény halálos kínjai valának ezek, mely elszánta magát az öngyilkolásra.

Most már megérté Anatole kedvese fájdalmát. Lelkében egyszerre megszólalt egy jobb hang, s természetének eredeti nemessége kétségbeesett harcza keveredett azon erkölcsi cynismussal, azon frivol életnézetekkel, melyeket szentségtelen kezek csempészték beléje.

A küzdelem rövid volt, de szenvedélyes és elhatározó.

Néhány pillanat mulva Anatole térden állva kért bocsánatot kedvesétől, s midőn szavát visszaadta neki, Hélène újjászületve a boldogságtól borult keblére s zokogott, - de e zokogás nem többé a kétségbeesés vergődése, hanem egy terhétől megszabadult lélek megkönnyebbülése volt.

E jelenet forduló pontot képezett Anatole életében.

E pillanattól fogva megváltoztatá Hélène iránti magaviseletét. A leány önkénytelenül tartózkodóbb lett iránta e végzetes perc óta, s ő szintén visszavonult az illem korlátai közé. A

bizalmasságnak azon veszélyes neme, mely a szegény leányt az örvény szélére sodorta, többé vissza nem tért. Anatole s Hélène, mintha összebeszéltek volna, egyszerre megváltoztak. Anatole, midőn bucsúzott, csak kedvese homlokát érinté ajkával, s Hélène többé a viláért sem tudott volna arczába nézni, midőn őt ilyenkor gyöngéden megölelte.

A leány lelkéből azon tisztátalan gondolatok, melyekkel kedvese néhány hónapon át mulattatta, eltűntek, mint egy gonosz álom; s ifjú lelkének ártatlansága visszanyerte uralmát, megacélozva azon öntudatosság által, mely a veszély ismeretéből ered.

Midőn ez estve Anatole Hélèneéktől eljött, s az utcán alkalmat nyert gondolatait összeszedni, átgondolta magaviseletét néhány hónap óta, mely a mai jelenetre vezetett, és megborzadt önmagától. A szegény pírja futotta el arcát, midőn arra gondolt, mint hazudott szerelmet e leánynak, mint növelte csalfa szavaival azon érzelmet, melyet viszonzni nem bírt; s midőn visszaidézte lelkébe azon rendszeresen raffinírozott modort, melyben az ártatlan gyermek lelkét demoralizálni igyekezett, hogy testét megejtse, visszariadt az erkölcsi cynismus azon kietlen nagysága elől, mely saját tetteiben nyilatkozott. Mindeddig könnyelműségből, mely nem jellemének tulajdona, de szerencsétlen lélekállapotának következménye volt, sohasem elmélkedett Hélène iránti viszonyáról, s midőn most a leélt néhány hónapon végiggondolt, legyőzhetlen undort érzett önmaga iránt.

De épen ez bizonyítja, hogy a válság szerencsés véget ért.

Midőn ez estve megvallá nekem a legutóbb történeteket, melyeket addig, míg fel nem adta szándékát, discrétióból elhallgatott előttem, megrettentem azon aljasság felett, mely viseletét jellemzé, s melyre őt képtelennek tartám. Nem is kísértém meg haragomat fêkezni, s méltatlankodásomban oly dolgokat mondtam neki, melyek, azt hívém, örökre véget vetendének barátságunknak. De Anatole, nagy meglepetésemre, nyugalommal, majdnem elégedetten hallgatá szidásomat, melyre barátságunk által feljogosítva érzém magamat.

- Igazad van! - kiálta fel aztán keserűen, - szídj, gyalázz, nincs az a káromló szó, melyet meg nem érdemelnék, - hisz én oly nyomorult vagyok!

Először életemben, könnyeket láttam peregni szeméből. Inkább ösztönöm, mint ítélő tehetségem sugta, hogy hallgassak el szemrehányásaimmal, melyeknek el kell enyészniök Anatole önvádolásának keserűsége előtt.

Anatole csak egy eszközt látott, melylyel Hélène ellen elkövetett hibáját jóvá teheti, ha kezét nyújtja annak, ki szívét bírni vélte. Én lehetetlennek tartam a házasságot egy húsz éves vagyontalan tanuló s egy fiatal vagyontalan leány közt, főkép, midőn az egyik fél nem viszonzza a másiknak szerelmét, s csak megérdemelt vezeklésnek tekinti azt, miben a másik boldogságát reméli feltalálni. Igyekeztem őt lebeszélni e gondolatról, elibe festém a jövőt, mely ily viszonyok közt szerencsés alig lehet, de Anatole nem hajlott tanácsaimra. Becsületbéli kötelességének tartá kedvesének kezét felajánlani, s e téren nem lehetett vele megalkudni.

Másnap megkérte Hélène atyjától. De az apa, ki leánya viszonyának természetéről ép úgy nem tudott semmit, mint nem tudott azon indokokról, melyek Anatolet e lépésre bírták, vetőjét állítá a «két tapasztalatlan rajongó szerelmes» elé. Irónnal kezében bebizonyítja Anatolenak, hogy nem tudna nevével megélni, kivel hozományt nem kap, hogy legalább öt-hat évig eltart, míg oly állásra tesz szert, melyben szabad a házasságra gondolnia, hogy tehát egyelőre - a mi itt éveket jelentett - szó sem lehet a házasságról.

Ekként nem teljesíthetvén azt, a mit becsületértése követelt tőle, Anatole átlátta, hogy más kiutat kell keresnie, s tanácsomat kérte e tekintetben. Véget kellett vetni e viszonynak, de oly módon, mely a lehető legkevesebb fájdalmat okozza azon szegény gyermeknek, kire már

annyi szenvedést hozott. Hélène-nek nem volt szabad megtudnia, hogy Anatole nem szereti; mert a tudat, hogy rútul rászedetett, ily körülmények közt életét veszélyeztethette volna az ábrándos, érzelgős hajlamu leánynak. Anatolenak tehát folytatnia kellett a viszonyt, várva a kedvező alkalomra, melyben azt felbonthatja.

Anatole kezdetben mitsem akart hallani e tervről, be akarta őszintén vallani Hélène-nek, mily rútul megcsalta, s készebb volt elviselni gyűlöletét s megvetését, mintsem tovább folytasson oly szerepet, melynek bűnös voltát most már érezé. De végre belátta, hogy őszinte vallomása-val csak növelné kedvese szerencsétlenségét a nélkül, hogy magának használna, s elszánta magát bűnhődésül folytatni a játékot mindaddig, míg befejezhető lesz a nélkül, hogy Hélène-t végkép lesujtsa.

És így történt. Nehány hó mulva Hélène atyja más vasuti állomásra tétetett át, s a távolság, mint annyi mást, ezen viszonyt is felbontá. Hélène szerencsétlennnek érzé magát, midőn a távollét hatását Anatole lankadó szerelmében tapasztalá, de megmaradt számára a vigasztalás, hogy szeretett és szerettetett; s bár sokáig nem tudta feledni szívének első bálványát, néhány évi elválás után atyja unszolására mégis férjhez ment egy becsületes emberhez, kinek oldalán, ha boldogságot nem is, de megelégedést talált.

VIII.

Hélène volt Anatole veszni indult lelkének megváltó angyala.

Benne és általa az ifjú a nőnemet oly oldalról tanulta megismerni, mely eddig rá nézve nem létezett: az igaz érzelem s az erény oldaláról. Midőn párhuzamot vont a fiatal leány közt, ki szíve első szent, imaszerű gerjedelmével közeledett feléje; ki azon tartaléktalan, megindító odaengedéssel bízta magát reá, melyre csak azon nő képes, ki kedvesét tiszteli, féli és imádja egyszerre; ki a vértanúság költészetével eltelten kész lemondani arról, a mi szemében egyenértékű az étellel, hogy követelő szerelmesének egy szeszélyét kielégítse, s ki, midőn ez kegyetlen kívánságáról lemond, azon kicsapongó örömmel borul kedvese lábaihoz, melylyel a halálra ítelt a verpad lépcsőjén a kegyelmet üdvözli, - midőn párhuzamot vont e szerelemmel párosult erény, e lemondó ártatlanság közt és azon a szerelem nevével takaródzó élvágy, azon önző s követelő szenvedély közt, melyet annyiféle alakban tapasztalt a társadalom legkülönbözőbb ranglétráin álló férjes és férjetlen nőknél, kiknél eddig kereste élvezeteit és szerezte tapasztalásait: Anatole visszaborzadt azon körtől, melyben eddig forgott, s megundorodott önmagától, a ki e körben jól tudta magát érezni. Megtanulta Hélèneben tisztelni a nőnemet, melyet megvetett volt, mielőtt még ismerte volna.

S ez nem csak nézeteiben a nőkről, hanem egész érzelmi és erkölcsi világában jóteknő forradalmat idézett elő. Szerelmi csalódás volt szerencsétlenségének forrása, s egy jellemtelen nő, kiről a tapasztalatlan ifjú mértéket vélt vehetni minden nőre, ragadta azon erkölcsi kietlenség útjára, mely lelke nemes érzéseit már-már elnyeléssel fenyegette. Most, midőn oly leányt tanult megismerni, ki iránt lehetetlen volt tiszteletet nem éreznie, ki előtt lelke mélyében pirulni érezte magát, midőn irányában követett eljárására gondolt, most világosan állt előtte eddig követett erkölcsi irányának félszemsége, s be kellett vallania önmagának, miszerint a mit életbölcsestésnek gondolt, csak nyomorult, aaptalan sophismák összege vala. Most azon bizarr rendszer, melyet az erény és tisztaság megtagadásával a rideg hasznosság képmutató elveiből alkotott magának, összeomlott, mint egy hazugságokból rakott kártyavár; az erkölcsi egyensúly helyreállt lelkében, s természetének nemesebb elemei osztatlanul uralkodtak ismét minden tette, minden gondolata felett.

Anatole szakított múltjával, a mennyire emberi erővel lehetséges vala, de, bár egész lénye gyökeres átváltozáson ment keresztül, bár szellemileg s erkölcsileg mintegy újjászületett: volt egy szomorú következtetés e múltnak, mely utóbb élete minden szenvedéseinek forrásává lett.

Tizenhat éves korában, a mennyiben ily ifjan lehet, Anatole az volt, mit erős léleknek nevezünk, tele hittal, tele lelkesüléssel. Ha zavartalanul fejlődhetik férfikoráig, barátom valószínűleg a lélek és jellem azon óriásai közé tartozott volna, melyeknek irigylve bámuljuk szellemi ruganyosságát. De mielőtt még lelke az idő és tapasztalatok apró viszontagságai közt megérhetett volna, Hermanceban való csalódása oly csapást mért reá, mely egy megállapodott, erőteljes férfit is megingatott volna, s mely egy erkölcsi fejlődésének kezdetén álló ifjút szükségkép lesújtott. Felegyenesedett ugyan e csapás után, de csak azért, hogy oly viszonyokban keressen vigasztalást, melyek a csalódott szerelmes beteg kedélyét csak elmérgezik; míg végre megtalálta a helyes utat, de ismét oly érzelem segélyével, mely mély nyomot hágy maga után a kedélyben. Az elkeseredés, a gyűlölet, a megvetés Hermance ellen, az erkölcsi cynismus, melyre a kicsapongás hosszú négy évében szert tett, s végre önmagának azon megutálása, melyet Hélène iránti eljárása keltett fel lelkében: sokkal pusztítóbb szenvedélyek valának, semhogy nyomtalanul tűnhessenek el egy ifjú kedélyről, melyet rövid néhány év alatt, egymást követve, felszántottak. A felnőtt férfi, megerősödött organismusával veszteség nélkül eltűri

ugyanazon csapást, mely ifjú korában leterítette volna lábáról. Anatolenak elmúlt megvetése a nők iránt, megtanulta becsülni az erényt, s ellenállhatlan vonzalmat érzett minden szép és nemes iránt, - de lelke meg volt törve, elveszté azon ruganyosságot, azon hatalmas szárnyalást, mely az élet bizonyos válságos pillanataiban egyedül képes az embert azon magaslat színvonalán megtartani, melyről nem szállhat alá, ha nem akarja önmagát megtagadni. Anatole *elveszté hitét*. Azon erőteljes fennkölséget, mely az önmagában és másokban hinni, a saját erejében s szerencséjében bízni tudó szellemet kitünteti, mindinkább az elme gyakran szörszálhasogató okoskodásai, a kutató és soha meg nem nyugvó ész aggódo kételyei kezdték helyettesíteni; s ez Anatole modorában *blazírttá*, lelke mélyében *kétkedővé* tette.

Egyelőre e szomorú kétkedésnek nem látszottak meg rajta nyomai. Utóbb gyászos hatalommal lépett az előtérbe, midőn érzelmei és körülményei tápot adtak neki; de most úgy látszott, mintha Anatole minden tekintetben újjászületett volna.

Mindenekelőtt elhatározá, hogy életmódját gyökeresen meg fogja változtatni. S azon mód, melyen e határozatot végrehajtá, bámulnom kényszerített egyrészt azon mély önismeret által, melyet elárult, másrészt az önkényes lemondás azon ritka erélye folytán, melylyel járt.

Anatole belátta, hogy eddigi életmódjában nagyban elősegíté azon bőséges ellátás, melyben Detrolles által részesítettett. Ismerte saját természetének élvezetvágyát, hajlamát a kicsapongásokra, s nem bízott magában, hogy hosszabb időn át képes legyen önkényt ellenállani a kínálkozó alkalomnak. Tehát kényszeríteni akarta magát a lemondó életre; s ennek legbiztosabb útja volt: kevesebb pénzzel rendelkezni és többet dolgozni. Anatole átlátta, hogy egy kicsapongó multságokhoz szokott ifjúra a szabad idő s teli tárcza ellenállhatatlan csáberővel bírnak, tehát megfosztá magát mindkettőtől. Nehány hónappal ez események után, midőn mindketten elvégeztük az egyetemi tanfolyamot, Anatole alkalmazást keresett egy ügyvéd irodájában, s bár alárendelt, de mégis oly állást kapott egy szerkesztőségben, mely párosulva az előbbivel, a szükség ellen biztosítá. Ezzel elment nagybátyjához, megköszönte neki eddigi gondoskodását s kijelenté, hogy ezentúl nem fogad el tőle semmi támogatást. A jószívű Detrolles, ki öcscsének még hibáit is szerette, sehogysem akarta e lemondást elfogadni, s Anatole határozott nyilatkozatai daczára, csak akkor egyezett az évdíj megszüntetésébe, midőn Anatole, az igazság erőszakos lábbal tapodásával elhitette vele, hogy képes három-négyezer frankot keresni évenként, s megígérte neki, hogy, bármikor megszorul, hozzá fog folyamodni.

Sohsem fogom feledni azon büszke örömet, melylyel Anatole nagybátyjától hazajöve látogatása eredményét elmondá. A még alig húsz éves ifjú szemében a legnemesebb öröm lángolt, midőn kifesté magának az életet, melyet ezentúl követni fog; egy munkával és fáradtsággal teljes, de független életet, mely nem érzi többé a függésnek, önálló lélekre nézve legnyomasztóbb nemét: a hálát, melylyel érette másnak tartozunk.

És ez élet csakugyan olyan volt a valóságban, minőnek azt Anatole fantáziája megalkotá. Sohasem láttam még embert, ki ily ifjan, oly lelkesüléssel, oly meggyőződéssel vetette volna magát a munkára, mint ő. Midőn főnöke irodájában dolgát elvégzé, a szerkesztőségbe sietett, onnan haza, s a késő éjjél még íróasztalánál, könyvei közt találta az ifjút, ki estve csak azért vált meg kedvencz tanulmányaitól, hogy reggel annál korábban visszatérhessen hozzájuk. Élete munka és tanulmány közt folyt le; arra kényszerítve volt, hogy megélhessen, erre hajlamai vonták, melyek ellenállhatlan erővel utalták a politikai pályára. De mindemellett nem esett a másik végletbe, nem lett azzá, a mivé a sok és rendszeres munka s erős tudományos passiók annyi embert tesznek: pedánszá, könyvmolylyá. Nem tagadta meg magától az élvezet minden nemét, nem zárta el magát még a nővilágtól sem. Felhagyott előbbi viszonyainak túlnyomó részével, jobban megválogatta ismerőseit, más elvekkel bírván, más elvekre talált, s

bár életmódja nem szolgálhatott volna jogcímül a canonisatióra, jóval magasabban állt a párisi fiatalság erkölcsiségének színvonalánál. Szóval, a ki csak e három-négy év alatt, meddig ez életmód tartott, ismerte Anatole, s elnézte, mint tudja idejét a munka, tanulmány és élvezet közt felosztani, mint képes mindhárom téren nem hétköznapi eredményeket felmutatni, mint képes az élet látszólagos ellentéteit a gyakorlatban kiegyeztetni, - azt kellett hinnie, hogy oly emberrel van dolga, kiből minden érzelm a maga helyén van, kinek kedélyéletében minden rugó egy öntudatos terv szerint működik, kinek lelkében zavartalanul él azon isteni harmónia, melyből a valódi erő és lelki nagyság születik.

Évek teltek el ekként csendes és kitartó munkában, s Anatole azon napról-napra fokozódó intenzitással folytatta tanulmányait a politikai téren, mely a valódi hivatottságot jellemzi. Feltűnő volt azon lélektani ellentét, mely barátom politikai nézetei s érzelmi és erkölcsi fogalmai közt létezett. A laza erkölcsi fogalmakkal bíró ifjú oly puritán szigort fejtett ki politikai nézeteiben, mely meglepőleg s tiszteletet követőleg hatott másokra; a minden komolyabb érzelemtől irtózó kedély a politikában oly erős meggyőződéssel bírt, mely már közel járt a szenvedélyhez; e kételkedő, folyton kutató és tépelődő szellem oly minden ellenmondást kizáró határozottságot árult el, e hitetlen lélek oly mély hittel csüggött politikai eszméin: mintha a természet e téren akarta volna kárpótolni kedélye feldúlt hitéért. Míg érzelm-világán a skepsis és negatio osztoztak meg, s azt úgyszólván maradandó passivitásra kárhoztatták, természetének minden positiv eleme politikai eszméiben s meggyőződéseiben látszott össz-pontosulni. Anatole mint ember és politikus - ha szabad e nevet egy e pályára készülő ifjúra alkalmaznom, - sajátságos párosulását mutatá fel a töprenkedésnek és apodikticitásnak. Az ifjú, ki már képtelennek tartá magát komoly érzelmre, s mégis mintegy félt tőle, a politikában megingathatlan meggyőződésekkel bírt; az erkölcsi elveiben meglehetősen laza férfi, ösztöneinek, csupán lelki hajlamainak engedve, azon politikai eszmék zászlaja alá esküdött, melyeknek úgy a politikai életben mint a társadalomban csak a legszigorúbb magán- és közmorál képes maradandó alapul szolgálni; az atheista vallásos buzgósággal hitt politikai eszméi igazságában s egyedül üdvözítő voltában. Anatole testtel, lélekkel republikánus volt; egyike azon végzetes politikai természeteknek, kikben minden kedélyvilágukban beállt változás, még a legemésztőbb szenvedések is csak arra látszanak szolgálni, hogy makacsabbá, kiírthatatlanabbá, erőszakosabbá tegyék azon lelkesülést, melylyel meggyőződésükhöz ragaszkodnak.

Nemsokára alkalma nyílt eszméi hatalmát megkísérteni.

Az 186*-dik év őszen Bruxellesben egy addig ismeretlen névvel alájegyzett röpirat jelent meg, mely szokatlan hévvel támadta meg a császárságot. A szabad szó december 2-dika óta száműzve vala Franciaországból, s a törvényhozó testület csekély ellenzéke a szabadszólás jogát inkább csak formailag fentartani, mintsem tényleg gyakorolni igyekezett. A császári kormány teljes erejében állt fenn, hatalma varázsával elkápráztatva minden ellenségeit, mintha még elkövetett hibái is csak új támaszául szolgálnának hatalmának. Az elégedetlenek száma nagy volt, de még nem mert sorakozni, nem volt bátorsága fellépni. Sajtóban és szószéken a császárság teremtményei és bérenczei adták a hangot, kiknek nagy és ragyogó tömegével szemben törpe minoritásnak tünt fel azon bátrabbak kis serege, kik opponálni merészeltek. Ezrek és milliók gyűlölték az imperialismust, s a politikai és társadalmi corruptionnak azon, tőle elválhatlan rendszerét, melyet ugyancsak a legutolsó háború fedett fel a maga teljes meztelenségében, de melyet az élesebb látásúak már a caesarismus nagy gépezetének minden funkciójából kiéreztek. De ez elégedetlenség a lélekben, legfeljebb a ház falán belől maradt; azonkívül mindenki tisztelettel és félelemmel hajolt meg a császár mindenható kormánya előtt, mely egy nagy név monopoliumból jogot derivált magának az omnipotentiára.

Ily viszonyok közt ama röpirat, mely a tehetség félreismerhetlen jeleit viselte magán, melyben egy mély meggyőződésű, lángelkesedésű toll szólt polgártársaihoz, s melynek bátor, sőt vakmerő hangja a nagy forradalom nyelvére emlékeztetett, korszakot alkothatott a francia közvélemény fejlődésében, vagy nyomtalanul elhangozhatott, mint a pusztába kiáltott szó. A kormány mitsem tett a könyv elterjedésének meggátlására, daczára annak, vagy tán ép azért, mert az szokatlanul merész hangon volt írva. Azt hiszem, ha ugyan e dolgokat Thiers tollával és modorában írja le valaki, nem kerülte volna el sorsát, mely a császárság bírái kezében kétséges nem lehetett. De azon író, ki inkább egy Desmoulins vagy St. Just, mintsem egy Thiers nyelvét beszélte, a kormány tanácsosnak látta nem bántani. A francia ceasarismus tán legügyesebb, legraffinirtabb nyilvánulása volt a tyrannismusnak, melyet a történelem ismer. Azon kormány, mely a közönséget minduntalan koholt conspirációkkal hozta izgalomba, melyeket a legitim absolutismus, még ha igazak is, elfojtani törekszik, - hogy a társadalmi rend feldúlásától való félelemben okot találjon hódoló engedelmissége megkettőzésére: sokkal ravaszabb volt, semhogy ez esetben nyílt erőszakkal lépjen fel és ok nélkül vértanukat teremtsen. Ok nélkül mondom, mert midőn Anatole fellépett, Franciaország nem az volt, a mivé a háború alatt és után lett. A császárság alatti Franciaországot élvezetvágy és szabadság dolgában mesés türelem jellemzék, s Anatole szenvedélyes fellépése sokkal nagyobb ellentétben állt a jelen apathikus nyugalomával, semhogy rögtön veszélyessé válhatnék.

Utóbb a következmények megmutatták, hogy a császárságot sem e raffinirozott speculatio a közvélemény hangulatára, sem fukar kézzel mért szabadelvű engedményei meg nem menthették. De akkor a ház még szilárdan állott s urai üdvösebbnek találták, ha a fiatal izgató «elpuffogatja munitióját», mintha azt netán alkalmasabb időre félretenni kényszerítették. A közönség nagy része pedig rosszalta azon szenvedélyes modort, mely Anatole első fellépését jellemzé.

A hatalom részéről ekként Anatolet mi kellemetlenség sem érte, de annál kritikusabb következményei valának fellépésének a magánéletben. Midőn röpiratának kiadatása után való nap a szerkesztőségbe ment, melyben alkalmazva vala, a lap igazgatója «sajnálattal» értesíté, miszerint «kénytelen lemondani a szerencséről, tollát tovább is felhasználhatni.» A hírlap, melynél Anatole külföldi ügyekben dolgozott, ellenzéki organum vala ugyan, s e tekintetben ép oly elvi ellensége a császárságnak, mint ő; de a köztársaságot ép úgy perhorreskálta, mint az imperialismus; és így Anatole jövedelmének felétől elesett.

Innen ügyvédi irodájába ment, s egyenesen felkereste főnökét. Joignet úr egyikét bírta a legkiterjedtebb praxisú párisi közjegyzői irodáknak, s nem ugyan meggyőződésből, de érdekből feltétlen híve vala minden fennálló kormánynak. Sokkal féltékenyebb volt fiatal segédei előtti népszerűségére, semhogy Anatolet azzal fogadta volna, hogy elbocsáttatását jelentse ki neki; de mégsem állhatta meg, hogy szemrehányásokat ne tegyen neki e «merész és meggondolatlan» fellépésért, s el ne panasolja, hogy irodája egyik tagjának e tette által ő maga is compromittálva érzi magát, s nem lát eszközt e compromissio jóvátételére. Anatole tapintata és becsületérzése megérté, mit kell tennie, és főnökétől rögtön elbocsáttatását kívánta, melyet Joignet úr nagy vonogatódzások közt ugyan s látszólag kelletlenül, de a valóságban szívesen meg is adott.

Ekként Anatole egy nap alatt elesett mindkét alkalmazásától, s egy sous jövedelem nélkül állott a világban, mint tíz év előtt, midőn atyja meghalt. Egy évvel előbb Detrolles is sírba szállt, s az ifjúnak nem volt semmi támasza a világban.

IX.

Anatole sorsa ekként egy könyv sorsától függött, melybe politikai eszméit lerakta.

Kezdetben úgy látszott, mintha e könyv határozott fiascot csinálna. Az első napokban a hírlapok mintha összebeszéltek volna agyonhallgatására; egyik sem említé. Az egyik rész félt a kormánytól, a másik nem akart ez eszmék terjesztéséhez azok czáfolata által hozzájárulni. Anatole csak magánvéleményeket hallott munkájáról, s ezek többet-kevesebbet mondó clausulák mellett írói tehetsége felett egytől-egyig elítélték a könyv modorát és irányát.

Végre a kormány egy félhivatalos organuma megtörte a hallgatást s megkísérté a röpiratot czáfolni. Ettől bátorságot kaptak az ellenzék közlönyei; egy hét mulva Franciaország minden lapja Flavigneux Anatole röpiratával foglalkozott; a könyv ezer és ezer példányban elterjedt, s szerzője nevét Franciaország minden zugába elvitte.

A siker teljes volt. Olvasták még azok is, kik nem oszták minden nézetét, s örömmel üdvözlék benne az első bátor hangot, mely fel mer szólani. Mindenfelé kapkodták a könyvet, mely egymásután számos kiadást érve a sajtó terén utat tört a szabad discussionak.

Néhány hónap mulva Anatole felszólítottatott, lépjen be mint szerkesztő egy újon megindult hírlap irodájába. Örömmel fogadta e meghívást, mely fényes anyagi helyzetet nyújtott neki azon egy feltétel alatt, hogy azon eszmékért küzdjön, melyekért lelkesült. És Anatole küzdött értök. Nem azon impozáns nyugalommal, melyet a szilárd meggyőződés egy derült, önmagával harmoniában levő kedélyből merít, hanem azon lázával a lelkesülésnek, a hit azon fanatismusával, melyben lelke mintha kárpótlást akarna keresni letarolt szívvilágáért. Anatole mohó vágygyal ragadta meg a tollat, melylyel most már naponként szólhatott a közönséghez s neve rövid idő alatt a köztársasági párt symbolumainak egyikévé lett.

Ez új élet, vagy helyesebben szólva, e hadjárata az agitációnak, még alig tartott néhány hónapig, midőn egy nyári estve a Champs-Elyséesn sétálva egy ifjú leányka vont a magára barátom figyelmét. Egy első pillanatra feltűnő, kellemes benyomású gyermek jött velünk szembe egy idősb nő társaságában s nekem szemembe ötlött egy jelentékeny pillantás, melyet az alig 15-16 éves leányka vetett barátomra. Anatole e naptól fogva nem mulasztá el a Champs-Elyséesst felkeresni s ritka eset volt, hogy ne találkozott volna a gyermekkel, ki nevelőnője kíséretében napi sétáját végzi a fasorokban.

Néhány hét mulva e véletlen találkozások mintha hallgatag megegyezéssel kitűzött találkákká lettek volna; a leányka nevelőnőjével a kitűzött órában rendszeren megjelent s lehetetlen volt arczán fel nem ismerni az öröm rosszul palástolt kifejezését, midőn barátomat megpillantá.

Anatole «utána járt» e gyermeknek azon ártatlan gondatlansággal, mely huszonnégy éves ifjúnál, midőn napi munkáját végezvén néhány órai szórakozást keres, ép oly természetes, mint megbocsátható; és én kísértem barátomat, mint kísértem volna bárhová, mert mióta hírlapíró lett belőle, csak az estve néhány óráját volt módunkban együtt tölteni. Tetszett neki a kis leány, mint tetszett nekem is, mert lehetetlen volt nem tetszenie; de a szerelemtől Anatole oly távol állt, hogy még arra sem gondolt, a mi ily esetben első dolga minden szívnek, mely hangosabban dobog: megtudni, ki azon kedves gyermek, ki oly ellenállhatlanul tud a Champs-Elyséesn mosolyogni. Így a véletlennek köszönhetők, hogy megtudtuk, miszerint az Duploque tábornok leánya, Odalie.

Egyszerre augusztus elején Odalie elmaradt a sétaterről. Nehány napig még arra vettük utunkat s Anatole láthatólag bosszantá a kis leány eltűnése, de már egy hét múlva nem jutott többé eszébe a Champs-Élyséesre menni.

Beállt a tél, be a farsang, mely huszonnégy éves ifjakra nézve, mint mi valánk, alig múlhatik el néhány bál nélkül. Anatole szenvedélyes tánczos volt s a mily lángoló hévvel írt délután cikket a császár kormánya ellen, ugyanoly szenvedélylyel forgatá meg éjjel a hölgyeket egy gyújtó hatású kering ütenyeire, nem tekintve imperialistikus vagy legitimista eredetökre s nem keresve a kivágott ruhák közt mást - csakis a kivágott ruhákat.

Egy estve együtt léptünk egy bálterembe, midőn barátom egyszerre karomat megragadva felkiált: Nézd! ott van! A terem túlsó végén Odaliét pillantók meg. A gyermekből, ki a sétatéren rövid ruhában futkosott fel s alá nevelőnőjével s néha már tíz lépésnyire elnevette magát, midőn Anatole megpillantá, leány lett. Midőn Anatole egyszerre néhány lépésnyire magától meglátta, Odalie elpirult, - de ez nem a pajkos gyermek pirulása volt többé, nem a gyermek mosolya, mely oly vonzóvá tette őt a nyáron; ez a *szűz* pirulása volt, kit szíve figyelmeztet rá, hogy *férfival* áll szemben, azon férfival, kit először tudott a többiektől megkülönböztetni. Nem nagy fáradságába került Anatolenak ismerőst találnia, ki őt bemutassa, s néhány pillanat múlva barátom élénk beszélgetésbe eredt a Champs-Élysées kis tündérével.

A fogadás, melyben Anatole részesült nem az volt, melyet hétköznapi nyelven «előzékeny-nek» szoktunk nevezni. Odalie még nem bírt azon routinenal a társaságban, mely egyenlő mértékkel méri a mosolyt és udvarias szavakat mindenkinek; nem főleg oly emberrel szemben, kiről azt kellett hinnie, hogy szerelmes belé. Nem volt e fogadás udvarias, de hideg sem, nem volt szívélyes, de nem is visszataszító s a gyermek modora mintha mondani akarta volna: tudom hogy szeretsz, meglehet, én is szeretlek, de még most nem szabad megtudnod. Anatole ezt *nem érté* meg, de azért e fogadás mélyebb hatást tett rá, mintha Odalie repeső örömmel sietett volna eléje; néhány percz múlva eltalálta a hangot, melyen e gyermekkel beszélni kell, eltalálta annyira, hogy midőn reggel távoztunk, örömtől ragyogó arczczal mondá:

- Jól megy barátom! isteni gyermek ez az Odalie! jól megy, már egyszer - összevesztünk!

- Mit beszélsz?

- Összevesztünk! érted? - ah, én úgy gyűlölöm a nőket, kikkel nem lehet összeveszni...

- De hát mi célod vele?

- Mi célom? A patvarba, - szép leány, pompásan tánczol, elragadóan fecseg, imádandólag apprehendál, - mulatni akarok vele barátom, mulatni! Szerencsére meg vagyok híva holnaputánra Leplessishez, a negyven halhatatlan e díszpéldányához, ki még bált is ad, melyen a kis Odalieval ismét találkozni fogunk, mulatni, tánczolni, és...

- És ismét összeveszni...

- Összeveszni, hogy kibékülhessünk. Ah Achille, te prózai ember vagy, te nem tudod, mit tesz az, egy olyan nővel vitatkozni, veszekedni, összeveszni, mint ez a kis Odalie, ki mikor mosolyog, szép mint egy királyné, s ha duzzog, szép mint egy istennő! Aztán, mikor az ember biztosnak érzi szívét, midőn tudja, hogy komoly következtetései a dolognak nem lehetnek, - kettős élvezet egy ily kis tündér társasága, kinek még azon jó tulajdonsága is van, hogy nem szereti a bókákat.

- Anatole, Anatole, gondold meg, könnyelmű játékot üzesz; hátha Odalie...

- Belém szeret? hahaha! Barátom, ha a császári rendőrségnek van fekete könyve, melybe rólunk minden igaz és koholt rosszat beírnak, úgy azt, vagy legalább az én «folyószámlámat»,

Duploque tábornok leánya vezeti. Ez az ennivaló kis gyermek, midőn nevemet meghallá, majdnem keresztet vetett magára ijedtében; s aztán, midőn látta, hogy én is a kaukázusi fajhoz tartozom, mely legalább ember emlékezete óta nem él emberhússal, szíves volt elmondani, minő gonosz ember vagyok. -

- Nos és be bírtad bizonyítani az ellenkezőt?

- Ohó? Ezt az ügyetlenséget nem követtem el. Ráhagytam mindent. Ez zavarba hozta; láttam. Most tudom, az férja kis fejcskáját, ha vajjon igaz-e mindazon rossz, a mit rólam hallott. Eddig hitte, most már kételkedik. Holnaputántól kezdve igyekezni fog meggyőződni róla, és így...

- Így akarod elbolondítani?

- Ah! így néhány este biztosítva van számomra egy érdekes társalgás. Jer Achille, egy pohár punch mellett ábrándozzunk a kis Odalieról, holnap - holnap úgy sem lesz időm rá gondolni; cikket kell írnom a katonai kormányzat ellen, mely némi tanulmányt igényel. A patvarba, nem lehetetlen, hogy Duploque tábornok is kikapja benne a magáét, ...no de se baj, majd letánczoljuk a leányával!

Felelni akartam, de láttam, hogy hasztalan volna.

Barátom meglehetősen ideges volt s bálban a zene, a ruhák suhogása s azon szellemi bouquet-ja a női társaságnak, mely egy finom estélyen előmleni szokott, Anatole idegeire mindig izgatólag hatott. Máskorra halásztam tehát a tanácsadó unalmas kötelességét teljesíteni, annál inkább, mert magam is azt hittem, hogy ez elragadtatásnak semmi nagyobb jelentősége nincs, mint a mint Anatole tulajdonít neki.

Néhány estély azonban, melyen barátom ismét találkozott Odalieval, megváltoztatá véleményemet. Sokkal többet voltak együtt s nagyobb érdeklődéssel társalogtak, semhogy figyelmes vizsgáló, mint én valék, gyanúra ne ébredt volna. A farsang, mely ez évben különben is igen rövid volt, már vége felé járt, midőn egyszer Anatole arravaló hangulatban találtam, hogy egy erkölcsi prédikációt egykorú barátjától meg tudjon emésztetni. Anatole látva, hogy ezen át kell esnie, nyugodtan egy karszékre ült, kezével barátalmot csinált s zavartalan hidegvérrel hallgatta a scrupulusaimat és intéseimet.

- Ah Achille, szólta aztán, ha tudnád mily unalmas vagy! csak barátságod mentheti ki ez attentatumot idegeimre. De, hogy megnyughassál, hogy átlásd, miszerint az örvény, melynek szélén állok s melybe Odaliet magammal akarom ragadni, csak a te fantáziádban létezik, megkísértem definiálni véleményemet a leányról. Megállj. Meglehet, hogy nem fogom magamat elég szabatosan kifejezni, mert még nem gondolkoztam a dologról s valóban most sem tenném, ha te pisztolyt nem szegesz mellemnek. Lássuk tehát. A nyáron egy hónapon át utána mászkáltam a Champs-Élyséesen. Én mosolyogtam, elnevette magát nem egyszer, midőn meglátott. Nekem tetszett, mert azt el fogod ismerni, hogy ritka szép; én alkalmasint azon hatást tettem reá, melyet azon férfi tesz egy rövid ruhában járó gyermekre, ki először méltatja figyelemre. Tán észrevette, hogy nem oly szívesen nézem, mint gyermeket, hanem olyannal, minővel nőt szokás nézni, s ez hízelgett a kicsinek. Kaczerkodott velem, mint mi deákkorunkban kaczerkodtunk az első szivarral, melyet sikerült meggyújtanunk. Nyáron apja fürdőbe vitte magával, hosszú ruhát adott rá s e saison bevezetése volt a világba való lépésének, mely a farsangon bekövetkezett. Odalie az első bálba megy, telve lámpalázzal, telve azon izgatottsággal, melylyel a párisi társaságnak, e nagy ismeretlen mennyiségnek megismeréséhez volt járulandó. Biarritzban udvarolt már neki egy tucsat siheder oly modorban, melyben azon sihederek udvarolnak, kiket tucatonként szoktunk számolni s kiknek egyéniségét legkevésbé sem sértendő meg, ha nevek helyett számokkal jeleznek őket. Biarritzban Odalie gyors

eszével tanult annyit, hogy teljesen megedzettnek érzi magát minden férfitársaságra, s csak-ugyan képes is lett volna egy finom társalgót írni saját udvarlói számára. De ez még csak annyi volt, mint midőn a szárazon tanítanak valakit úszni. Odalie megtanulta a «tempókat», - de vízben még nem volt; s megtanulta nem emberektől, hanem a biarritzi számoktól. A farsangon apja bálba viszi és íme, első estve azzal találkozik, ki a Champs-Élyséesen aktiv tanúja volt a gyermek pajzán kaczérságának. Odalie, a Biarritzban nyert mértéket alkalmazva az emberre, meg van róla győződve, hogy az szerelmes belé. Ez kezdetben zavarba hozza. De ez ember megismerkedik, beszél, tánczol vele és a kis leány minden nagy gonddal gyűjtött észleleteit meghazudtolva látja. Ez az ember nem mond neki bókot, még csak oly czélzást sem, melyből bókot lehetne kimagyarázni. Odalie érzi, hogy ennek az embernek nem száma van, hanem neve. Húsz leány közül tizenkilencz sértve érezte volna magát hiúságában s másnap kosarat adott volna. Odalie hiúságát ez szinte bántá, de több esze van, semhogy olyasmit rossz néven vegyen, a mi miatt húsz közül tizenkilencz felhúzza orrocskáját. Lásd barátom, ez az egész. Én nem arról beszélek vele, hogy milyen szép szeme van s minő ízléses a toilletteje; s Odalie, bár szintén hiú, nagyon hiú, de eszes gyermek, - és ez okból szívesen eltársalog velem.

- De hisz ez ellenmondás...

- Oh te logikus! persze hogy ellenmondás! de mit keressz te a nőkben egyebet ellenmondásoknál? Minden nő, a kiben van valami, a mi felül emeli a mindennapiságon, ellenmondásokból van összerakva; de ott van a szellem vagy a szív, mely ez ellentéteket megegyezteti.

- Ah, tehát a szív mégis benn van a játékban?

- A világért sem! - Ah! sóhajta fel Anatole elkomolyodva, az én szívemet kiszítták Hermance et Comp. és véréből pirosítót csináltak hervadó arcukra! És Odalie? Ah, e gyermeknek van szeme, melylyel bájosan tud nézni, van ajka, melylyel elragadólag tud mosolyogni s van esze, melylyel már meglepően tud élni, de szíve - az nincs, vagy legalább *még* nincs. De eh! mit is beszélünk annyit e tárgyról? A farsangnak egy hét múlva vége, még egyszer találkozni fogok vele egy bálon, tánczolunk, fecsegünk, összeveszünk s kibékülünk, - aztán - aztán ki tudja, látjuk-e egymást többé?

- Tehát nem szándékozol...

- Hozzájok menni? A manóba! mit gondolsz, minő szemmel nézne rám Duploque tábornok, ha szállásán egyszer bemutatnák neki, mint leányának udvarlóját, a ... szerkesztőjét, ki neki és urainak naponként annyi impertinentiát mond szemökbe? Vagy azt gondolná, hogy meg akarok térni és beléptemet felszólításnak venné arra, hogy ajánljon árt, melyért kész vagyok magamat eladni; vagy azt hinné, hogy jobb véleménynyel vagyok róla s politikai barátairól, mint a mint pirulás nélkül vallani tudnék. Egyikre sem akarnék okot adni. Aztán mire való is volna ez? - Én és Odalie, - mi közünk nekünk egymáshoz? - Ha találkozunk, jó; ha nem találkozunk, az is jó. - Láthatod Achille, hogy józan vagyok, ah, - tevé hozzá keserűen, - nagyon is józan vagyok; úgy érzem, mintha itt szív helyett csak egy óramű volna, mely ketyeg és jár mindaddig, míg láncza le nem fut, vagy rugója el nem törik s aztán a címleap nyugalma jelenti: ez a gép lejárt a magát!

X.

Így történt. A farsang elmúlt s Anatole és Odalie nem látták egymást, kivéve néhány véletlen, futó találkozást az utcán vagy színházban, mely épen csak annyi időt adott Anatolenek, hogy köszönjön, s Odalienak, hogy - elpiruljon.

Odalie a nyarat Passyban tölté atyja villájában s így vagy hat hónap óta nem látta Anatolet, midőn egy augusztusi délután véletlenül találkoztak ismét Asnièresben, egy bankár házánál, kinek leányai növendéktársai valának Odalienak.

A helyett hogy én mondjam el önnek a következőket, folytatá Achille, fel fogok önnek olvasni néhány helyet Anatole naplójából.

Aug. 18.

«Hélène szelleme, ne kísérts! vagy, ah igen, jer, állj elembe óvó emlékül, nehogy még egyszer ismétljem azt, mit annyiszor megbántam! Nem tudok semmi bizonyosat, de annyit láttam és hallottam, hogy már van okom magamat vádolni. Ma délután Bertholet házánál valék Asnièresben s ott Odalieval találkoztam. Alkonyat felé egy sétát tettünk s vagy egy órahosszat együtt és legelől járva, zavartalanul beszélgettünk. Ez a gyermek bámulatosan fejlődik. Fél-éve, hogy nem láttam s szépsége úgy mint elméje több évi haladást tanúsít. Beszéltünk egy teljes óráig - mit tudom én miről.

- Féléve, hogy nem találkoztunk, Odalie, - mondtam, midőn elváltunk, kezét megfogva; - valjon ismét egy félév fog eltelni, mielőtt láthatnám?

- Az csak öntől függ, - szólt rám tekintve nagy fekete szemével.

Éreztem, hogy e tekintet szivemig hatott, s varázshatalma majdnem arra vitt, hogy érzékeny frázissal feleljek. Ez ellen lelkem ösztönszerűleg összeszedte erejét s félig sóhajtván, félig mosolyogva mondtam: ki tudja, nem jobb volna-e, ha csakugyan nem látnók egymást ismét egy félévig?

- Ha ez önnek örömet okoz... rebege a gyermek, de nem tudta, vagy nem akarta befejezni a mondatot. Fejét félrefordítá, hogy ne lássam e perczen arcát, de remeg keze, s azon elfojtott megilletődés, melyet hangjában találni véltem, elmondá azt, a mit arczáról leolvashattam volna.

Nem tudom leírni, mit éreztem e pillanatban, nem tudom elképzelni, mit akartam mondani, csak azt tudom, hogy megszorítám remegő kezét, de nem szólhattam, mert Bertholet kis-asszony e pillanatban kísérőjével együtt hozzánk lépett.

Ennek a leánynak mégis van szíve! - Ah és nekem? mi az a mi e perczen úgy fáj lelkemnek? a szív feltámadása-e ez, vagy csak azon űr fáj-e, melyet évek óta érzek lelkemben? - Nem, az nem lehet, hogy Odalie szeretnen, engem, ki őt nem tudnám szeretni!

De hát, ha nem tudom szeretni, miért ragadtam meg ma az alkalmat, vele egy óráig egyedül lehetni? -

Ah, mit tudom én! Csak azt tudom e perczen, hogy nem szabad vele többé beszélnem. Amióta lelkem tönkrement, mindig csak szerencsétlenséget hoztam másokra. Nem, ez az angyali gyermek ne szenvedjen miattam.

Kerülni fogom vele a találkozást.»

Sept. 30.

«Hiában igyekszem erőt venni magamon, minduntalan rajta kapom magamat, hogy Odaliera gondolok. Mindig magam előtt látom e virágzó gyermekalakot, a mint kis fejét félrefordítá, s remegő kezével kezemben mondá: ha ez önnek örömet okoz -

Ah, miért is voltam Asnièresben!

Ritkán élveztem szebb látványt, mint minőt a Champs Elyséesn nyújtott Odalie. Vig volt, mintha érezte volna, hogy rövid időn búcsút kell vennie ama kortól, melyben nem szükség féket vetnie kedélyére; a gyermekkor öntudatlan örömének ragyogásával mosolygó arczán úgy nézett ki, mint a fürge pacsirta, mely hajnalban megittasodva a nap sugaraitól, üdvözli a természetet. Ha festész lettem volna, egy mezei virágcsokrot adva kezébe lefestettem volna, s ha híven találom, mindenki elragadtatva nézte volna vásznamon a feselő tavasz personifikációját.

Télen, midőn megláttam, ez alak kettős fényben úszott. A gyermekkor leáldozó napjának elhaló alkonyi világába már belesütöttek az ifjú kor fénysugarak; pajzán kedve nagy önmegtagadással hordta az illem békóit, szelleme még tapogatódzott, de már-már eltalálta a helyes csapást, - egy szép jövő képe vala ez, mely iránt a jelen kicsapongó reményekre jogosít.

Értem és ismerem az élvezet számos nemét, de azt hiszem, alig van nemesebb élvezet, mint melyet egy szép és ártatlan leány személyének s társaságának bája nyújthat. S én élveztem a télen Odalie társaságát, élveztem azon öntudatossággal, mely analizál és okoskodik.

De mi volt a pajzán gyermek, mi a vidám leány a szűzhöz képest, kinek tekintetében annyi a bensőség, hangjában annyi az érzés, hogy egy pillantás alatt feledhetlenné tudta magát tenni?

Lehetséges volna-e, hogy Odalie szeret? Ő a maga körében, atyja barátaitól, ha hallott valamit rólam, az csak rossz vala. Istentelen, minden gonoszra képes szörnyetegnek festettek volt le előtte azért, mert gyűlölni tudom a császárságot. De hátha épen ez oltott belé érdeket irántam?

Odalie hiú és kaczer, ezt láttam a télen elégszer, s gyönyörködtem e tulajdonokban, melyek szépségét csak emelték. De azon hang, melyen Asnièresben szólt hozzám, - nem, az nem lehetett kaczeriség!

Nem akarom hinni és mégis gondolnom kell hogy szeret. Mit tudja ő, mennyit szenvedett e lélek, lehet-e ily gyermeknek fogalma a szív oly elfásulásáról, mely engem szinte képtelenné tesz a boldogságra? A nők ízlése gyakran oly sajátságos útakra vetemedik, s vajjon lehetetlen volna-e hogy Odalie oly embert szeressen, ki önmagát csak szánni képes?

Oh! ha hinnék istenben, imádkoznám érte, oltsa ki ez angyal szívéből ez érzelmet, ha már csakugyan létezik, - nem tehetem. Nem tehetem azt, a mivel annyi ájtatos lélek kuruzsolja lelki szenvedéseit, hogy isten nevével szedi rá saját lelkiismeretét. Nem csálhatom meg magamat, s ha Odalie csakugyan szeret, - ah, mi teheti jóvá azt, a mit e gyermek ellen vétettem?

Érdeket mutattam iránta, nem tagadhatom. Ki tudja, ha nem teszem, nem tér-e felettem is napirendre úgy, mint többi ismerősei felett? Ah, Achillenak igaza volt; bűnös játékot űztem vele, bár akaratlanul; lelkemre, akaratlanul.

De ah, - hátha még tudnék szeretni? Mily boldogság volna szeretni ez angyalt és viszont szerettetni általa! -

Eh, térj magadhoz Anatole. Te és szeretni? minő képtelenség!»

«Ma meglátogattam a derék Margaudnét. Szegény asszony annyit bajlódott velem gyermekkoromban, míg annyira vittem, hogy a «Reverie»-t mások fülének veszélyeztetése nélkül el tudtam játszani, hogy megérdemli, miszerint öreg napjaiban néha felkeressem. Azt hiszem alig tartozunk nagyobb hálával valakinek, mint azoknak, kiknek nevelésünket köszönjük, s vajmi csekély részt törleszthetünk e tartozásból, ha évenként nehányszor pár pillanatot szentelünk egy öreg férfinak vagy nőnek, kinek egykor pajkosságunkkal annyi bosszúságot okoztunk. Ma névnapja volt, s én nem mulaszthatnám el, azon örömet nyújtani neki, melyet tiszta lelkének az egykori tanítvány hálája okoz.

- Ah, épen jó hogy jön, édes Anatole, - szólt Margaudné, miután szerencsekívánataimat a nála stereotyp, de igaz szívből fakadó érzékenységgel fogadta - kérem kell magától valamit.

- Parancsoljon velem, Margaud néni.

- Tavaly oly jó volt maga, hogy hozott nekem egy arczképet, s én azt albumomba tettem legkedvesebb arczképeim közé. De ime, - tegnap megraboltak. Ne ijedjen meg, magam adtam oda, minden erőszak nélkül. Nos, nem is kérde kinek?

- Akárkinek adta, kedves Margaud néni, sietni fogok mást küldeni helyette, ha elfogadja.

- Épen ezt akartam kérni. És miután nem akarja megtudni -

- De már miért ne?

- Nos hát tudja meg, egy szép kis leány kérte el tőlem a maga fotográfiáját. Tanítványom volt egykor ő is; legszebb, legjobb, legkedvesebb tanítványom. Tegnap nálam volt, meglátogatott; azon kíváncsisággal, mely nálunk nőknél oly természetes, átlapozta albumomat és egyszerre, midőn az ön képére nyit, - megrezzen és elpirul, - sz. Denisre mondom, elpirult! Én természetesen kérdezősködtem, faggatni kezdtem; az én gyermekem mind nagyobb zavarba jön. Végre erőt vesz magán és így szól hozzám: «Margaud néni! ön ismer engem, ön nem fog félreérteni, ha valami illetlen dolgot kérek.» Képzelterti édes Anatole, hogy megijedtem e bevezetésre. Szerencsére nem soká hagyott kétségben, hanem hozzám szökött, megölelt és fülembe súgta: «Adj nekem ezt az arczképet!»

- És ön odaadta Margaud néni -

- Odaadtam; remélem nincs kifogása ellene -

- Legkevésbbé sem, főkép ha megtudom, hogy ki volt -

- Na lássa, mondá Margaudné kételkedve, én ugyan megígértem az én kis lányomnak, hogy el nem árulom, no de magának, - az én kis pajkos Anatoleomnak csak megmondhatom; nemde, maga nem fog elárulni?

- Mily gondolat Margaud néni! Tehát a kis leány -

- Duploque Odalie.

Érzem, hogy elsápadtam e név hallattára. Margaudné elnevette magát.

- No szép; ő pirul, maga sápad, - no szépen vagyunk gyermekek. Tehát ismerik egymást?

- Úgy - társaságból - nehányszor találkoztunk,

- Nos és úgy-e szép gyermek az én kis Odaliem, mit? - szólt Margaudné ingerkedve s kezében tartott albumát kinyitva felém tartá.

Odalie arczképét láttam benne.

- Ah, Margaud néni, kiálték fel elfeledkezve magamról, ha merném Duploque kisasszony példáját követni -

- Ohó, kedves fiam, hiába követné. Leány arczképét nem illik valakinek bírni az illető tudta nélkül. Más az magukkal, egészen más. Ne is kérje, nem adom.

- No hát nem kérem, Margaud néni.

- Pedig, pedig, kedves Anatole, - kezdé Margaudné egy jelentékeny pillantást vette rám, melyet mély fohász követett - milyen szép pár lenne magukból!

- Mit gondol Margaud néni! kiálték fel, elnyomva érzéseimet, - én és -? soha, soha!

Igyekeztem szabadulni. Érzem, hogy nem volnék sokáig képes hideg véretem megőrizni. Margaudnéból még néhányszor kitört azon gondolat, melyre némely öreg asszonynak már szinte magától rájár a nyelve, ha egy fiatal férfira és leányra gondol, - de én mindannyiszor elütöttem jámbor fohászait.

Midőn Margaudnétól elmentem, a legkülönbébb érzelmek vitáztak az uralomért lelkem felett. Odalie szeret! ez volt az első benyomás, melyet Margaudné szavai rám tettek. Midőn arczképemet váratlanul megpillantá, pirulása elárulta az öreg asszony előtt. Margaudné azon asszonyi kíváncsisággal, melynek az évek gyakran csak türelmetlenségét nevelik, faggatni kezdte őt, s a tapasztalatlan gyermek tagadása bizonyára csak még inkább megerősíté Margaudnét gyanújában. Odalie látta, hogy el van árulva, tehát legalább hasznót akart vonni a dologból, s bízva egykori tanítónője discrétiójában, ki őt szeretetével mindig kiűntette, s ki iránt az anyátlan gyermek azon benső ragaszkodással viselteték, melyet egy nemes szív mind-azok iránt érez, kik szeretetet mutatnak iránta, - elkérte tőle annak arczképét, kinek nevére szíve hangosabban dobog. Oh, most már világos előttem minden! A mit én ártatlan fecse-gésnek véltem, a miben nem láttam mást, mint eszközt egy kellemes társaság érdekességének növelésére: az galád ámitása volt egy ártatlan léleknek. Tehát annyira véreembe ment volna már azon tartalékot nem ismerő lelkiismeretlenség, melyből sokan erényt csinálnak a nők irányában, hogy tudtom nélkül nyilatkozik szavaimban; annyira természetemmé vált volna-e a tettetés, hogy nyelvem és arcom akaratom ellenére szerelmet hazudik, a hol hiszi, hogy hitelre talál? Ah, pirulnom kell önmagam előtt, ha meggondolom, mennyire visszaéltem e gyermek tapasztalatlanságával! De mit használ ez Odalienak? mit enyhítheti az én bánatom az ő fájalmát viszonzatlan szerelme felett?

De - hátha mégsem szeret? Bármennyire eltompítsa is a tapasztalás azon hatást, melyet egy nő szerelme önszeretetünkre gyakorol, bármennyire hozzászokjunk ahhoz, a mit «hódítás»-nak nevez a világ, - vajjon ki áll jól róla, hogy hiúságunk megszűnt csak az által, mert már több íz-ben kielégítettett? Ugy érzem, hogy ment vagyok e gyöngeségtől, legalább nőkkel szemben, - de nem a legnagyobb talány-e az ember épen önmaga előtt? Nem tapasztalunk-e sokszor oly érzelmet, melynek forrása iránt tisztában nem vagyunk magunkkal? Nincsenek-e néha nézeteink, melyeket magunk előtt sem tudunk teljesen indokolni? Ki állhat nekem jól róla, hogy midőn azt hiszem, miszerint Odalie szeret, e hitben nem nagy része van a hiúságnak, a nélkül, hogy tudnám? Hiszen Odalie oly szép, oly angyali gyermek, hogy a gondolat, általa szerettetni, szükségkép kell, hogy hízelegjen mindenki hiúságának, a ki emberi gyöngesé-geivel együtt emberi természetét is le nem vetkezé!

Mit is tett ujabban e gyermek, a miről irántam való szerelmére véltem következtetést von-hatni?

Váratlanul megpillantja Margaudné albumában arczképemet. Nem képes elrejteni meglepetését és elpirul. De hát mit bizonyít ez? Egy fogékony kedélyű, ingerlékeny idegzetű nő oly könnyen meglepetik a legnagyobb csekélység által, s ha még csak annyi élettapasztalása és rutinja van, mint Odalienek, nem képes uralkodni idegein. Az sem lehetetlen, hogy némi érdeklődéssel viseltetik irántam. Láttam, hogy foglalkozom vele, többet, mint másokkal, talán észrevette, hogy nem vagyok üres fejű és lelkű járdataposó, mint udvarlóinak száma - s vajon nem elég-e ez egy tizenhat éves leánynál arra, hogy érdeklődéssel viseltessék valaki iránt? - De ez még nem szerelem, - nem! Ha Odalie valóban szeretne, e tisztalelkű gyermek sokkal szentebbnek tekintené szívének ez első gerjedelmét, semhogy oly könnyen kitarja egy öreg asszony előtt, ki kíváncsiságával ostromolja, s kire nézve végre is már szokássá lett egykori tanítványait szeretni. Ismerheti, ismernie kell Margaudné fecsegő természetét, s így biztos lehet róla, hogy titkát legelőbb az előtt el fogja árulni, ki annak tárgyát képezi. Odalie sokkal büszkébb, semhogy, ha valóban szeret, ezt tudni engedné egy idegennek, ki végre is mindössze néhány évig zongoramesternője volt, s kit a gyermek szerethet szokásból, mint tanítónőjét, de nem szerethet azon bizalmas ragaszkodással, mely egy szűz kebel legédesebb titkait kitarja.

Ah, de mit áltatom magamat hiú okoskodással? - Szeret, vagy nem szeret? - ah, bár inkább ne tenné! Kétségbeesni más szerencsétlensége felett, melyet én okoztam, - erre úgy hiszem, még volna erőm; de szeretni, - ah, tudnék-e még én szeretni?»

Jan. 7.

«Ma a Boulevard des Capucinsen Margaudnéval találkoztam.

- Ah, csakhogy látom, - kiálta föl midőn megpillantott; - megvallom, már küldeni akartam magáért, de nem tudtam, hol lakik.

- Miben lehetek szolgálatára?

- Kísérjen szépen haza, kedves Anatole, aztán megtudja. Tudom, hogy az ily úrfiak nem szívesen kíséretnek vénasszonyt, no de az egyszer kivételt tehet, nem fogja megbánni.

- Ah kedves Margaud néni! hogy bebizonyítsam, miszerint szerencsémnek tartom, ha kísérhetem, nem is kérdezem, mi az -

- Hiába is tenné az utcán. Majd otthon. Jerünk.

Hazaértünk szállására. Margaudné letette köpenyét, kalapját, aztán szekrényéhez ment, kivett egy papirost, a papírból egy képet s azt diadalmas tekintettel tartá elémbre.

- Fogja!

Odalie arczképe volt.

- Fogja hát, ismétlé Margaudné, - hisz a magáé -

- Ah, bocsásson meg kedves Margaud néni; igen köszönöm szívességét, de önnek igaza volt a múltkor, hogy nő képét nem szabad bírunk beleegyezése nélkül -

- Ugy van fiam, úgy van; de azért csak vegye, Odalie küldi magának.

- Hogyan? - kiálték fel önkénytelen örömmel a képet megragadva, - ő küldi? De hát miként lehet ez?

- Üljön le szépen, elmondom, Új év napján az én kis Odaliem szokása szerint meglátogatott, s mint minap ígérte, hozott egy új fotografiát. Többet hozott, hogy választhassak. Kértem tőle tehát kettőt. Szívesen adta. «Lássa, kedves gyermekem, mondtam neki, azért kérek kettőt, mert

nem tudom, nem kell-e az egyiket valakinek odaadnom.» Odalie kérdőleg nézett reám. «Ne féljen kicsikém folytatám, legfeljebb annak adnám oda, a kit ön méltónak tart rá, hogy képét otthon papája előtt rejtegesse.» - Ah, látta volna Anatole, e gyermek zavarát! Veres lett, elkezdett hebegni, nem tudta hova legyen. Végre megegyezett, de csak azon feltétel alatt engedte meg, hogy képét önnek adjam, ha ön nagyon, de nagyon kéri; s ekkor is úgy, hogy magának nem szabad tudnia, miszerint a képet az ő beleegyezésével kapja. Nos, akarja teljesíteni a feltételeket?

- Hogyne, Margaud néni, tehát kérem - nagyon kérem -

- Jó, jó, a többit elengedjük. Tegye el szépen s ábrándozzék előtte. Úgyis úgy összeillenek!

- Ugyan mit beszél Margaud néni!

- Nos, hát miért ne lehetne -?

- Miért? hát először, - viszonzám, azon reményben, hogy minél nyíltabban beszélek a dologról, annál jobban fog sikerülni Margaudné minden gyanúját eloszlatni, - mert eszem ágában sincs házasodni, másodszor mert nem vagyunk szerelmesek egymásba, harmadszor mert Duploque a császári tábornok sosem adná leányát republikánusnak.

- Hahaha! - nevetett fel Margaudné, - szóról-szóra ezt hallám egy hét előtt ugyane helyen Odalietől. Ugyanebben a karszékekben ült, melyben ön ül most, és épen ily komoly arczczal mondá: először nem akarok férjhez menni, másodszor nem vagyunk szerelmesek, és én biztosítam őt úgy, mint most biztosítom önt, hogy roppant kedve van a házasságra, s hogy fülíg szerelmesek egymásba. Mit, maga protestál? Ő épen így protestált, de azért az első két pontra nézve egyiköknek sincs igazuk. A mi a harmadikat illeti, - hát csakugyan oly dühös republikánus lett magából?

- Javíthatatlan, Margaud néni.

- Ezt mondta Odalie is. Apjától hallotta, kit mindig előnt az epe, midőn a maga ujságát kezébe veszi, a ki önt istentelennek, szentségtörőnek tartja, ki nem ismer kegyeletet semmi iránt. De hát édes fiam, hogy is vetemedhetett maga annyira, hogy republikánus és ujságíró legyen egyszerre? Odalie azt mondta, - oh borzasztó! hogy ön még fogságba is kerülhet -

- Megeshetik.

- Deportációra -

- Nem lehetetlen.

- Oh borzasztó! ki hitte volna? milyen jó, szelid gyermek volt!

- Dehogyan voltam, Margaud néni, tudom én mennyi boszúságot szereztem önnek. Lássá, már véremben van, hogy a hatalmasokat gyűlölöm; és higgye el, nem tudnék nőt úgy szeretni, hogy kedvéért e gyűlöletről lemondjak.

Margaudné csak rázta fejét, s nekem össze kellett szednem minden ékesszólásomat, hogy gondolata kivihetlenségéről meggyőzzem.

Most itt ülök s előttem Odalie arczképe, - saját beleegyezésével! Ah mily szép, mily bájos! E kép ugyan csak gonosz rágalom szépsége ellen, s ah, mégis oly elragadó! És leány -

De mit bizonyít ez mai nap, midőn bárki képét ötven centiméter minden műárúsnál megvehetjük? Minő fontosságot tulajdoníthat Odalie az ily ajándéknak, melyhez oly könnyen juthatnék más úton is? - Meg aztán, - nem szabad tudnom, hogy a kép tőle jön. Ha értéket akart volna adni e papírnak, tudatta volna velem, hogy ő adja! - Nem tette, számított Margaudné

diszkrétójára, sőt feltételül szabta, hogy nem szabad tudnom, miszerint engedélyével kapom arczképét. Margaudné, isten tudja, mit nem beszélt neki rólam, mennyire szeretem, imádom, - ah, az öreg asszonyok oly lelkiismeretlenek az effélékben! nem gondolják meg, mily veszélyes játékot űznek velünk, midőn házassági passiójukkal közénk állnak. Margaudné bizonyosan kérte tőle e képet egy szegény bolond számára, ki fülig szerelmes belé, s Odalie odaadta neki. Megtiltá tudnom, hogy tőle jó, de odaadta könyörületből -

Mit? E leány szánna engem? Ezt nem szabad, ezt nem lehet tennie! Nem ismer annyira, hogy szánhatna, s nem fog ismerni soha! Ez a joga ne legyen senkinek. Azt el tudnám tűrni, hogy gyűlöljön, el, hogy megvessen, - azt nem, hogy sajnáljon.

És ha nem sajnálat bírta rá, hogy képét odaadja? Ha azért adta, mert jól esik tudnia, hogy szívemen hordom képmását, - ha Margaudné elhitette vele, hogy szeretem, s csak szerelmet viszonzni véli -?

Ah, fejem úgy zúg, úgy fáj valami itt szívemben!

Bármiként legyen, véget kell vetnem a dolognak. A farsang holnap megkezdődik. Odalieval bizonyára fogok találkozni. Meg kell tudnia, hogy nincs joga szánni és nincs oka szerelmet viszonzni!

Ha vétkes voltam akaratom ellenére, jóvá kell tennem, jobb későn, mint soha.

De ah - miért félek annyira e gondolattól?»

Ezekből megítélheti ön, minő lelki állapotokon ment keresztül barátom, mióta Odaliet meglátta, - szólt Achille, letéve Anatole naplóját. - A boulevardon gyönyörködött benne, mint egy szép képben vagy szoborban gyönyörködünk, a télen vonzódott hozzá, a mint vonzódunk egy kellemes társasághoz; de nem tekinté áldozatnak e társaságról lemondani. Az asnièresi találkozás okot adott azt hinnie, hogy Odalie szereti. Első gondolata az önvád volt ez észlelet után. Nem hitt magában, nem hitt saját szívében s szemrehányást tett magának azon érdek miatt, melylyel a leány iránta viseltetett. De a gondolat, hogy Odalie szíve nem hideg iránta, tudtán kívül növelte azon vonzalmat, melyet iránta érzett, annyira, hogy e gyermek állandó tárgya lett gondolkozásának. Mintha kételkedő lelke nem volna képes az iniciatívára még a szerelemben sem, daczára annak, hogy szíve fogékony vala, - Odalie vonzalmának félreismerhetetlen jeleire volt szükség, hogy szíve hangosabban dobogjon. De Anatole nem vallá meg magának, sőt nem is hitte, hogy szíve már érez. Vádolta önmagát, hogy könnyelműen megzavarta egy szív nyugalmit, s kívánta, bár az ne történt volna meg. De azért a boldog szerelemnek bármily távol álló lehetősége, tudtán kívül, akarata ellenére, mind nagyobb tért foglalt, egyelőre gondolataiban, Odalie számára. De azért még minden kétségen felül álló lehetetlenségnek tartá, hogy a leányt valaha szerethesse. Ekkor vette egy újabb jelét Odalie vonzalmának Margaudné által. A kétkedés saját szívében oly erős vala, hogy Margaudné szavai csak önmagának tett szemrehányásait tették élesebbekké, melyeket hiában igyekezett okoskodás által lecsillapítani. E kedélyállapotot csak fokozta Odalie arczképe, melyet Margaudnétól kapott; s elhatározá őt teljesen kiábrándítani, ha van miből kiábrándulnia, - de midőn erre elszánta magát, nem vette észre, vagy nem merte magának bevallani, miszerint azon érdek, melylyel a leány iránt viseltetik, ki kedélyének ártatlan egyenességében a hosszú távollét daczára többször jelét adta iránta való vonzalmának, már oly közel áll a szerelemhez, hogy nagyobb feladat lesz rá nézve saját szívét megóvni, mint a hatást, melyet Odaliera tett volt, megsemmisíteni.

De Anatole nem hitt szívében, s a beállott farsangon azon szilárd eltökéléssel kereste Odaliet, miszerint egy vagy más módon «jóvá teendi, a mit ellene akarata ellenére vétkezett».

XI.

E télen Anatole és Odalie gyakrabban találkoztak egymással. Anatole annyi időt töltött a gyermekkel, a mennyit társaságban egy és ugyanazon nővel az illem megsértése nélkül csak tölteni lehet; s míg mások e körülményből barátom szerelmére vagy legalább «komoly szándékaira» vontak következtetést, azon meggyőződésben élt, miszerint minél többet kell Odalieval foglalkoznia, hogy annál alaposabban kiírthassa a leány szívéből azon érzelmet, melylyel netalán irányában viseltetik.

Anatole úgy okoskodott, hogy, ha sikerül magát Odalie előtt könnyelmű, frivol gondolkodású, prózai emberként bemutatnia, ezáltal oly áldozatot hoz a leánynak, melyet saját becsületérzése követel tőle.

Vannak természetek, melyeknek jellemző vonásuk, hogy könnyebben lehet hozzájuk férni, mint másokhoz. Ne vegye e szót rossz értelmében. Nem oly nőkre czélzok vele, kikkel mindenről beszélhetünk, mert nincs semmi, a mi ellen vagy illemérzetök vagy lelkök féltett érzelmei óvást emelnének. A világért sem. A *tiszteletről*, mely a nőt megilleti, Odalieval szemben *nem lehetett* megfeledezni. De a kiket bizalmára méltatott, azokat felmenté az etiquette azon kicsinyes tyrannismusa alól, mely a társalgást csak feszélyezi, nehezíti, a nélkül, hogy méltóságát növelné. Vannak nők, kik az etiquette apró külformáinak annyi becset tulajdonítanak, hogy az ember önkénytelen gyanakvóvá lesz s végre azt hiszi, hogy csakis az etiquette nevében van joguk a tiszteletre; kik oly kicsinyes féltékenységgel őrzik azt, a miben a női méltóságot találni vélik, hogy megbocsáthatóvá lesz azt hinnünk, miszerint kissé rossz lábon állnak a valódi női méltósággal. Ragaszkodnak a külformákhoz a kicsinyesig, a nevetségesig, - és sértve érzik magokat ez aprólékos formák legcsekélyebb elhanyagolása által, mintha éreznék, hogy tisztelet dolgában igényeik a külszínen túl nem terjedhetnek. Sohasem a szellemdús, és többnyire nem a legerényesebb nők azok, kiknek társaságában egy művelt embernek leginkább kell ügyelnie arra, nehogy modorában, szavaiban tiszteletlenséget fedezzenek fel. Isten könnyebben hozzáférhet a királyoknál, kik érzik, hogy varázsuk kulcsa a távolságban rejlik.

Odalie nem tartozott nemének hétköznapi tömege közé. Érezte saját becsét, és ez önérzet feleslegessé tette rá nézve azon feszes távolság megőrzését, melyre csak a gyarlóságnak van szüksége. A kit méltónak tartott rá, azt oly bizalomra jogosítá maga iránt, mely közönséges természettel szemben aligha maradhatott volna veszedelmes következmények nélkül. De e gyermekben oly sok bájjal annyi büszkeség s a kedélynek gyakran meglepő nyíltságával annyi tartózkodás egyesült, hogy bármily bizalmas hang, melyet különben csak az engedhetett meg magának, kitől azt megkívánta, nem csorbíthatá meg azon tiszteletet, melylyel neki mindenki adózott.

E körülmény megkönnyíté a játékot Anatolera nézve. Teljesen bízott a sikerben, s annyiban joggal, mert modorán gyakran oly, a frivolitásig menő könnyedség, sőt könnyelműség ömlött el, melynek forrása nem rejtett ugyan sem nézeteiben, sem érzelmeiben, de mely némileg természetes következménye vala azon benső meghasonlásnak, melyen lelke ifjú korában keresztül ment, s azon erőlködésnek: nem mutatni a világnak oly fájdalmat, melyet az nem bírna méltányolni. Anatole lelke évek óta fel vala dűlva, de tudta jól, hogy csak nevetségessé teszi magát az, ki nagy fájdalmakat hoz a mindennapi élet piaczára, melyen apró bajok és bűnök képezik a forgalom rendes eszközeit; s féltékeny gonddal őrizte lelke szenvedéseit a profánus szemek elől. Nem volt eléggé puritán arra, hogy visszariadjon az oly tettétéstől, mely senkinek kárt nem okozott; nem eléggé együgyű arra, hogy lelkét boldog-boldogtalan előtt az első

kopogtatásra kitarja; nem volt oly betegesen sentimentális, hogy szenvedéseivel kaczerkodjék; érzelmeit saját, kizáró tulajdonának tekinté, melyet joga van minden illetés ellen megóvni, s így önkénytelenül a közönséges érintkezésben oly modorhoz, az élet felületes viszonyaiban oly magatartáshoz szokott, mely minden felületes szemlélő előtt a frivolitás nem mindennapi mértékének tűnt fel. Közönséges ismerősei víg, könnyelmű czimborának tapasztalták, a frivol Páris telivér gyermekének. A ki jobban ismerte és észlelte, felfedezte az ellenmondást érzelmei s szavai, gondolkozásmódja és modora között; de alig hiszem, hogy a maga jószántából bárkinek is megadta volna a kulcsot e talány megfejtéséhez. Én bírtam, mert keletkezni láttam e talányt, mert gyermekkorunk óta testvéri ragaszkodással ismertük és őriztük egymás titkait.

Anatole biztosnak tartá a sikert, és az is lett volna, ha egy tényezőt ki nem feled számításából: azon már nagy fokra hágott érdeket, melylyel Odalie iránt viseltetett. A hol Anatole józanságát megőrzé, oly nők iránti magatartásában, kikre vágyott, de kiket nem szeretett, oly ügyességgel, oly raffinírozott tökélylyel tudta játszani az epedő szerelmest vagy a féltékeny, gyanakvó imádót, a közönyöst vagy a szív rabját, ki szenvedélyének lánczait akarata ellen hordja, hogy ama kisebb-nagyobb kalandokban, melyek egy részét együtt éltük keresztül, nem egyszer bizonyos megdöbbenéssel néztem az ifjút, ki a legönkénytelenebb érzelmekkel úgy tudott játszani, mintha egy sakktábla pionjaival manővrozna. Azon könnyű diadaloknak nagy részét is, melyeket éveken át mint szenvedélyes sportsman vadászott, főleg azon hidegvérnek köszönhető, melylyel kritikus pillanatokban minden szavának, minden mozdulatának hatását kiszámítani bírta; azon gyakran daemoni kiméletlenségnek, melylyel ellenfelét preparálni tudta céljaira.

De az ily siker előfeltétele épen az, hogy józanságunkat, hidegvérünket megőrizzük; és Anatole nem vette észre, hogy Odalieval szemben már szíve tolakodik előtérbe. Az eredmény, melyre e játék vezetett, épen ellenkezője is volt annak, a mit barátom szándékozott.

«Őszintén szólva, - mondá nekem egyszer, egy évvel utóbb Plangenet Constance, Odalie egyetlen, benső barátnője, egy alkalommal, midőn azt hitte, hogy panaszra van oka Anatole ellen, - én még most sem tudom, vajjon megérdemli-e Flavigneux úr azon barátságot, melyet iránta Odalie kedvéért tanusíték. Úgy van, uram! s én csak Odalie angyali kedélyét bámulom, de higgye el, nem irigylem, s teljesen megnyugszom benne, hogy képtelennek érezném magamat példáját követni. Mit tett vele ez ember tavaly hat héten keresztül, miként kínoztá, gyötörte e szegény gyermeket! Minden estve, mely ily korban a boldogság egy-egy napja fiatal leány számára, Odaliera nézve a szenvedés egy-egy korszaka volt. Alig találkozott Anatolel, hogy másnap el ne jött volna hozzám, keblemen kisírni fájdalmát annak magaviselete felett, kit szeretett. Tanácslám is neki, hagyjon fel vele; hiába. Higgye el, gyűlöltem ez embert, mert miatta szenvedett e kedves teremtés, kit legjobban szeretek e földön. Nem tudtam magamnak megmagyarázni magaviseletét, míg végre rájöttem indokára. Az ön barátja sokkal büszkébb, s mint önök mondani szokták, elveiben sokkal szilárdabb, semmint megkísérthette volna a közeledést egy császári tábornok családjához, kit természetes ellenségének tekintett. Tudta, hogy ritkán lesz alkalma Odaliet láthatnia, tehát gondoskodni akart róla, nehogy a leány egykönnyen feledhesse. Flavigneux úr tud bánni az asszonyokkal; oh van szerencsénk ismerni híréből, mely bizony épen nem a legjobb, s legkevésbé igazolja egy oly tiszta kebel vonzalmát, mint Odalie. Láta, hogy a leány szereti, tudta, hogy a szerelemnek nincs erősebb tápláléka, mint a fájdalom, melyet kedvesünk okoz; s hideg kegyetlenséggel gyötörte a szegény leányt, nehogy az elfeledje őt, kínoztá, hogy annál becsesebb legyen előtte azon érzelem, melyet fájdalma árán növelt fel. Íme, uram, ez volt az ön barátjának viselete Odalie iránt, s ha erre gondolok, megvallom, még ma is kétkedem benne, ha vajjon igazán szereti-e e gyermeket.»

Így szólt Constance, ki testvéri ragaszkodással szerette ifjabb barátnéját; és ha - miután nem ismerte Anatolet - nem is volt igaza indokainak és szándékának, teljesen igaza volt magaviselete eredményének megítélésében.

Anatolenak sikerült szándéka azon mértékig, hogy fájdalmat okozott Odalienak; de annyiszor kiesett szerepéből, oly félreérthetetlenül elárulá szerelmét a leány iránt, melyet még önmagának sem mert bevallani, miszerint Odalie, a helyett, hogy kiábrándult volna vonzalmából, mind erősebb ragaszkodással viseltetett iránta.

Végre Anatole is belátta, hogy mesterséges terve hajótörést szenvedett saját szívéen, s a farsang utolsó napjai egyikén ezeket írta naplójába:

Febr. 28.

«Szeretek! a mitől féltem s a mire vágytam, bár lehetetlennek tartám, bekövetkezett, szeretek, szeretem Odaliet! Hónapok óta valami kínos teher nyomta lelkemet, valami megmagyarázhatlan lidércnyomás elfojtá szívem minden dobbanását, - elmúlt! Mint a bányász éjjében dolgozó munkás, midőn a földre lép, megkönnyebbült szívvel üdvözlí a napsugárt, úgy érzem e pillanatban, mintha egy sötét éj múlt volna le lelkemről, s napom újra, ragyogóbban mint valaha, felkelne. Szeretem Odaliet! ah, s oly jól esik most ezt bevallanom!

Szeretlek, Odalie, mert szép vagy, szeretlek, mert imádandó vagy, szeretlek, mert szeretsz! Azon kimondhatatlan, kábítóan jótékony érzés, mely lelkemet elfogja, midőn rád gondolok, azon lázas vágy, mely ereimet dagasztja, midőn magam elé varázslom alakodat, melynél szebbet egy isten fantáziája nem birna teremteni magának, mind azt susogja: szeretlek!

Ah, és te is szeretsz, Odalie! Nem mondtad, - oh de a nyelv úgyis csak tökéletlen kisegítője a szem ékesszólásának. A mint ma estve derekadat a keringő hangjára átkarolám, a mint magamhoz öleltelek, s érzem keblemen pihegő kebledet, láttam ajkad körül ama mosolyt, melyet a boldogság gondolata lopott reá, láttam szemedben azon vérlázító lángot, melyben a vágy összeesküszik a szerelemmel, - úgy néztél ki ártatlan arczoddal, tiszta homlokoddal, mint egy szent, midőn vétkezni szeretne! - Ah, e pillanatban mit nem adtam volna érte, ha kebledre dőlve, éltemet szerelmünk oltárán áldozhattam volna fel!

De nem, - élnem kell, élnünk kell, egyetlen szerelmem!

Visszaadtál önmagamnak. Évek óta kipótolhatatlan ürt érzek szívemben, mely a legcsekélyebb érintésre úgy fájt, most túláradni érzem a boldogságtól. Légy áldva érte, kedvesem!

Szeretlek, Odalie, szeretlek, szeretlek!»

XII.

A lelkesedés azonban, mely e szavakban nyilatkozik, nem tartott soká. Anatole képes volt még nagy lelki emóciókra, de nem bírta azokat maradandólag elviselni. Lelke elveszté volt azon egészséges, ruganyos erőt, mely a gyermek-íffút jellemzé, el azon kitartást, mely csak az erő gyümölcse, s a szenvedély láza és a kétkedés tehetetlensége közt ingadozott. Elveszté azon középutat, mely képes erőt kifejtetni láz nélkül. Pillanatokra képes volt azon magaslatra emelkedni, melyen a fenséges kezdődik, melyen a nagy eszmék fogamzanak, s nagy tettek megérnek, - de hiányzott belőle a lélek azon magasztos szárnyalása, mely képes lett volna őt e magaslaton megtartani.

- Azon tíz hónap alatt, mely a történeteket követé, Anatole egy kis kötetnyit írt naplójába, - folytatá Achille, jókora csomagot mutatva a naplóból. - Nem olvasom fel önnek; nagyon fájdalmas olvasmány ez még arra nézve is, ki előtt ő idegen volt. Ne értsen félre kérem. Tudom, hogy szívre, mely érezni képes, egy szenvedő ember sohasem teljesen idegen; de mégis megkimélem önt e lapok olvasásától, melyek egy meghasonlott lélek küzdelmeit festik oly viszonyokkal, melyeken egy virágzása delén álló szellem is csak nagy erőmegfeszítéssel bírna diadalmaskodni.

Anatole már rég a skepsisnek vala martaléka. Nem azon kételynek, mely, midőn nézeteinket megingatja, hitünket feldúlja s lelkünket gyakran közel viszi a kétségbeeséshez; mindezek dacára positiv célok felé halad, és szenvedések árán bár, de valóságos jótéteményben részesít. Mert van egy neme a kétkedésnek, mely midőn ront is, épít, midőn gyötör, gyógyít, midőn hitünket aláássa, a tudásra vezet. Az ily skepticismus, ha erős lelket támad meg, mely képes átmenni azon keserves processuson, melyben illúzióinkat, hitünket, életnézeteinket silány csalódássá látjuk foszlani, mielőtt még meg tudnók becsülni az eredményt, mely már előttünk áll; az ily skepticismus képes a rabszolgából szabadsághőst, az olvasóforgatóból embert csinálni, ki nem hajtja meg fejét egy personifikált phrasis előtt, melyet istennek nevez a világ. Anatole átment a lélek eme processusán is, még ifjú korában; de ezen kétely megacézolóza lelkét, eszméket adott az ifjúnak, kinek csak sejtelmek, meggyőződéseket annak, kinek csak ösztönei valának. E kétkedés tabula rasat csinált lelkében azon téves fogalmakkal, melyeket tanintézeteinkben csempésztek az ifjú lélekbe, hol a gyermekből nem embert és polgárt, hanem csak loyalis alattvalókat igyekeztek faragni isten és a császár számára.

Ezen skepsis az önbizalom, az erő gyümölcse vala; az, mely utóbb keletkezett lelkében, a bizalmatlanság, a kétkedés szülötte volt. Sokáig lehetetlennek tartá, hogy szeressen; most hogy szíve félreérthetetlenül követelé jogait, hogy nem kételkedhetett többé szerelmében, kételkedni kezdett mindabban, a mi szerelmén kívül boldogságához szükséges lett volna: a körülményekben, Odalieban, s végre saját szívének kitartásában. Pillanatokra képesnek érzé magát egy szeretett lény birtokáért szembeszállni a sors minden haragjával, de a biztosság-érzet e pillanatai csakis - pillanatok valának.

Elemezni kezdé saját szívét, érzelmeit praeparálta magának, mint az anatom a hullát, melyet tanulmányozni készül, - s meg kellett róla győződnie, hogy Odaliet csakugyan szereti, szereti azon mélyen gyökerező szenvedélylyel, melyre tán csak egyszer képes az emberi organismus. Voltak pillanatok, melyekben elég erősnek képzelé magát, szerelmét véve támaszpontul, kiemelhetni sarkaiból egy ellenséges világot; de a lelki heroismus e költészete szétfoszlott, midőn tépelődő szelleme ez ellenséges világot elemezni kezdte.

Az első akadály, mely mindenekelőtt felüté fejét, midőn szerelmére gondolt, azon politikai különbség vala, mely őt Odalie atyjától elválasztá. Más viszonyok közt e nézetkülönbséget nem tekintette volna ily nagy akadállynak. És ebben igaza volt. A hol a politikai küzdelem elvek és nézetek közt folyik, a hol mindegyik fél csak becsületes meggyőződését hozza a harczterre, ott a legszenvedélyesebb pártharcz a politikusok közt, nem zárja ki a kölcsönös becsülést, sőt baráti vonzalmat az emberek közt. Küzdünk egymással, de becsüljük s nem akarjuk egymást megrontani. De ott, a hol az egyik fél részéről az érdek avatkozik a politikai elvharczba, ott a személyek még élesebb ellentétben állnak egymással, mint az elvek. S ez volt az eset Franciaországban az imperialismus és a republikánus oppositio között. A köztársaság hívei eszméikért, meggyőződésükért küzdöttek, azon nemes lelkesüléssel, melyet egy nagy ügy védelme olt az emberbe; a császári párt nem eszméit, hanem érdekeit védelmezte, nem meggyőződésért küzdött, hanem küzdött a kenyérért. A mint a következés megmutatta, a köztársaság diadala Franciaországban nemcsak az imperialismus politikai rendszerét buktatta meg, hanem megbuktatta a császárság híveit társadalmilag is. Az imperialismus minden támasza meg volt róla győződve, hogy midőn a császári rendszert védi, csak saját állását, tekintélyét, jövedelmét védelmezi. Így ítélte meg Anatole Duploque tábornokot, és ebben nem csalódott. A tábornok nem azon hivatalnokokhoz tartozott, kiket tíz rendszer egymás kezébe szolgáltat, a nélkül, hogy elkopnának. Ő sokkal jobban exponálta volt magát a caesarismus ügyében, politikailag is, az irodalomban is, semhogy más rendszer mást láthasson benne, mint elvtelen, hitelvesztett renegátot. Ez fényesebb, jövedelmezőbb állást biztosított neki érdemén felül, mint számos más társainak; de existenciáját feloldhatatlanul összeköté a caesarismus uralmával. Duploque tábornok nem volt erős jellem, de makacs a végletekig; s e makacsság kisebb szabású viszonyokban gyakran szívósabb ellenség a jellem szilárdságánál. A tábornok nem akarta leányát kényszeríteni, hogy kit válasszon férjének, de fentartá magának megtiltani gyermekének oly összeköttetést, mely nem vala kedvére. Nem szokta ugyan leányát társaságokba kísérni, hol Odalie, ki anyját már gyermekkorában elveszté, rendesen nevelőnőjével vagy Constanceszal jelent meg; de azért nem volt titok előtte, hogy gyermeke egy republikánus izgatót tüntet ki kegyével. Voltak, a kik siettek megszűni az apának minden való vagy koholt csekélységet, mely leányát s Anatole-t illeté; hogy megóvják a tábornokot egy oly viszony lehetőségétől, mely őt urai előtt gyanússá tehetné. Duploque tábornok magától is ellenszenvvel viseltetett Anatole-iránt, de a gondolat, hogy leányának viszonya ez emberrel őt politikailag compromittálhatná, ez ellenszenvet gyűlöletté fokozta. Egy alkalommal, midőn ismét megszűgták neki, hogy leánya feltűnő hosszan társalgott a fiatal újságíróval, kemény leczkét tartott gyermekének, kijelenté neki, hogy bármi célja legyen vele Anatolenak, ő e viszonyhoz sohasem adandja beleegyezését s megparancsolá neki, tartsa távol ez embert magától. Odalie nem tette. A tábornok indolensebb volt családi ügyeiben, semhogy lépésről-lépésre ellenőrizze leánya magaviseletét, s másrészt jól tudta, hogy végre is tőle függ minden; és így Odalie megszeghette atyja parancsát a nélkül, hogy ez radikálisabb rendszabályokhoz nyúlt volna ellenében. Anatole a dolgok ezen állásáról értesülve volt, részint Margaudné által, kihez most már gyakrabban eljár, hogy halljon valamit kedveséről, részint Plangenet Constance, Odalie barátnője által, kivel az elmúlt télen megismerkedett; s ki - a mennyire az ismeretség újsága, s barátnője iránti discrétioja megengedé, - célzatos, de megérthető szavakkal tudtára adta Anatolenak, miszerint az út, melyen politikai pályáján halad, mindenre vezethet, csak Odalie birhatására nem.

Ily viszonyok közt Anatole csak úgy győzhette volna le Duploque tábornok ellenállását, ha elhagyja a zászlót, a melyet eddig lobogtatott s a császárság pártjára áll. Margaudné, ki többet foglalkozott ez ügygyel, mint barátom szeretete, tanácslá neki, válllaljon hivatalt. És a tanács praktikus is vala. A tábornok, ha meggyőződik róla, hogy leánya az ifjút ellenállhatatlanul szereti, s Anatole hajlandó volna «megtérni», hogy kedvese kezét elnyerhesse, bizonyára kész

lett volna neki az átpártolást lehetőleg megkönnyíteni. Anatole még azon korban volt, melynek a császárság alatt minden köpenyegforgatás iránt a megszokás által oly türelmesség lett közönség a politikai elváltoztatást hajlandó lett volna elnézni, és már jelentékenyebb ellenség, semhogy a császári kormány aranyhidat ne épített volna neki, ha vissza akar vonulni. Duploque tábornok kétségkívül megragadta volna az alkalmat, két legyet üthetni le egy csapással; leányát boldoggá tehetni, s a császárságot egy hatásos izgató veszélyes tolla ellen örökre biztosítani, nem is tekintve azon hasznót, mely reá nézett volna, mint urának önfeláldozó szolgájára, ki kész saját gyermekét feláldozni a császár érdekének. E kilátások azonban még csábítók sem valának Anatolera nézve. Becsületére válik barátomnak, hogy akárhányszor ajánlották neki, adja el tollát szíve kedvéért, még csak nem is gondolkozott a tárgy felett, hanem mindannyiszor napirendre tért felette, mint oly kérdés felett, mely még vitára sem érdemes. Mindenben kételkedett Anatole, csak abban nem, hogy képtelen volna eszméiről lemondani; nem hitt semmiben, végre még saját szerelmének kitartásában sem, de egyben rendületlenül élt hite: meggyőződésének szeplőtlen tisztaságában s megingathatatlan erejében. Mert azon sajátságos ellentét, mely Anatoleban az ember és politikus közt feltűnő vala, mint-ha naponként növekedett volna. Az erő s a gyöngeség megosztották maguk közt a nyilvános és a magán embert, s ennek habozó kételyei és társadalmi gyarlóságai amannak rendíthetetlen hitével és azon puritán szigorral egyesültek, mely lehetetlenné tesz minden, még becsületes megalkuvást is a körülményekkel.

Lett volna még egy mód, mely némi reménynyel kecsegtetett. Ha Anatole kész volna lemondani, nem politikai elveiről, hanem azok szolgálatáról, tán nem lett volna lehetetlen Odalienak apja ellenkezését megtörnie. Nem kellett volna apostasiát követnie el politikai hitén, csak visszavonulnia a közélet mezejéről s oly foglalkozás után látnia, melynek semmi köze a politikához. De bármily csábító lehetett volna e gondolat egy ifjú számára, ki pályájának még csak kezdetén állt, Anatole kénytelennek látta magát a boldogságnak ezen netán lehetséges feltételéről is lemondani. Nem nagy fáradságába került volna azon névnel és ismeretsegeknél fogva, melyekkel birt, más alkalmazást, más életpályát keresnie, de nem volt reménye, hogy más téren sikerrel működhessek. A nevelés, melyet nyert, s főképp az, melyet magának adott, csak egy pályán tették őt képessé nem közönséges sikerre: a politikain. Hajlamai pedig csak egy életet tettek rá nézve kíváncsiságra: a nyilvános életet. Ennek daczára azonban kétségkívül «megélhetett» volna bármely más pályán is, de e kilátás vajmi csekély vala rá nézve, főképp ha kedvesével hozta kapcsolatba. A zajtalan polgári életmód, fényűzés, de egyszersmind nélkülözések nélkül, egy rendes munka és csendes szerelem közt megosztott élet: csábító kilátás az emberek nagy többségére nézve, s a túlnyomó szám aspirációit kielégíti; és elfogadható jövő egy erős lélek számára, mely önmagában, saját szívében bírja a boldogság minden előfeltételeit, s ki a viszonyoktól nem vár többet, mint hogy ez előfeltételeket lehetetlenné ne tegyék. De Anatole egyik sem volt e kettő közül. Misem állott távolabb természetétől, mint azon nyárspolgári meglegedés, melynek a törvényes hitves alattomban értetődő szerelme és némi ügyessége a családi étlap elkészítésében kielégítik minden vágyait. De másrészt nem birt többé a lélek azon határozottságával sem, mely midőn a válaszüton áll, képes oly választásra, mely nagy lemondással jár, a nélkül, hogy utóbb megbánná elhatározását.

Ehhez járult még egy végzetes ellentét Anatole természetében, mely még kedvezőbb viszonyok közt is problematikussá tehetné volna rá nézve a boldogságot. Mintha teljes mértékben örökölte volna szüleitől azon tulajdonokat, melyek az egyiknek könnyelmű tévedéseit, a másiknak kora halálát okozták, Anatole életmódjában s erkölcsében telivér gyermeke volt a frivol, felületes Párisnak, mint volt atyja; szerelmében az ábrándra hajlandó, a csendes, tűrő, szenvedésre fogékony, mint anyja. E tulajdonok két ember közt megoszolva, azon eredményre vezettek, hogy Flavigneux Anselme sajátján kívül még fia minden vagyonának is nyakára

hágott, s ez áron hangadó szerepet játszott a párisi könnyelmű világban; s hogy Flavigneux asszonyt ily férj oldalán, ábrándos lelke s meg nem értett szíve a lassú elhalás karjába taszíták. Egy emberben egyesülve e tulajdonok, oly körülmények közt, minőkben Anatole élte át ifjúságát, szükségkép oly összeütközésre vezettek, melynek megoldása a boldogság alig lehetett volna. Mélyen érző szív nélkül Anatole boldog lehetett atyja módjára, kinek egy zajos mámor volt egész élete; apjától örökölt könnyelműsége s azon rideg tapasztalások nélkül, melyekben rövid múltja bővelkedett, Anatole boldog lehetett volna, mint lett volna anyja, egy őt megértő férj oldalán.

És e természet mellett, mely már annyi szenvedés csiráját rejté magában, Anatole oly nőt szeretett, ki jellemében hasonló ellentéteket egyesített; szeretett egy ragyogó szépségű leányt, kiben ész és szív, hiúság és erő, kaczérság és érzelem egymást teljesen ellensúlyozták!

Számtalanszor bele gondolta magát Anatole e csendes életmódba, mely a boldogság zajtalan nemének oly kedvező. Láttá magát, mint tíz-tizenöt ezer francos társulati hivatalnokot, vagy másnemű hasznos és munkás tagját a társadalomnak, ki napi munkája után hazatér családi körébe; kifestette magának ez életet a lehető legnagyobb kellemekkel, kicsinyes scrupulositással kisajtolta e gondolathból minden kellemes, élvezetes elemet, a mi csak benne volt, - de ha e középsorsú polgári háztartásba magát és - Odaliet belegondolta, nem egyszer keserű kacajra fakadt.

Odalie szép volt, eszes volt, s bírt mindazon tulajdonokkal, melyek a nőt az úgynevezett nagyvilági szereplésre képesítik. Meg tudta becsülni a férfiban az értéket, de hiúbb volt, semhogy olyak bámulatára is ne vágjon, kik iránt igen kicsinylő véleménynyel viseltetett! volt szíve, de azért kaczer volt, s mintegy életszükségletté vált rá nézve tetszeni. Az első évben, midőn a társaságba bevezettetett, még sokkal gyermekebb vala, semhogy Párisban feltűnjék; de a második évben szépsége és elméje már oly ragyogóan léptek fel, hogy a fiatal leány az imperialistikus körök legünnepelebb hölgyeinek egyikévé lett. A fény, mely övezte, a bámulat, mely minden léptén kísérte, nem tették képtelenné az érzelmre, s nem bírták szívét elfordítani attól, kinek láttára először dobbant fel hangosan; de elkényeztették annyira, hogy oly életmód, minőt Anatole a politikai pályáról visszavonulva nyújthatott volna neki, többé nem tehetne volna boldoggá. Előnyei úgy, mint hiányai képtelenné tették Odaliet a boldogság azon nemére, melyet tán helyesebben nevezhetünk békés polgári megelégedésnek. A nagy világ gyermeke volt ő, annak nagy előnyeivel és apró gyarlóságaival, de ez apró gyarlóságok is elegendők valának arra nézve, hogy Anatole lemondjon a gondolatról: ily jövőt ajánlani szerelmesének. Odalie nevelése nem volt körülményeihez alkalmazva. A tábornok nagy jövedelemmel rendelkezett, de azt szolgálatából, nem vagyonából vonta. S e bizonytalan jövedelmi forrás daczára oly nevelést adott gyermekének, s oly életmódhoz szoktatá, mely ugyan megfelelt apja jövedelmének, míg szolgálatban állt, de nem állt arányban atyja vagyonával. Ily nevelés, ily szokások mellett, lehetne-e boldogsága teljes, ha légköréből kiragadtatnék?

Anatole annálinkább nemmel felelt magának e kérdésre, mert azt hitte, nem bizhatik Odalie szerelmében. A leány magaviselete ugyan megczáfolhatlanul hirdette szíve érzelmeit, de Anatole nem mert hinni azok maradandóságában. «Miként is szerethet, s vajjon mit szerethet bennem Odalie?» kérdé ilyenkor magától. «Alig találkoztunk eddig félévről félévre, s mindannyiszor társaságban, idegenek közt, száz figyelő szem ellenőrzése alatt. Ha van bennem valami, a mi méltóvá tehet szerelmére, vajjon ismerheti-e ő azt? A társaság etiquette-szabályai bizonyos mértékig mindenkit kivetköztetnek individualitásából, s Odalienak csak ritkán, csak pillanatokig lehetett bennem azt látnia, a mi vagyok, nem azt, a minek a világban látszunk. Száz annyit van mások társaságában, mint az enyémben, s vajjon lehetséges-e, hogy a kör, melyben

naponként mozog, s melybe én be nem léphetek, ne törölje ki lelkéből annak emlékét, ki csak a szív kivételes ünnepnapjain jelenhet meg előtte néhány pillanatra, s még ekkor is csak tekintetével sejtetheti vele azt, mit mások százféle variációkban zúgnak fülébe? Azon körökben, melyekben ő él, ha hall valamit rólam, az csak rossz szokott lenni, még az igazság rovására is; a rágalom naponként megújul s a vádlott csak hosszú időközökben léphet eléje, és ekkor is van-e a mit védelmére felhozhat? - Meglehet azonban, hogy csakis ez tartja benne ébren az irántam való érdeket. Tán únja ez embereket, únja a viszonyokat, melyek közt napjai letelnek; tán hizeleg önérzetének megvethetni a tömeget, mely a társaságban a hangot adja, s őt bámulatával környezi, - s oly embert tüntetni ki a többiek felett, ki mindenben idegen ezektől. És ha így van, - nem kell-e akkor szerelmének csökkennie azon távolsággal együtt, mely ma egymástól elválaszt? Ha az érdeklő, a mi viszonyaimban nem mindennapi, vajjon nem fogna-e meghidegülni irántam, ha a megszokás szintén mindennapivá tenne rá nézve? - Odalie hiú, nem közönséges mértékben. Mindenkinek vannak igazságtalan ellenségei és részrehajló barátai. Ki tudja, nem akadt-e nekem is ilyenem Odalie közelében, ki tudja, hogy-e gyermek szerelmének nem főtényezője-e az, a mit tőlem vár, a mire képesnek tart? A nők ritkán tudnak mértéket tartani ítéletökben; s főképp, ha a szív közbeszól, gyakran a legeszesebb nők a legindokolatlanabb véleményekre vetemednek. Nem lehet-e hogy Odalie túlbecsüli képességeimet, s ha reményében csalódnék, e csalódás csak szerelmét csökkentené? S ha így van, vajjon szerethetne-e még akkor is, ha lemondva pályámról még a reményt is elvesztené, melylyel hiúsága kecsegteti? - És egyáltalában, szeret-e engem ez a leány? Nem pusztá kaczérság-e az érdek, melyet irántam mutat? - Ki tudja, nem annak köszönhetem-e a szerencsét, általa megkülönböztettetni, hogy oly fajához tartozom az embereknek, mely az ő köreiben csak gyéren van képviselve, hogy csak kiegészítő részét képezem udvarlói tarka gyűjteményének, hogy nem is úgy néz rám, mint egyénre, hanem mint egy faj képviselőjére, kit a torzonborz szakáll és szegletes modor hiánya épen arra kvalifikál, hogy egy kaczer nő udvarlói közt Páris egyik nem számos, de «érdekes» fáját, a republikánusokat képviselje, - hátha nem vagyok más, mint hézagpótló egy gallériában, melyet a művészet barátja odaakaszt a többi kép közé, csak azért, hogy gyűjteményéből egy iskola se hiányozzék?

De hátha mégis, - hisz én még oly kevéssé ismerem Odaliet! - hátha mégis szeret? Nincsenek-e a nők közt is kiváló természetek, melyek feletti ítéletünkben sohsem jöhetünk tisztába magunkkal, ha hétköznapi lelkek mértékét alkalmazzuk rájuk? Nem lehet-e Odalie egyike azon magasztos jellemeknek, melyeket a természet kaczerkodása pillanataiban alkot, hogy önmagát bámultassa bennök? Nem lehet-e megáldva a jellem azon classikus fenségével, mely csak azért nem veszélyes mindenkire nézve, mert a többség képtelen azt megérteni? - Lehet-e mindennapi lélek ő, ki két éven át nem változott egy ember iránt, kit még alig volt módjában megismerni? Közönséges szív-e az olyan, mely érzelmeit így meg tudja védeni minden támadás ellen, a nélkül, hogy más támogatásban részesülne, mint melyet saját szerelméből merít? - Odalie hiú. De vajjon, ha e hiúság irányadó tényezője volna jellemének, képes volna-e éveken át kitüntetni egy embert, ki önszeretetének sohasem okozott mást, mint fájdalmat, azok felett, kik naponként versenyt áldoznak hiúsága oltárán? Odalie kaczer. De ha e kaczer más több volna véletlenül elsajátított modernál, ha jellemének organikus büne volna, vajjon nem találna-e hálásabb mezőt kaczeriségének, mint egy szegény ujságíró, egy rövid életű kis bogárt, mely néhány napig úszik a politikai élet felszínén, hogy aztán örökre eltűnjék, - vajjon tulajdoníthatna-e a pusztá kaczer más becset oly embernek, kinek csak szíve és tolla van, olyanok felett, kik fényes nevet és vagyont raknának lábai elé, azon haszontalan ballaszt nélkül, melynek kaczer nő a szívet tekint? Igen, Odalie hiú és kaczer, - de vajjon e kis gyarlóságok nem csak arra szolgálnak-e, hogy nagyobb hiányoktól megóvják? Nem hétköznapi természetekre gyakran életszükséggé válik egy-egy percze a kicsapongásnak; ez a mentő szelep lelkükön, mely azt az erőszakos explosióktól megóvjá. Ismertem hiú nőt, ki szeretett, és

kaczérát, ki hű tudott lenni, és ismertem szende ibolyát, mely egymásután változtatta kedve-seit, és minden trónváltásnál szemérmesebben süté szemét a földre. Hiúság és kaczérság oly tulajdonok, melyeket elvontan tekintve kárhozzatnunk nem lehet, s melyek csak vagy mint a jellem hibájának áruló jelei, vagy mint gyakran sok rossznak forrása, szoktak a világ által elítéltetni. Oly gyarlóságok, melyek a szerelmest gyötrik, - de megférnek a szerelemmel.

Nem kísérhetem figyelemmel Odaliet másutt, mint társaságban. Nem ismerem otthonában, nem láttam minő a barátságban, minő a családi viszonyokban. Csak sejthetem, minő a szerelemben. A mi ítéletemnek támpontul szolgálhat, nem más, mint egy ünnepezt szépség magaviselete diadalainak színhelyén, bámulói körében, - vajmi ingatag alap, főképp arra nézve, kinek részrehajlatlanságát szíve már előre megvesztegette! Nem tudhatom, nem létezik-e több hasonmásom a világon, - kik felosztva a hét egyes napjaira - Duploque tábornok salonjában egyenként ugyanazon kitüntetésben részesülnek, mely engem oly boldoggá és boldogtalanná tesz egyszerre? Ki tudja? - ma egy császári alpréfet, holnap egy legitimista, holnapután egy gárdakapitány, aztán egy orleanista, egy művész, egy pénzember, egy gavallér, - s kivételes alkalmakra, a házon kívül villámhárítóul mindezek számára egy republikánus ujságíró?

Ah Odalie, daemon vagy-e vagy istennő?

De nincs jogom rosszat tenni fel róla. Háttha valóban szeret, s szeret azon magasztos önfeláldozással, azon kitartó bátorsággal, melylyel a gyöngé nők néha a teremtés urait megszegyénítik? Háttha képes volna szerelméért lemondani azon fényről és gyönyörökről, melyek eddig képezték életét, háttha érezne magában kedvet egy szegény ház úrnője lenni, melyet egészen eltölt szerelmével, egy ember üdvöztető anyala, kitől csak azt kívánja, hogy támogassa szerelmében? Ki tudja minő áldozatokra volna képes Odalie azért, a kit szeret?

És, ha szeretne is ennyire, ha képes volna szerelméért ily áldozatra, ha képes volna is nemcsak elszánni magát az ily életre, hanem azt meg is kedvelni, - vajjon biztosíthatná-e ez boldogságunkat? Lehet-e két szerelmes egyike boldog a nélkül, hogy a másik is az legyen? s vajjon kielégíthetne-e *engem* az ily nyugalmas élet, melynek rendes voltát csak egyhangúsága mulja felül? - Meglehet, hogy egy ideig, tán néhány évig is, a szerelem boldogságának élvezete képes volna annyira elfoglalni, hogy ne vágyjam más után, - de tűrhető volna-e rám nézve hosszabb időre e gépies csendes életmód, mely nem nyújt semmit, a miért lelkesülnünk lehetne? Élni rendszeresen, dolgozni egy nap annyit, mint másnap, vasárnap pihenni, naponként ugyanazon étvágygyal leülni a megszokott asztalhoz, melynek programja már előre meg van határozva a kalendáriomban, e mellett évenként egy-egy honpolgárral megajándékozni a társadalmat; megöregedni lassan, meghalni tisztességesen, eltemettetni zaj nélkül, megsirattatni a család által mint becsületes családapá, ki családjáért szorgalmasan dolgozott és gyermekeit rendszeresen elküldte az iskolába, a szomszédok által mint loyális polgár, ki adóját híven megfizette, s nem okozott soha bosszúságot a felsőbbbségnek, - aztán elfeledtetni, mint egyik lánczszeme azon óriási zérusnak, melyet az emberek túlnyomó része alkot, - ah, pokolba az ily étellel! Oh, nem vetem meg azon polgári erényeket, melyek egyedül biztosítják a társadalom fenmaradását. Tisztelettel emelek kalapot a népnek minden tagja, e nagy ismeretlennek minden eleme előtt, - ő nélkülök nem volna miért lelkesülnünk, miért küzdenünk; és kész vagyok életemet, mindenemet feláldozni nemzetem szolgálatában, - de visszalépni a nagy tömegbe, elenyészni a jótevő mindennapiságban, semmivé lenni, midőn valami valánk, - nem! ez ellen természetem minden íze fellázad! Meglehet, ha más körben nevelkedem, boldog lehetnék ily életben; de a ki egyszer megízlelte a politikai pálya izgalmaival, melyre nem a véletlen vagy a kenyérkeresés vezette, az nem fog e pályától többé megválhatni. Csalódás, elkeseredés, politikai tönkrejutás letaszíthat a közélet teréről, erőszakos viszonyok elzárhatják azt előlem, de hogy önkényt lemondjak róla, hogy elhagyjam eszméimet, melyek lényem jobb

felét képezik, - nem, ezt nem tehetem még szerelmem kedvéért sem. Úgy érezném magam, mint a szárazra vetett hal, mint a növény, melyet idegen ég alatt idegen talajba átültetnek, s mindkettőnek sorsa az enyészet. A politikai élet oly szükségletté vált már rám nézve, melyről le nem mondhatok a nélkül, hogy lelkem fele utánna ne szakadjon. Érzem, hogy boldogtalannak kellene lennem oly életben, mely leszorítana a politikai térről, s bármennyire imádjam Odaliet, érzem, hogy szerelme nem volna képes veszteségemet pótolni. Nem mintha kevésbbé csüggném szerelmemen, mint eszméimen, - jobban szeretni mint én, nem lehet. De *egyiránt* lelkesülök érted hazám szabadsága és érted szívem szerelme! Lelkem két fele vagytok, egyik oly drága előttem, mint a másik. S ha kedvéért lemondanék politikai eszméimről, ez annyi volna, mint lemondani magamról. Nem volnék többé én; s vajjon a lélek, mely önmagát megfosztá legnemesebb eszményeitől, képes volna-e boldoggá tenni egy roncsolt szívet, mint az enyém, s egy szerelemtől túláradó kebelt, mint a tied Odalie?

Nem lehet! bármit gondoljak, bármint gyötörjem elcsigázott elmémet, - nem találok sehol egy pontot, hol megnyughatnám, - a legkínzóbb kételyek zavaros raja támadja meg elmémet, - és semmi a mi vigasztalna, semmi a mi kivezethetne e borzasztó chaoszból! - Mi lesz ennek vége? el fogom-e tűrhetni e helyzetet a nélkül, hogy szívem megszakadna, eltűrheti-e eszem a nélkül, hogy meg ne zavarodjék?

Ah! még e gondolat is elborzaszt, - ne gondoljunk többé reá!

De ah! lehet-e rád nem gondolni Odalie!?»

Íme azon elmélkedések, melyek közel egy éven át szinte kizárólag foglalkoztaták Anatole elméjét. Százszor és százszor elgondolta magában ezeket és mindannyiszor ugyanazon eredményre jutott. Nem volt napja az évnek, melyen latra ne vetette volna jövőjének minden eshetőségeit, s melyen e fájdalmas kételyek útját be nem futotta volna, hogy végén ismét ott álljon, a honnan elindult. E szomorú körfolyama az eszméknek a meddő töprengések azon örvénye felé ragadá őt, melyben a rögeszmék születnek.

Nem egyszer, midőn mélabúsan maga elé meresztett tekintettel találtam szobájában ülve, aggódni kezdem, hogy a lelki kór, mely kínzá, valóságos betegséggé válhatik, mely a Bicêtret népesíti meg. Nem volt előtte bizonyos semmi, csak az, hogy a *jelenben* szereti Odaliet, s hogy sohasem lehet vele boldog, - minden egyéb gondolat, mely agyát megszállta, a kételyek beláthatlan sorát vonná maga után.

E szakadatlan, naponként megújuló kínos töprengések néhány hó alatt oly apathiába taszíták Anatole, mely valami kimondhatatlanul otthontalan benyomást tett az emberre. Lelke annyira elveszté minden ruganyosságát, hogy úgy látszott, mintha kiveszett volna belőle még az is, a mi abc-jét teszi minden vonzalomnak: a vágy, kedvesét láthatni. Nem csak hogy nem kereste az alkalmat Odalieval találkozhatni; hanem még a kínálkozó alkalmat is elmulasztá. Margaudné, vénasszonyos túlbuzgóságában mindenkép igyekezett volna kedvencz gondolatát előmozdítani; de Anatole nem volt fogékony terveire. Nem tartá fenn a Constanceszal való ismeretiséget sem, pedig világos lehetett előtte, hogy ha egyáltalában van mód benne ideálját láthatni, azt legkönnyebben Plangenetné barátsága nyújthatja. Anatole nem kereste ezt, nem használta amazit. A nyár első hónapjaiban még megtette azt, hogy hetenként néhányszor kiment Passyba, hova Duploque tábornok már májusban kiküldé leányát, s hol Odalie, midőn először meglátta kertjéből Anatole, mindennap ott várta a ház előtti verandán, honnan legalább köszönését fogadhatá. Néhány hónapon át minden másod, harmadnap itt váltott egy pillantást a két szerelmes, - a leány rendesen ott várta Anatole ugyanazon helyen, mintegy néma biztosítékát nyújtva szerelmének, - és Anatole egy ideig öntudatosan élvezte azon fájdalmas gyönyört, melyet elérhetetlen ideáljának látása okozott, - de lassanként belefáradt az élvezetnek ez

emésztő nemébe, s a helyett, hogy Passy főutczáján tegye esti sétáját, szobájában fel s alá járva átengedte magát lélekölő kételyeinek, azon tájékozatlansággal, azon érzéketlenséggel, mely nem egyszer a megőrülés bevezetése. A skepsis szelleme annyira aláköté lelkének minden erejét, hogy nem mert remélni s nem bírt lemondani.

XIII.

Közeledett a tél; a harmadik, mióta Anatole és Odalie egymást ismerték, s Anatole azon határozatlansággal ment elébe, mely vagy a könnyelműségnek, vagy az elcsigázott lélek apathiájának gyümölcse. Minden gondolata Odalie körül forgott, egész éjszakákon át e gyermek alakja tartá távol az álmodt szempilláitól, de hogy mit fog tenni, ha vele ismét találkozik, arra nem gondolt.

Egy deczemberi napon az utcán Plangenetnével találkozott. Köszönésére Constance megállítá kocsiját, mi Anatolera nézve felhívás volt oda sietni. «Bocsánat, hogy megállítom», szolt Plangenetné, midőn Anatole a hintó ajtajához lépett, «csak azt akartam önnek mondani, hogy jöjjön el szombaton este theára, ha valakit látni akar.»

Constance elpirult e szavakra, s kocsisának jelt adott a tovább hajtásra, mielőtt Anatole még felelhetett volna.

Három nap választá el Anatolet a szombattól. Tudta, kiről van szó, s tudnia kellett, hogy Constance a mit tett, nem tette volna másért, mint Odalie kedvéért. Tehát Odalie találkozni akar vele, s ezt tudára adja nyíltan, őszintén, minden tartalék nélkül. A ki ismerte e gyermeket, tudhatta, mily önlegyőzésébe kellett e lépésnek kerülnie. Más ember el lett volna ragadtatva, ha kedvese kétségbevonat szerelmének ily bizonyítványát veszi: Anatole már alig tudott neki örülni. A kitűzött napon meglátogatta Plangenetnét, inkább udvariasságból, melylyel a nőnek tartozni vélt, inkább azért, mert gyöngé vala visszautasítani a kínálkozó alkalmat, semmint azért, hogy rég nélkülözött ideálja társaságát élvezze.

Soha szerelmes sajátságosabb s egy szerető szívre nézve szokatlanabb érzelmekkel nem ment az első találkozásra, melyet nem adott, hanem kapott, mint Anatole. De e találkozás rést tört apathiáján. Odalie oly szép volt s oly elragadó, minőnek Anatole még sosem látta. Mintha, érezve a helyzet abnormis voltát, midőn magát egy harmadik helyen találta szerelmesével, szépsége fényével s női méltósága ellenállhatlan ragyogásával akarta volna azt Anatolelal feledtetni: a leány összeszedte szépségének s szellemének minden báját, hogy az egyensúlyt helyreállítsa. Ha Anatole, Constance salonjába nyitva, ott Odaliét egyedül találja, aligha tudott volna féket vetni érzelmeire, s lábához borulva elmondta volna neki, hogy imádja, aztán kérte volna, vesse meg, mert ő sokkal nyomorultabb, mintsem szerelmére méltó lehetne. De midőn Constance lépett elébe s némi zavarral nyújtá kezét az ifjúnak, Anatole sokkal jobban érzé helyzete előnyét, semhogy néhány percczel utóbb, midőn Odalie megjelent, ne tudott volna uralkodni érzelmein.

E télen, részint Constance salonjában, részint társaságokban, Anatole többször találkozott Odalieval, mint bármikor. Barátomnak lehetetlen volt észre nem vennie, hogy e gyermek napról-napra imádandóbb lesz. Szépsége, mely a múlt év óta ismét nagyot haladt, mind jobban fejlődő elméje és a szokásban nyert ügyessége által támogatva, még ünnepelebbé tévé őt, mint azelőtt. Személyiségének varázshatása alatt Anatole enyészni érzé azon apathiát, mely lelkét elnyomva tartá s midőn szemben állt a leánynyal, pillanatokra ismét oly erőt érzett szívében, minőre csak az első szerelem képesít. Odalie kezdetben tartózkodóbb volt iránta, mit helyzete követelt; de ez Anatole lángját még fokozta s január hetedikén a két szerelmes azon boldogító öntudattal tért haza, hogy szerettedik, - hogy a másik félreérthetetlenül bevallá neki szerelmét.

Hozzájárult még egy csekélység, a véletlen gyümölcse, de mely Anatolera nézve legalább annyi volt, mint Odalienak nyílt vallomása. Egy estve társaságban, Anatole Odalie és nevelő-

nője közé került az asztalnál. Hogy annál zavartalanabban társaloghasson egyik szomszédjával, nem mulasztá el a másíknak poharát lehető gyakran megtölteni. Blanche kisasszony nem volt ellensége Champagne nedvének s jó ismerős házáánál nem tartván szükségesnek szerfelett korlátozni ínyének ártatlan vágyait, minél többször alkalmat nyújtott szomszédjának a Ganymedes szerepére. A dolog vége az lett, hogy a bor megoldá a jó Mlle Blanche nyelvét s vacsora után, azon bőbeszédűséggel, melyre a nők csak képesek, elmondta Anatolenak, hogy Odalie már három év óta szerelmes belé, nem mulasztván el felhordani mindazon részleteket, melyeket tudott s melyek a gyermek érzelmeinek különféle fejlődési stádiumait jelezték.

Odalie vallomása, Constance magaviselete s Mlle Blanche elbeszélése, melyet a véletlennek köszönhetett, rövid pár hét alatt kiragadták Anatole kedélyének szomorú fásultságából, de csak azért, hogy új szenvedésekkel sújtsák; adtak lelkének ismét némi fogékonyságot, hogy képes legyen ismét - érezni szenvedését.

Mert, ha kedvesének látása s azon varázsszerű hatás, melyet a leány Anatolera gyakorolt, képes volt vele néha feledtetni azon reménytelen jövőt, melynek gondolata kétségbeejté, ha Odalie mellett átengedte magát perczekre egy képzelt boldogság élvezetének, azon rövid gyönyört, melyet a jelen nyújtott, Odalie kaczérsága minduntalan megzavarta.

A leány naponként szebb és naponként kaczerább lett. Sohsem láttam még nőben a szív és jellem legnemesebb tulajdonait oly mértékben párosulva a felületes asszonyi gyöngeségekkel, mint e fiatal leányban. E szerfelett hiú s mondhatnám, szenvedélyesen kaczer nőnek szívében mély érzés, jellemében rendkívüli erő lakott. Az ily nő szerelme már magában véve folytonos gyötrelm. Odalie Anatolel szemben szerető nő volt, ki érzi nemének gyöngeségét s örömmel hajlik meg ama férfi ereje előtt, kit magának választott, - másokkal szemben valódi tipikus alakja a párisi társaságnak, egy kedves, szép, eleven, folyton csevegő nő a nagyvilági nők azon kiváltságos fájából, kiknek nem a kaczérság egyik vagy másik fegyvere, hanem egész arzenálja áll rendelkezésükre, kik tudnak szendék és elbizakodottak, bátortalanok és vakmerők, szórtalanok és fecsegők lenni a szükséghez képest.

Odalie kaczérsága, mely még inkább növelte udvarlói számát s melyet Anatole, míg nem szerette a leányt, tudott objektíve méltányolni, mint szépségének egyik tényezőjét, most sok fájdalmat okozott Anatolenak. Az ifjú nem egyszer keserű szemrehányásokat tett miatta kedvesének; s Odalie azon mód által, melyen azokat fogadta s melyen magát menteni igyekezett, mintegy elismerte Anatole jogát, neki szemrehányásokat tehetni; a nélkül azonban, hogy hajtott volna rájuk. Ez apró epizódok számos súrlódásra adtak alkalmat s a saison két hónapja alatt Anatole és Odalie nem mint két egymást értő szerelmes, hanem úgy viselték magokat, mint két ellenfél, kiknek mindenike meg akarja törni a másikat, mert győzelmét csak akkor tarthatja teljesnek, ha ellenesét meghódolva látja lábai előtt. Valóságos harcz volt ez ifjú férfi és leány közt, egész estvéken keresztül, melyben Odalie kaczérságát Anatole azon tettett közönnyel igyekezett megtörni, melyben mester volt s mely férfiaknál a nők kaczérságát pótolja. A harcz hullámozott, hol egyik hol másik fél került felül, de a végleges győzelem a - szenvedése vala. Láttam e télen Anatole félíg idegen emberek társaságában, a kicsapongó vígság azon keserű nemével értekezni a nap legújabb botrányairól, mely az elnyomott szenvedésnek erőszakos takarójául szolgált, mialatt Odalie öt-hat ember esztét zavarta meg, - szemével szüntelen keresve kedvesének egy engesztelő tekintetét; láttam Odaliét a haragtól remegve várni arra, ki nyugodtan sétált a corridorban, egy cigarettet füstölve, vagy néhány lépésnyire tőle egészen elolvadni látszott egy kaczer bankárnéval való beszélgetésben s oly pillantásokkal és taglejtésekkel kísért beszédét, mintha legalább is Romeo nyelvén szólna hozzá, pedig voltakép a börze természetéről tartott neki értekezést, melyről madame nem képzelhette, miként bírhat oly vonzerővel élete párjára. De mit fessek önnek e meddő tusát,

melyet két szív küzd egymással s melyből hasznát csak a fájdalom vonhat? Ön tudni fogja, mennyi alkalma, mennyi száz és százféle módja van egy nőnek és férfinak, egymást társaságban apró, mások előtt láthatatlan tűszúrásokkal kínozni. Anatole és Odalie e szomorú küzdelem egész fegyvertárát kimeríték egymás ellenében.

S vajjon miért? fogja ön kérdeni, mint kérdelem én is magamtól és tőlök. Anatole Odalie kaczer-ságát vádolá, ez tagadta, vagy Anatole közönyösségére hivatkozott. S vajjon ki vala hibás?

«És még Flavigneux úr meri Odaliet kaczer-sággal vádolni! kiálta fel előttem e télen Constance, midőn egy ízben meglátogattam. - De jó, tegyük fel, hogy igaza van, hogy barátném csakugyan kaczer. Nincs-e rá joga? nem kénytelen-e az lenni? Vegye fel ön e gyermek helyzetét. Mindennap megtörténhetik, hogy apja azt mondja neki: hallottam, hogy tegnap ismét kizárólag azzal a republikánussal foglalkoztál, nem mégysz többé sehová! Odalie a múlt nyáron egy előkelő kérőt visszautasított s most készül kosarat adni egy másiknak, kibe a tábornok annyira belebolondult, hogy maga hozzá menne, ha tehetné. Barátnémnak óvakodnia kell apja gyanúját felköltetni, nehogy otthon tartsa, - hogy pedig ez mit jelentene Anatole úrra nézve, azt ön jól tudja. Mi természetesebb tehát, mint az, hogy kaczerkodik? Rá fogják mondani, hogy hiú, kaczer és szívtelen, - mit bánja ő? jobb ha atyja azt hiszi róla, hogy nincs szíve, mint ha megtudja, hogy van. Anatole úr lehetne oly igazságos iránta, hogy ne rőjjön fel neki bűnül oly áldozatot, melyet tulajdonkép érte hoz. De különben is, nem jogosítja-e ő maga is kaczer-ságra Odaliet saját viselete által? Higyje el nekem, a férfiak is tudnak kaczerok lenni, s én nem tudom, Odalie és Anatole közt nem az utolsót illeti-e meg e tekintetben a koszorú. Ha az ön barátja igazán szereti Odaliet, valóban ideje, hogy felhagyjon eddigi modorával s ne kínozza tovább e szegény angyali teremtetést, ki gyöngesége érzetében szinte félelemmel tekint reá s ki, ha tesz valamit, a mi Flavigneux úrnak panaszra ad okot, azt csak önvédelemből teszi. Nem illik férfihoz egy gyöngé nőtől e jogot megtagadni.»

Ezekhez, a miket Plangenetné hozott fel barátnéja védelmére, én még egy okot véltem csatolhatni. Odalie, midőn két évi ismeretség után, mely alatt Anatole viseletét nem tekintheté a szív szempontjából szabatosnak, kedvesének találkoztót adott, oly lépésre határozá el magát, mely természetének gyöngédségével merő ellentétben állott. Nagy lelki küzdelmeken kellett a leánynak keresztül mennie, míg elszánta magát, Constance barátságát igénybe venni. Meglehet, azt hitte, hogy e lépéssel, melyre azután határozta el magát, hogy atyja egy új kérőt vezetett a házhoz s azt beleegyezéséről előre biztosítá, - megtöri a jeget s Anatole úgy fog fellépni, mint ő egy szerető férfitől várta, hogy siettetni fogja a krizist, mely előbb-utóbb elkerülhetlen lesz, hogy megkezdí a harczot atyja ellenszenvével s - a hol harcz van, ott a diadal sohasem lehetetlen. Talán azt várta Odalie, hogy Anatole oly határozottsággal fog fellépni, minőre ha férfi volna, önmagát képesnek érezte; s látván, hogy várakozásai nem teljesültek, meg akarja magát bosszulni kedvesén. De lehet az is, hogy nem gondolt minderre, hogy csak azt érzé, miszerint női méltósága ellen vétett, midőn ama lépésre elszánta magát; s ezt most azon kaczer-sággal vélte helyreépítozni, melyet a női hiúság gyakran tart a női méltóság attributumának.

De bármennyire menthető vala is Odalie magatartása, annyi áll, hogy kaczer volt, s hogy oly lélekállapot, mint az Anatoleé, nem vala alkalmas arra, hogy ilynemű okoskodásokkal törje le hegyét ama nyílnak, mely szívét oly érzékenyen megsérté. Meglehet, ha Anatolenak a körülmények kedvezése, vagy az erő, melyet egy egészséges lélek önmagában érez, reményt adtak volna egy boldog jövőre, nem szenvedett volna annyit Odalie kaczer-sága által, sőt talán képes lett volna azt kimenteni maga előtt. De e szív már többet szenvedett, semhogy ily önuralomra képes legyen. Azon apathiát, mely a múlt évben lelkét lenyűgözve tartá, most, mióta kedvesével gyakrabban találkozott, bizonyos beteges ingerlékenység váltá fel, mely százszorta

fogékonyabbá tette minden kellemetlenség iránt, mely Odalietől származott, mint lett volna különben. E sokat hányatott szív, midőn nem látott jövőjében pontot, melyen megnyugodhatnék, görcsös lázzal ragadá meg a jelen azon röpké pillanatait, melyekben azt hitte, hogy élvezheti a boldogságot. S így Odalie kaczérsága, mely a jelen arasznyi boldogságát megzavarta, - kétszeresen fájt annak, ki e boldogságról a jövőre nézve már ábrándozni sem tudott.

Anatole nem volt féltékeny a szó közönséges értelmében, a mennyiben nem tette fel Odalieről, hogy képes volna őt megcsalni, neki szerelmet hazudni, midőn azt nem érez. De e gondolat kivételével óriási mérvben meg vala benne azon önzés, melyet a szerelem olt az emberbe. Ismerte Odalie társaságának minden báját, érezte, mily gyönyört képes adni e leánynak minden pillantása és irigyelt mástól minden szót, minden tekintetet, melyet Odalie intézett hozzá. Szerette volna kizárólag bírni kedvesét, hogy annak egy szava, egy tekintete, egy mosolya ne legyen, mely nem hozzá van intézve. S miután e monopolium lehetetlen vala, miután Anatolenak alig volt alkalma kedvesét láthatni, a nélkül hogy mások iránti magaviselete az irigység ez érzését ne költse fel lelkében: e folytonos, minden perczben új táplálékot nyert szenvedés néhány hét alatt oly ingerlékenyvé tette kedélyét, hogy Odalienak több fájdalmat, mint örömet kellett merítenie mindinkább «kiállhatatlanná» váló kedvese társaságából.

XIV.

Midőn a farsang elmúlt s Anatole csak Constance salonjában találkozhatott Odalieval, alkalom hiányában barátomnak e beteges ingerlékenysége is szünni kezdett. Odalie a találkozásokban annyira meg tudta egyeztetni a nőt a szerelmessel, tudott annyi odaadást és tartózkodást, annyi érzelmet és méltóságot mutatni egyszerre, hogy én teljesen indokolva láttam azon napról-napra növekvő szerelmet, melyet barátom e páratlan gyermek iránt érzett.

«Higye el, - mondá nekem egyszer Constance, midőn a bőjt egy délutánján kandallója előtt ültünk, míg Anatole és Odalie a salon egyik ablakában társalogtak egymással, - ön nem ismeri Odaliét s Anatole úr még kevésbé ismeri. Ne gondolja, hogy ítéletemet a barátság megvesztegeti. Nem azért dicsérem, mert barátném, hanem azért szeretem, azért vonzódok hozzá, mert be kellett látnom, hogy e gyermek minden dicséretre érdemes. Odalienak nélkülöznie kellett azon pótolhatatlan nevelést, melyet egy tapintatos és szerető anya ad gyermekének; lelkét, kedélyét kis kora óta csak olyanok mívelték, kiknél, bármily lelkiismeretesek legyenek hivatásuk teljesítésében, csak kenyérkereset az, a mi az anyánál szent tartozás. Atyja intézetbe küldte, aztán nevelőnőt fogadott melléje, - ez volt minden. És e sivár környezetben, e minden bensőbb szeretet nélkül való kezekben Odalieból oly tökéletes nő lett, mint csak elvétve találhatni a párisi társadalomban. Hogy van szíve, mely érezni tud, azt látja ön; hogy van benne nagy akarat, azt el fogja hinni oly leányról, ki két év óta képes dacolni egy makacs apa előítéleteivel; s hogy mily roppant erő rejlik e gyermek jellemében, azt elképzelheti ön, ha elnézi, mint képes lemondani arról, a mi elérhetetlen, de megengedni magának azt, a mi elérhető, - mert biztosítom önt, miszerint most is azon biztos tudattal társalog Anatolel, hogy boldog vele sohasem lehet. Odalie már lemondott a boldogságról a jövőre nézve, de míg mások ily körülmények közt azon kezdenék, hogy nem akarják többé látni sem kedvesöket, érez lelkében, jellemében annyi erőt, hogy minden aggodalom nélkül megengedhetni véli magának élvezni a jelenben azt, a mi benne kellemes lehet. Én egy női szív életében alig képzelhetek oly ellentéteket, melyeknek megegyeztetésére nagyobb lelki erő kellene, mint arra: elszánni magunkat a jelenben egy tökéletlen boldogság élvezetére, melyről tudjuk, hogy teljes sohasem lehet és tudjuk, hogy minél később kell róla lemondanunk, annál több fájdalomba fog kerülni.»

Nem akarom eldönteni, mennyi sophisma volt ez okoskodásban, nem tudom, csakugyan oly részrehajlatlan vala-e Constance ítéletében, mint hitte magáról, de rövid, bár bizalmas ismeretségünk alatt be kellett látnom, hogy még alig ismertem nőt, ki gyarlóságai daczára méltóbb lett volna egy ép férfiszív osztatlan szerelmére, mint Odalié. Érezte ezt Anatole is, és szerelme napról-napra növekedett. Májusban Duploque tábornok leányát ismét Passyba küldé, mialatt Constance családi ügyekben Angliába utazott. Odalie a passy-i magányban most egy távol rokon felügyelete alá helyeztetett, kit atyja valahol a Normandiában fedezett fel számára s azon megbizással küldött Passyba, hogy «Odalie ellenszenvét a házasság ellen kibeszélje fejéből.» E célra ugyan alig választhatott volna alkalmasb személyt egy pártájában megöszült hölgnél, ki a maga sorsán okulva, a szent meggyőződés kendőzetlen buzgalmaival igyekezett hugát a házasság élet iránt kedvezőbb véleményre hangolni. De e mellett a kisasszony alig lakott két hétig Passyban, máris fedezett fel magának egy neki illő hölgytársaságot, melyben a hétnek két délutánját kávé mellett, ártatlan harisnyakötéssel és mások megszólásával tölteni szokta. E délutáni társaságot a derék néni a világért nem mulasztotta volna el, s így Anatole a hétnek két napján látogatást tehetett Duploque tábornok jól őrzött házában, a nélkül, hogy a felügyelő hatalomnak tudomása lett volna róla.

Mlle Blanche, ki egy kora színvonalán álló társalgónőnek kötelességeül tekinté, úrnőjének ártatlan kalandjaiban segítségére lenni, az ily napokon ki szokott ülni a ház elé Ponson du Terrailnak valamely rémregényével kezében, s ha Anatole véletlenül arra vetődött, Mlle Blanchetól megtudhatta, nem áll-e semmi fogadtatásának útjában. Itt a passy-i kert fasoraiban tölté Anatole a legboldogabb órákat kedvesével. Nem beszélhetett vele gyakran, de ama néhány találkozás, mely egészen zavartalanul folyt le köztök, képes vala az ifjút pillanatokra oly boldogságba ringatni, melyben nem gondolunk a jövőre.

Egy estve Anatole és Odalie ismét itt sétáltak a fák alatt, míg Mlle Blanche őrszemen vala a kapu előtt. A beszéd tárgyát a két szerelmes közt természetesen szerelmök s kilátásaik képezték. Odalie ismételten, isten tudja hányadszor, élénk színekben festé le Anatolenak azon ellenszenvet, melylyel a tábornok nem személye, de politikai működése iránt viseltetik. A legnagyobb akadály, mely a két szerelmest egymástól elválasztá, Anatole politikai szereplése levén, ez természetesen gyakran szőnyegre került közöttük, s nem egyszer sajátságos jele-
netekre adott alkalmat, midőn az ifjú kedvesével önkénytelenül valóságos politikai vitákba keveredett. Odalie rendesen atyjától ellesett argumentumokat hozott fel, s nagy szenvedélylyel védte atyja politikai nézeteit és Anatole, bármily egyenlőtlen volt a küzdelem közte és a fiatal leány közt, sohasem győzhette le ellenfelét, mert az mindig más álláspontot foglalt el, mint ő: a szív álláspontját, a szerető leányét, ki Anatole republikánus elveinek nem az elvek miatt, hanem csak azért volt ellensége, mert az elvek álltak boldogságának útjában. Ez este is erőteljes philippikát tartott kedvesének politikai működése ellen, melyen valószínűleg több éjen át törte szeretetreméltó fejcskékjét, s melynek vége az engesztelhetlenség proklamálása vala Anatole és a tábornok között.

- Igaza van Odalie, - viszonzá Anatole búsan, - én el is vesztém már minden reményemet.

- Úgy? kérdé a leány félig szemrehányó, félig bátorító hangon, mely oly sajátságosan hatott Anatolera, mintha e hangban egy mentő kéz nyúlna feléje.

- És ön nem? kérdé Anatole a leány kezét megragadva.

Odalie kedvesére tekintett, s pillantásában annyi büszkeség és szerelem, annyi remény és bátorítás volt, hogy Anatole első perczben nem talált szót azon érzelmek kifejezésére, melyek szívét e pillanatban megrohanták.

Felelni akart, de e perczben megjelent Mlle Blanche, figyelmeztetve az ifjakat, hogy megkon-
dult az esti harangszó, mi azt jelenti, hogy a nagynéni e pillanatban búcsut vesz a kávézó társaságtól, s a tükör előtt rendbeszedvén netán derangirozott hajfürteit, megindul azon útra, melyet tíz percz alatt szokott megtenni. Mindhárman a kert ajtaja felé indultak. A most már hármásban vitt társalgás egy táncmulatságra tért át, mely két nap múlva volt tartandó valami jótékony célra a passy-i városházon, s melyre egy ott lakó ismerősétől Anatole is kapott meghívást. Odalie jó kedvűen elmondá Anatolenak, miszerint nagynénje vele megy a bálba, hogy ott bemutassa neki egy régi és kedves ismerősét Mr. Hyacinthe Randeaut, ki kevés észszel és több millióval nem kellemetlen külsőt és «tisztességes szándékot» párosít magában, s kin ő kénytelen lesz ismét új kísérletet tenni a kosáradásban, mely nemes művészetben már meglehetősen gyakorlatot szerzett magának.

- E szerint nem is tudom, fogok-e önhöz közelíthetni holnapután? szólt mosolyogva Anatole, - ki tudja, hátha a néni önt már az estve minden perczére előre elengagirozta Randeau úrral?

- Ohó! - viszonzá Odalie, - az nem megy, magamról csak magam rendelkezem!

A hang, melyen e szavak ejtve valának, komolysága által annyira elütött a társalgás eddigi hangjától, hogy Anatole megrendülve egész valójában, mély érzésű, kérdő tekintetet vetett a leányra.

A kis társaság e pillanatban a kert kapujához ért. Anatole kezét nyújtá a búcsúra, s Odalie remeg kézzel fogadta a feléje nyújtott kezét, de szemébe nézett kedvesének oly pillantással, melynek határozottsága sajátságos ellentétben állt kezének remegésével. A leány ajka susogott valamit, s Anatole ismét hallani vélte:

- Magamról csak magam rendelkezem!

XV.

Anatole lázas izgatottságban tért vissza Párisba. Ez egyszerű jelenet kimondhatatlan hatással volt reá. Odalie nem először nyilatkozott így előtte, de míg máskor a leány ily nyilatkozatai nem bírták gondolatai menetét megváltoztatni, most a kételyeknek egy új világát látszottak előtte feltárni, melynek chaosában lelke nem bírt egyhamar eligazodni.

Néhány hét óta rég nem tapasztalt szélcsönd állt volt be Anatole kedélyében. Szomorú kételyeinek azon lánczolata, mely a múlt évben közel vitte a megtébolyodáshoz, a gyakori ismétlés által szinte elveszté izgató hatását lelkére. Azon kínos gondolatok, melyeknek kiindulási pontját szerelme s nyugpontját a boldogság lehetetlensége képezte, szinte szakadatlanul azon kétségbeesítő rendben járták meg elméjét, mely vagy a rögeszméknek ad életet, vagy eltompítja a lelket. Amazok örvényét szerencsésen elkerülte; lelke hozzátörődött a fájdalom gondolatához, azon lemondással, mely legalább némi nyugalmat ad. Azon izgalmak is elmúltak, melyeket a télen Odalie kacérsága támasztott lelkében, s a Passyban töltött szép órák teljessé tették benne azon apathiát, mely képes a jelent élvezni, a nélkül hogy reméljen, a nélkül hogy féljen a jövőtől. E lelki csönd kétségkívül nem volt valódi nyugalom, de volt legalább azon neme a nyugalomnak, melyre Anatole még képes vala. E nyugalmat Odalie szavai erőszakosan megzavarták. Midőn Anatole úgy látta kedvesét maga előtt, mint a ki nem adja meg magát a kétségbeesés azon hazug lemondásának, melylyel önmagát ámítá, hanem reménynyel mer szemébe tekinteni a jövőnek, első pillanatra megdöbbsenté azon különbség, mely kettejük lélek állapotában félreismerhetlen vala. Míg Odalie szavai reményt és határozottságot árultak el, nem érzett magában erőt másra, mint a lemondásra, képességet másra, mint a reménytelenségre. Ama nagy űr, mely saját kételyeit Odalie reményeitől el választá, sohasem sem tűnt szemébe oly kiáltó mélységben, mint most. Ez első észleletnek consequentiái elmaradhatlanok valának. Önkénytelenül fel kelle merülnie előtte a kérdésnek, melyiköknek van igaza? annál inkább, mert e pillanatban inkább érzé, mint bármikor, hogy magaviselete nem állt összhangzásban lelkének lemondásával.

Anatole theoriában lemondott volt a boldogságnak még reményéről is; és a valóságban nem tudott még a boldogság látszatának élvezetéről sem lemondani. Ily módon magaviselete mintegy szavai czáfolata gyanánt tűnhetett fel Odalie előtt. Anatole úgy érzé e perczen, hogy akarata ellenére ámította kedvesét, - mert vajjon feltehetette-e Odalie a férfiről, hogy ne legyen képes azon szilárdságra, melyet érzett magában, s hogy ha erre nincs ereje, ne legyen képes tette is lemondani a jelenről, midőn már lemondott a jövőről?

Az önvád ismét felüté fejét lelkében, s oly parancsolólag tette fel a kérdést előtte, hogy a felelet kikerülhetlen vala. Kinek van hát igaza, annak-e a ki remél, vagy annak, a ki kétségbeesik?

Hazaérve Anatole több órán át kínos töprengések közt járt fel s alá szobájában. Végre leült asztalához s elővette naplóját.

Több lapon át kúszált, nehezen olvasható sorok töltik be a könyvet, folytatá Achille barátja naplóját felnyitva, melyeknek minden tollvonása a láz görcsös rohamosságát árulja el.

Achille olvasá:

«Magam felett csak magam rendelkezem!

Mi daemoni erő van e szavakban, hogy nem akarnak megválni emlékezetemtől? Bárhová tekintsek, bármire gondoljak, lángbetűkkel megírva tűnnek fel előttem, s mögöttük a háttérben Odalie alakja jelenik meg, magasztosan, mint egy istennő, a mint a reménynek megparancsolja, hogy újra szülessen!

Jelentéktelen dolog, egy felesleges kérdés volt az, a mire e szavak válaszul szolgáltak, - de a hang, melyen ejtve valának, a tekintet, mely kíséruöl volt adva melléjük, mást tett kérdéssé e felelet előtt.

A kérdés a remény lehetősége volt és ő igennel felelt reá!

Ah Odalie, mily nagy, mily dicső valál e pillanatban!

És mily nyomorult vagyok én, hogy neked, a gyöngé nőnek kellett az elsőnek lenned, ki a menekvést a bátorságban keresi!

S vajjon nem lehetne-e igazad?

Vajjon a kitartás, melyet a remény támogat, nem győzhetné-e le végre azon akadályokat, melyek egymástól elválasztanak? Lehet-e atyád gyűlölete erősebb, maradandóbb szerelmünk-nél? Oly képzelhetlen volna-e, hogy sikerül végre ellenállását megtörnünk, hogy szíve felenged leánya fájdalmán, hogy visszariad a gondolattól, magára vállalni a felelősséget egyetlen gyermekének boldogtalanságáért?

Hány példa bizonyítja az ellenkezőt! Hányszor győzött már a kitartás, a hűség az apák makacsságán s gyűlöletén! S ha nem indulna is meg fájdalmunkon, vajjon nem állhatnak-e be oly események, melyek feleslegessé tehetik rá nézve miattam téged is sújtani?

Oh mennyi kedvező eshetőség buzdíthat bátorságra s kitartásra! És ha szíve kemény marad és sem irántad való szeretete, sem a külvilág eseményei nem hajthatják meg makacságát, vajjon nem uralkodik-e felette is a mulandóság törvénye, s nem valószínű-e, hogy egy szomorú, de kikerülhetlen esemény visszaadja neked a jogot sorsodról rendelkezni?

De vajjon szorulunk-e a leglassúbb s legdrágább szövetségésre, az időre? Nem áll-e hatalmunkban közelebb hozni az órát, melyben egyek lehetünk, ha kell - erőszakkal is?

Oh Odalie, már többször kísértett agyamban e gondolat, de sohsem tudott, vagy nem mert úgy testet öltetni előttem, mint e pillanatban. Gyakran súgta ösztönöm, hogy van egy út, mely még nincs elzárva előttünk, - de midőn rád gondoltam, e sejtelem nem tudott bennem gondolattá szilárdulni. Nem tudtam, nem mertem elédbe lépni e szavakkal: *Hagyd el atyádat és jer velem!*

S vajjon miért nem mertem?

A világ érzéketlen része ugyan lázadásnak tekinti az atyai hatalom ellen, ha a leány apja előítéletei kedvéért nem fogadja resignációval osztályrészéül a szerencsétlenséget, a rágalom kész követ dobni a nőre, midőn hőssé teszi a szerelem költészete - de végre is, ne volna senki, a ki elismerné a női szív jogát a boldogságra? nem volna-e képes a világ, mely oly kérlelhetlen és elnéző tud lenni egyszerre, igazolni a leányt, ki az atyai zsarnokság ellenében az önvédelem jogához folyamodik?

S vajjon megsértenélek-e vele szívem szerelme, ha mondanám neked: ha igazán szeretsz, jer, tépjük szét az előítélet lánczait és tettünket igazolni fogja boldogságunk?! S vajjon lehetetlen volna-e, hogy képes volnál e lépésre, melyre midőn a szerelem elszánja magát, oly magasra emeli a lelket, hova a rágalom, a kétkedés el nem ér?

Két út van előttünk, mely közt választhatunk.

Várni türelemmel, békében, bízva időben, - vagy tenni határozottan, erőszakkal bízva ügyünk igazságában.

Te még nem estél kétségbe e végzetes válaszúton! - és én?

Oh Odalie, hogy tudsz elég nagylelkű lenni, meg nem vetni a gyáva férfit, ki nem mert e válaszútra még elvezetni sem!

Mert nem mertem, - megvallom, nem volt rá bátorságom! És valjon miért nem volt?

Ah, tudom-e miért nem volt?

Kétkelkedhetem-e szerelmedben a nélkül, hogy vétkezném ellened? s nem az által adnád-e annak legkiáltóbb bizonyítványát, ha kedvemért lemondanál atyádról, vagy az idő kezébe tennéd le sorsodat?

Mi tartóztat tehát vissza, hogy rábíralak szerelmünk nevében, kösd sorsodat sorsomhoz, örökre, visszavonhatlanul?

E gondolat oly csábító és mégis, - érzem, hogy irtózom tőle. Imádlak és nem merlek kérni sem arra, segíts túrni, kitartani, sem arra, hogy ragadd meg velem együtt az egyetlen eszközt, mely boldoggá tehet!

De hát miért nem merem? mi tart vissza?

Oh te megfoghatatlan rém, mely agyamban kísérsz, öltöztet, mondd meg, ki vagy és hogy hívnak?

Becsület a neved? - úgy nincs itt mit keresned. A becsületet itt nem fenyegeti veszély.

Hitetlenségnek hívnak? azt hiszed, nem bízom szívemben, kétkedem Odalie szerelmében? - Távozzál, Hiszek.

Gyöngesség vagy-e, hétköznapi gyávasága egy pulya léleknek, mely fél egy férfi haragjával szembeszállni? - El veled nyomorult, nem ismertelek soha!

Mindez nem vagy.

Úgy hát mi vagy, az ördögbe! mi vagy? lépj elő, mutasd meg magadat, hadd szálljak veled szembe, - ne kísérsz sátán, - ismerni akarlak, ismerni -

Ah közelítesz már, - így jól van! a chaos oszlik, - vonalakat látok - közelebb jő - egész emberi alak - ősz fürtök - ősz szakáll - - mi ez? e merev tekintet, e hangtalan ajak, - oh Cotin György szelleme!

Csakugyan te vagy-e, szerencsétlen agg, élő halott emléke egy család gyalázatának? Igen, e tehetetlen tagok, melyek csak reszketni bírnak, e szélhűdött nyelv, mely csak hebegni tud, ez otthontalan tekintet, melyből pokoli kínok viszfénye sugárzik felém, - ah ismerlek, te vagy a *nyomor áldozata!*

Megszólalsz? - te még beszélni tudsz? - visszatért ajkadra a szó hatalma, hogy elmondjad szenvedésidet elrémítő például tapasztalatlan lelkeknek? - Jó tehát, - szólj. Figyelek.

Mit beszélsz?

Ifju valál, huszonhat éves, erős, egészséges ifjú, telve tettvágygyal és munkaképességgel, - épen mint én -

Charlotte a legszebb leány volt Párisban, fiatal, viruló, a test és lélek minden kincsével gazdagon megáldva, szüleinek bálványa, idegenek bámulatának, ismerősök tiszteletének tárgya - épen mint Odalie -

Megláttatok és megszerettétek egymást; éveken át a párisi élet minden csábjai, a hosszú távollét daczára hűk maradtatok egymáshoz, szerelmetek naponként növekedett, nőtt a boldogság, nőtt a szenvedés által, - épen mint a miénk -

Végre tiéd lehetett ő, a legszebb leány, a legszeretőbb asszony. Boldogságod felülmúlhatatlan vala. A szeretett nő oldalán tekintélyes vagyron ura, munkaképes férfi voltál, - mi sem hiányzott szerencsédből. Megvolt mindaz, a mi boldoggá teszi az embert, s misem hiányzott abból, a miből a megelégedés születik. A sors három gyermeket adott, három szép ifjú csemetét; két fiút támaszúl az apának, egy leányt örömul az anyának. Szerelmeteknek e hármass záloga csak növelte boldogságtokat. Nőd a legerényesebb, leghűbb nő vala a világon. Soha egy felhő nem jelent meg boldogságod egén, melyet Charlotte hű szerelmének napfénye árasztott el sugaraival, soha egy szellő nem zavarta meg a megelégedés ama jóltevő légkörét, mely nőd és gyermekeid vidám kedélyéből illatozott felé. Így élted napjaidat, kiérdemelve a föld minden hatalmasainak irigységét. Az idő haladt. Az évek évtizedekké váltak, s évtizedenként letűntek a mulandóság örök tengerébe; népek keltek fel és buktak el, trónok támadtak és enyésztek el, csak a te szívedben nem változott semmi. A félszázad dere megüté fürteidet és szeretted nődet, mint midőn először megláttad és gyermekeidet, mint mikor először ejté ki ajkuk az apa nevét. Nőd úgy csüggött rajtad, mint évtizedek előtt, s a mely része szívének gyermekeié vala, általok és bennök még azzal is téged szeretett. Fiaid felnőttek, reményteljes ifjak, az érző szív és nemes lélek felkent örökösei, s már számítád az éveket, midőn leveszik válladról a munka nehéz terhét, hogy friss erővel haladjanak a pályán, melyen te harmincz éven át szerencsével, becsületben megálltál. Oh, hogy volt erőd elviselni ennyi boldogságot.

Egyszerre megfordult a koczka, ten vétke nélkül, véletlenül. A halálos járvány ledöndötte hajlott korod mindkét támaszát, egyszerre, könyörtelenül. Ez első csapása volt a sorsnak. Lesujtott. Elvesztetted reményedet a jövőben. Fel akartál hagyni a munkával, hogy a megérdemelt nyugalom karjaiban, nőd és leányod szeretete által vigasztalva sirathasd elveszett fiaidat. Rendezni kezdet ügyeidet, midőn egyszerre egy pénzkirály bukása magával rántott az örvénybe. Egy második, harmadik, tán tizedik ember könnyelmű koczkára tette vagyonát, s merész üzérkedéssel maga ellen lázítja a szerencsét, - és neked kellett egy ismeretlen bűnéért megszenvedned! Becsületes valál, nem károsítottál meg senkit, kifizettél minden apró embert, míg neked adósod maradt még isten is, - ha van!

Ha van? - kételkedni kezdtél benne. Szegény öreg, csak most kezdtél benne kételkedni, nem akkor, midőn jóllétben éltél és boldogságban, - pedig e jóllét volt nyomorod forrása, és ha istened adta, úgy ördögi szándékkal adta!

Maradt annyid, a miből lehetett megélni. De mi a pusztaság megélés arra nézve, ki félszázadot töltött el nélkülözést nem ismerő jólétben? A megélés csak arra képesíti, hogy érezni tudja veszteségét. Mindegy. Nem ijedtél meg tőle. Kényelemhez szoktál és bőséghez, és volt erőd lemondani mindkettőről. Nődre gondoltál és gyermekekre, ezentúl ők lesznek minden örömed. Oh, de rosszul számítottál! Balvégzetted azon forrásból eredt, melyből a megelégedést vártad; ugyanaz tett boldogtalanná, kiben egy hosszú életen át boldogságodat találtad fel. Oh ördögi igazságszolgáltatás, mely ugyanazon kézzel sújtasz, mely addig az üdv útján vezért!

Charlotte hú hitves volt, de gyöngé asszony, szerető nő, de oktan anya. Soha még tán gondolatban sem vétkezett ellened, soha más férfi képe nem volt szívébe zárva, mint a tiéd, - de hiú volt és szeretett mulatni, ártatlan volt, de szeretett élvezni, - épen mint Odalie, - - oh nem! nem annyira, mint Odalie!

Nem annyira mint Odalie, - és mégis eléggé arra, hogy mindnyájatokat elveszítsen. Oh iszonyú vétkezése egy ártatlan kebelnek!

Charlotte szeretett, de gyöngé volt. Ha halálával visszaadhatta volna eltűnt szerencsédet, tán képes lett volna azon hősi önfeláldozásra, azon rajongó elszántságra, melylyel a hindu nő elhalt férjét a lángokba követi. Erre nem volt szükség. Nem kellett hőstetteket elkövetnie. Más feladat várt reá, kicsinyes, prózai. És erre képtelen vala. Te nem is kérted, és ő ígérte, és szentül feltette magában, hogy le fog mondani csekély örömeiről, hogy felhagy apró mulatásaival, ártatlan asszonyi fényezésével, melyek egy jobb korban életét fűszerezték; - ígérte és akarta ezt, soha nő jobb szándékkal nem akart valamit, - és mégis képtelen volt reá. Ama nő, ki egy nagy áldozatra, mely pillanatnyi hősi önfeláldozást feltételez, tán kész lett volna, - nem bírta ez apró mindennapi áldozatokat meghozni. Jó volt benne a szándék, de hiányzott a kitartás, hiányzott az erő oly áldozatokat hozni, melyek naponként megújulnak, lemondani oly dolgokról, *melyekről minden nap, minden órában újra kell lemondani*. Oh asszonyi gyöngéség, mely képes vagy nagy tettekre, és elbukol a kicsinyek előtt!

És a nőtől, ki maga nem tudott lemondani, leánya miként tanulhatott volna lemondást? Charlotte imádta gyermekét, nem gondolt a jövőre, és azon könnyelmű jószívűséggel, mely a gyöngeségnek átka, kielégíté minden szeszélyét, sőt támasztott benne újakat.

Charlotte szeretett és becsületes volt, de hiú és élvvágyó vala, - és mi lett a vége?

Egy család, mely évtizedeken át az erény és boldogság, tisztaság és megelégedés példányképe volt: saját gyalázatába temetkezik!

A becsületben megöszült apa tagjait megbénítja, agyát megzavarja a szörnyű fájdalom, midőn neve szégyenét megtudja!

A boldogságra nevelt leány piacra hordja bájait, aprópénzre felváltja szerelmét, hogy a bűn filléreivel tengesse szülei életét!

Az erényben megvénült anya bérelt kísérője, kerítőnöje lesz egy párisi cocottenak, - saját gyermekének!

Egy élőhalott családfő, bukott leány és gyermeke gyalázatából tengődő anya, - oh iszonytató!

És a minek vége e vérfagyasztó bukás, annak kezdete a szerelem kimondhatatlan boldogsága volt!...

Mert szerettétek egymást, és boldoggá tettétek egymást, - épen úgy, mint én és -

Nem - nem!

Oh hallgass el kísértő rém, - elég volt, - ah elég ebből a gyötrelomból!

Hahaha! kaczagj tábornok, - nem fenyeget veszély. - - Flavigneux Anatole nem meri leányodat elvenni, mert fél, hogy nem tud vele - *megélni!*»

E sorok után Anatole eldobta a tollat, földhözvágta naplóját, felkelt, de alig tett néhány lépést a szobában, eszméletlenül rogyott ágyára. Midőn reggel jó későn bementem hozzá, ott találtam, rendetlen öltözkében, ágyán fekvő. Melle nehezen lélekzett, feje forró volt a láztól s ajka érthetetlen szavakat rebegett.

Felköltém. E kínos éj annyira kimeríté, hogy a napot ágyban kellett töltenie. De megnyugodni nem bírt. A legellentétesebb gondolatok üzték egymást agyában, a legkínzóbb kételyek gyötörték lelkét, nem hagyva azt pillanatra sem megpihenni, Estve végre felugrott fekhelyéről, s ismét elővette naplóját, mintha szenvedése csökkennék, ha megosztja a papírral.

«Szeretni egy nőt és nem merni elvenni az élettől való félelemből, - minő nevetséges ez! És oh, mégis, mily kétségbeejtő igazság van e szavakban!

Nézzünk hát szemébe a keserű valónak.

Mi vagyok én? minő reményeim vannak? minő kilátásaim lehetnek?

Republikánus vagyok és ujságíró, egyéb semmi. Vagyonom nincs, nem volt, és nem lesz soha. Nem ily emberek gyűjtik a vagyont, mint én vagyok. Van két karom, mely dolgozni tud, van elmém, mely képes gondolkozni. Lehet-e ebből megélni? - Oh lehet! Alig vettem a tollat kezembe, s oly jövedelmem volt, melylyel bármely más pálya kezdetén gazdagnak tekinthetném magamat.

De az én pályámon? - Hol itt a biztosság, hol a garancia? Meg tudom-e mondani, fogok-e egy hónap mulva arczom verejtékével szert tenni annak tizedrészére, a mit ma játszva megkezek? Egy nap, és tönkre lehetek téve. Nyomja el a kormány ma lapomat, - és holnap koldus vagyok, hacsak nem akarom tollamat eladni, s meggyőződésemet mesterséggé silányítani. Meglehet, hogy a szabadság napja felvirrad Franciaországra, s egykor nevetni fogom mai aggodalmaimat, de épen úgy meglehet, hogy a császári kormány ismét elnyomja a sajtót, s akkor megbuktam. Ki tudhatja, mikor tör ki egy háború, melyből a császárság új erőt merítve azzal kezdi diadalát, hogy mindnyájunkat földönfutókká tesz, kik ellenségei valánk?

Itt nincs menekvés. Ha nem akarok lemondani szent meggyőződésemről, sorsom a pillanat véletlen szeszélyétől függ, mint függött eddig. De törődöm is én ezzel, míg magamról van szó? Megkísértém már egyszer lemondani a bőségről, egyszer lemondani a jólétről, - és az elhatározás nem került fáradságomba.

Eddig még jól van minden. Milliók nem tehetnének boldoggá, s a szükség nem tehet szerencsétlenné.

De Odalie!

Szabad-e magamhoz kötni egy nőt, midőn nem tudom sorsát biztosítani? Kitehetem-e őt annak, a mit én el tudnék viselni, de a mi az ő lelkét megtörné?

Odalie gazdagságban született és nőtt fel. Atyja oly nevelést adott neki, éveken át oly életmódhoz szoktatá, mely messze felülhaladja vagyont. Ha a tábornok ma meghal, leányára épen annyi vagyont hágy, a mennyit az két év alatt elkölteni szokott. Odalie csak gazdag férj oldalán találhat megelégedést.

Mi történnék vele, ha soromhoz kötné sorsát, s ma vagy holnap, tíz vagy husz év mulva, egy reggelen a nyomorra ébrednének? E gyermek annyira hozzászokott az élet fényoldalához, hogy fogalma sincs az árnyoldalokról. Miként találhatná magát belé a nélkülözésekbe az, ki a szükségét csak hírből ismeri?

Oh Odalie! volnál szegény ember leánya, ki megszokta látni az élettől való küzdelmet, kire nézve nem idegen a nélkülözés gondolata, ki tudja igényeit a lehetőséghez alkalmazni, s nem ismeri a jólét kényelmeit, - ah kedvesem, egy pillanatig nem haboznám, hogy lábaid elé borulva örök kötésre kérjelek! Akkor volna reményem, hogy, ha kell, tudnál lemondani velem együtt, hogy együtt viselve a nélkülözés terhét, egymás terhén könnyítenénk, - akkor hinném,

hogy szerelmed képes nemcsak a szív, de az anyag minden viszontagságaival is megküzdeni, - de így! Oh! nem a nagy szenvedések teszik a legtöbb embert szerencsétlenné, hanem a kis bajok. Sok ember el képes tűrni egy nagy csapást, de a szüntelen apró túszurások alatt ereje megtörik; s gyakran több lélekerő kell ahhoz, hogy soká tudjunk tűrni kis bajokat, mint rövid ideig nagy fájdalmakat. Oh, ez volt Cotinnének is végzete!

És ha elgondolom, hogy jöhetne idő, midőn te szemrehányásokat tehetnél nekem, hogy én tettelek szerencsétlenné, én tettem kockára sorsodat, én ragadtalak ki a jólét, a megelégedés karjaiból, - mint tett Cotinné férjének, - vagy ha ajkad nem is ejtene egy szónyi szemrehányást, ha képes volnál hallgatni és lemondani, - de ha nekem látnom kellene, hogy lemondasz arról, a mi életedet kellemessé tette, - ah, a gondolat, hogy mialatt szenvedsz, elviselhetetlen volna rám nézve!

Oly sajátságos az emberi természet! Hiszem Odalie hogy szeretsz, és e pillanatban képes volnék meghalni, bár tudom, hogy halálom lesujtana, - volna erőm e csapást mérni rád, - de érzem, hogy nem volna erőm téged kitenni egy bizonytalan jövő nélkülözéseinek. Oh, a fájdalom, melyet a szív érez, lesujthat, a szerencsétlen szerelem kínja megölhet, - de a szükség, a nyomor meg is gyalázhat, - és mi a halál a gyalázathoz képest?

Van szenvedés, mely akkor is nemesíti a lelket, midőn kinozza. De hány lelket gyalázott már meg, hány nemes kedélyt nem taszított már az aljasság fertőjébe a nélkülözés, az inség? Oh mondjon a világ bármit, *azon szenvedésben, melyet a nyomor okoz, mindig van valami lealázó!*

És ennek Odalie, - *ennek* nem merlek kitenni!

Gyávaság-e ez?

Nem, lelkemre nem! Magammal nem törődöm. Ép oly boldog tudnék lenni a nyomorban, mint most boldogtalan vagyok a bőségben. De lehetek-e bátor Odalie helyett is? gyávaság-e féltene őt oly veszélytől, mely ellen nem biztosíthatom? férfiasabb volna-e magammal ragadni a gyöngé leányt oly viszonyok közé, melyeken ereje oly könnyen megtörhetik? Nem volna-e lelkiismeretlen visszaélés egy gyermek tapasztalatlanságával, a gyanutlan nőt oly veszélyeknek kitenni, melyekről neki fogalma sincs, de melyeket én iktató példákban ismerni tanultam?

Nem, ezt nem tehetem, - nem szabad tennem!

Oh, hiú okoskodások!

Hány ember van hasonló helyzetben, mint én, és nem törődik a lehetséges rosszal, hanem reméli a valószínű jót, reméli azon biztossággal, melyet az önértet ad, - és nem retten vissza a boldogságtól csak azért, mert vége boldogtalan is lehet! Hol van több erő, e meggondolatlan-ságban-e, vagy az én lelkem töprengéseiben? Mi méltóbb a férfinak: nem látni meg a veszélyt, mely fenyeget és könnyelműen vagy vakmerően feléje menni, s feléje ragadni mást is, ki ránk bízta magát, - vagy felkutatni minden akadályt, mely pályánkon utunkat állhatja, s latra vetni kedvesünk erejét, ha vajjon képes lesz-e vele megküzdeni?

Oh, mit tudom én! E pillanatban csak azt érzem, hogy, ha kevésbé ismerném az életet, ha nem tudnék gondolkodni, hanem átengedve magamat szerelmem nagyságának, habozás nélkül törnék célom felé: még tán volna számomra boldogság!

És ha csakugyan lehetne?

Vak képzelődés! Mily boldog lehetnék, ha tudnék gondolat nélkül élni, leszedni a percz gyümölcsseit, mint az állat lelegeli a rétet, nem gondolva a tegnapi, nem törődve a holnappal, - mily jó volna így élni minden kétely, minden gondolat nélkül!

Nem lehet! Kívánjátok a tűztől, hogy legyen hideg és a víztől, hogy vessen lángot, - de ne kívánjátok embertől, ki kételkedni tud, hogy szünjék meg gondolkozni!»

Ime, szólt Achille letéve a naplót, az utolsó szem a kételyek azon lánczolatából, mely Anatole lelkére nehezedett. Évek óta, midőn szerelméről töprenkedett, az eredmény, melyre jutott, mindig az vala, hogy Odalieval boldog nem lehet; de bármily szigorú logikai okoskodás vezette ez eredményre, az mégsem állt lelke előtt soha oly tisztán, oly megczáfolyhatlanul, hogy kételkedő lelke elől a további töprenkedésnek útját teljesen elzárta volna. Egy boldog óra, melyet kedvesével töltött, mindannyiszor rést ütött elméjének, s e résen keresztül tört egy-egy halvány sugara a reménynek, a nélkül hogy meg merné magát nevezni. Anatole néha úgy érzé, mintha még nem volna *minden* út elzárva előtte, mely a boldogságra vezet, de e pillanatokban, midőn remélni szeretett volna, a nélkül, hogy merné magát a remény karjaiba vetni, szinte félt e végső kiutat kutatni, nehogy ismét csalódjék. Ha a lehetetlenségre gondolt, mely Odaliétól elválasztá, valami ismeretlen hang mintha azt sugta volna, hogy még lehet menekvés, és ő, félve a valótól, nem kereste e névtelen szózat eredetét, nem mert alakot adni a sejtelemnek, - de a sejtelemről nem bírt megválni.

E végső homály, melyet nem mert felderíteni, most felderült magától. Odalienak minden czélzás nélkül ejtett szavai, midőn szemébe tüntették a nagy különbséget, mely a leány reményei és saját reménytelensége közt létezett, erőszakosan elzárták azon parányi rést is, mely lelkébe a reménynek még bejáróul szolgálhatott. Elzárták azáltal, hogy kényszeríték végre komolyan megfontolni helyzetét. S midőn ezt tette, a szerelmes mellett a *férfi* is szót kért a tanácskozásban, s azt a végső elhatározásra készíteté. Ez ismét hosszú sorát támasztá fel a kételyeknek, melyek végzetes ékesszólást merítenek azon szomorú emlékezetből, mely lelkében a Cotin névtől elválhatlan vala. Az első tapasztalás, melyet ifjú, még majdnem gyermekkorában tett, az első lélekrázó szerencsétlenség, melynek nemcsak szemtanúja volt, de melynek szíve legbensőbb, első érzelmével részese vala, az ifjú fogékony lelkére kitörölhetetlen benyomást gyakorolt. Első nagy élettapasztalása az volt, hogy a legnemesebb szív, a legtisztább erény, a leghűbb szerelem sem képes az embernek biztosítani sem boldogságát, sem becsületét, ha az élet anyagi csapásokkal látogatja meg. Első szerelmének lélekrázó csalódása, azon emésztő gyűlölet és megvetés Hermance iránt, mely azt felválta, azon sivár, kéjvadász élet, melynek karjaiban feledést keresett, s végre az undor, melyet ez élet miatt önmaga iránt érzett: ifjúságának minden bűne és szenvedése, szívének minden édes és kínos emlékezései csak arra szolgáltak, hogy e tapasztalást mind kiírthatlanabbul bevessék lelkébe.

És e mult minden eseményei csak ez első tapasztalás ékesszólását növelték. Anatole annyi erkölcstelen nőt ismert életében, hogy bármennyire meg kellett győződve lennie Odalie lelkének emelkedettségéről s jellemének szilárdságáról, nem látta kizárva a lehetőséget, hogy bukhassék. Sohsem említé előttem e tárgyat, sőt meg vagyok róla győződve, hogy Odaliera nézve e gondolat sohsem mert alakot ölteni még legkétségbeesettebb töprengéseiben sem, de élt lelke mélyében sejtelem gyanánt, a nélkül, hogy önmagának is bevallaná. Éveken át leg-sivárabb oldaláról ismerte a nőnemet, s ha Hélène megtanítá is hinni a női erényben, skeptikus lelke már képtelen volt azon erős, bizalmat adó hitre, melyre kedvesének joga volt. Szomorú erkölcsi tapasztalatainak egyik eredménye épen az volt, hogy női botlásokban a jellem rovására nagyobb fontosságot tulajdonított a körülményeknek, mint józanul kellett volna. Mintha Cotinné együgyűsége s gyöngeségének, mintha Hermance üres és könnyelmű lelkének

épen semmi része sem lett volna a család bukásában, az anyagi szükségét tartá e család szomorú végzete *egyetlen* okának. S e felfogás, évek során át, oly nők társaságában, kik közül nem egy nemcsak élvezetet, hanem hasznót is keresett a könnyelműségben, annyira megfeszelte magát lelkében, hogy majdnem rögeszmévé vált benne a gondolat, mintha Charlotte és Hermance körülményei közt minden nőnek szükségkép Charlotte és Hermance sorsára kellene jutnia, mintha a szükség *mindig* bukással, a nyomor *mindig* gyalázattal járna. Ez egy eset mintegy kivételt nem ismerő szabálylá erősödött gondolkozásmódjában. Elméletben nem tartá a női jellemet az erő, az emelkedettség bármily fokára képtelennek, de a mint a gyakorlati élet terére ment át gondolataiban, rögtön azon kételyek fogták körül, melyeket a gyakorlati életben szerzett tapasztalatai hagytak hátra lelkében, s e tapasztalatok úgyszólván monopolizálták elméjét. Mert Anatole annyira kételkedő volt, hogy azon egy el nem vitatható, mert tapasztalt eset, mely minden kételyt kizárt, ijesztő positivitásával egész gondolkodásmódján uralkodott.

Ehhez járult még azon körülmény, hogy anyagi dolgokban teljesen hiányzott természetéből azon gyakorlati érzék, mely annyi embernek sorsát felviszi. Anatole azon emberek közé tartozott, kik, ha öt vagy tizezer franc jövedelmök van évenként, legfeljebb száz, kétszáz franczal költenek többet, mint mennyit bevettek; de ha egy vagy két millióval rendelkeznének, okvetlenül tiz vagy huszezernyi deficittel fejeznék be évi számlájukat, ha ugyan számolni tudnának. E tulajdonnak hatását, mely különben a mai üzérkedő világban gyakran kellemes benyomást tesz az emberre, még okozta azon anyagiakban szerencsés sors, melynek Anatole, vagyontalansága daczára részese vala, s mely sosem adott neki alkalmat a pénz becsét megismernie. Kezdetben bőven kapta, nagybátyja jóságából, utóbb érezhető fáradság nélkül kereste tolla és szorgalma által. A mily könnyen jutott a jóléthez, oly könnyen tudott róla lemondani, de még ekkor is, - mintha végzete lett volna, hogy e téren sohse szerezzen oly tapasztalásokat, melyek az embert csak megedzik, melyek, midőn megtanítyják, miként kell munka és kitartás által a sorson diadalmaskodni, hozzá szoktatják a küzdelemhez, a győzelemhez, - oly könnyen s oly gyorsan jutott ismét ahhoz, a miről lemondott, hogy nem maradt ideje szemébe nézni az élet viszontagságainak.

De multjának mindezen végzetesen összevágó elemei daczára, szent hitem, hogy Anatole sohsem jutott volna ennyire, ha egy látszólag csekély, de a valóságban fontos körülmény nem esik a mérlegbe a reménytelenség javára. Ha a császári tábornok küszöbe nem lett volna áthághatatlan a republikánus író számára, ha Anatole eljár Duploque úr házához és tölt kedvesével annyi időt, mennyit más viszonyok közt okvetlen töltött volna, Odalie folytonos látása csakhamar kedvező fordulatot idézett volna elő lelkében. Ha láthatta volna Odaliet a mikor akarta, ha naponként beszélhet vele, ha folyton érzi mosolya varázsát, ha élvezheti zavartalanul azon gyönyört, melyet egy imádott nő társasága nyújt, nem lett volna képes ellenállni szívének, szerelme diadalt ült volna kételyein, s rövid idő mulva oltárhoz vezette volna Odaliet. De így, elzárva kedvesétől, azon ritka, gyakran véletlen és sohsem zavartalan találkozásokra utalva, melyeket a társaság nyujthatott, szerelméből alig merített mást, mint szenvedést. Hetekig, gyakran hónapokig kellett lesnie a perczet, melyben Odaliet láthatta, s midőn az megérkezett, gyorsabban elröppent ismét, semhogy száz idegen szem ellenőrzése alatt kizsákmányolható lehessen. Egy cseppje a boldogságnak e találkozásokban a szenvedés öblös kelyhében elenyészett; s azon egy-két szép óra is, melyet az utolsó hónapokban Constancenál és a passy-i kertben élvezett, kevesebb volt, és későbben jött, mintsem hogy boldogsága megmérkőzhetett volna két kínos évnek felhalmozott gyötrelmeivel. Anatole kételkedő, sokat szenvedett lelke csak a szerelem boldogságából meríthetett volna erőt, bátorságot; s e helyett éveken át csak a szerelem gyötrelmeiben részesült.

Lelke hónapokon át zsákmányául esett a leggyötrőbb töprengéseknek, az egyetlen, a ki ezekkel a harcot megvívhatta volna, a szeretett lény távol volt tőle, és csak a fájdalom volt az, ami Anatolet szerelmére emlékezteté. Ily körülmények közt, megfosztva ideálja látásától, megfosztva az élvezett boldogság támogatásától, Anatole teljesen magára maradt, egyedül lélekölő kételyeivel, élőkön a Cotin-ház végzetének lesújtó tapasztalatával. Ez volt azon rém, melytől Anatole nem bírt megszabadulni. Oly emlék volt ez, melynek sebe idővel beheged és jó időben megtüri, hogy feledjék, de kiújul az első viharra, mely kedélyéletünk csendjét megzavarja. Anatole tán évek óta nem elemezte gondolataiban azon viszonyokat, melyek e szerencsétlen család vesztét okozták, talán sikerült elszoktatnia emlékeztétét e történet részleteitől; de midőn most parancsolólag állt előtte a kérdés: lehet-e, szabad-e fényhez, jóléthez szokott leányt ingatag sorsához kötnie? - most azon első tapasztalásnak, melynek anyaga fel volt halmozva emlékezetében, tanulságai erőszakos hatalommal rohanták meg lelkét. És Anatole, ki egykor kész lett volna oltárhoz vezetni a nem szeretett, de szerény sorsban nevelkedett Hélènet, most nem merte Odalie sorsát a magáéval összekötni.

XVI.

Ez elmélkedések s az eredmény, melyre vezettek, nem maradhattak hatás nélkül Anatole kedélyállapotára. Mindeddig még volt egy homályos pont töprengéseinek láthatárán, mely lehetett életadó esőnek és pusztító fergetegnek felhője, mindeddig még nem állt előtte parancsolólag a szükség, magát egyre vagy másra elhatározni. Most Odalie szavai kiragadták azon gondolatlan apathiából, melynek karjaiba adta magát, s becsületérzése hangosan követelte a férfitől, hogy gondolkozzék s tegyen a szerelmes helyett. Mindeddig még nem vala úgy feltéve előtte a kérdés, hogy ne lehetett volna halogatni a feleletet. De most fel vala téve félreérthetlenül, - s a feleletnek nyomon kellett rá következnie.

A kételyek baljóslatú chaosa oszlani kezdett, s Anatole most már kénytelen volt tisztán látni maga előtt helyzetét. Szemben állt a rideg, reménytelen valóval: s ezt nem titkolhatá tovább maga előtt. Most már alakot öltött a sejtetem, nem volt többé, a mi szívét tovább hitegetheté.

Nem vitte ez Anatole gyors elhatározásra, kinek lelkében lassan érlelődött minden érzelem, szinte öntudatlanul, míg végre kitört, hogy jogait követelje. Így történt most is. Már meg vala győződve róla, hogy nincs joga még ámítani sem önmagát a reménnyel, hogy rövid idő alatt el *kell* magát határozni; de még nem határozta el magát sem tűrni a reménytelenséget, sem meghátrálni előle. A mily gyors volt esze a gondolatban és akarata a tettben, midőn meggyőződéséről, vagy más, a szívet nem illető ügyekről vala szó; oly lassú volt az elhatározásban, midőn az érzelmeitől függött. Ama lelki válság, mely végre oly szomorú katasztrófára vezetett, e naptól fogva keletkező félben vala kedélyében, de hetekre még, s egy lelke és idegrendszer minden erejét megrázkódtató jelenetre volt szüksége, hogy beteljesüljön. Ama kínos éj, melyben ez utolsó sorokat írta naplójába, veté el lelkébe a végzetes magot, melynek végre ki kellett kelnie; e naptól fogva hordta és ápolta kedélyében a halálos csirát a nélkül, hogy tudott volna róla.

Másnap volt a passy-i községháznál a kitűzött ünnepély.

Anatole elment, de ez estve kevesebbet foglalkozott Odalieval, mint különben. Nem akart gyanut költeni a nagynéniben, ki szüntelen huga körül volt, Randeau urat protegálva, mintha segíteni akarna neki az udvarlásban, s néhány rövidebb társalgást kivéve távol tartá magát kedvesétől. Mutatni akarta Odalienak, hogy nem féltékeny, mit a leány Randeauval szemben egyenesen sértésnek tekintett volna; s azzal vigasztalta magát, hogy másnap délután lesz alkalma a kert árnyában zavartalanul élvezhetni Odalie társaságát. Ez elhatározás, bármily józan logikai okoskodás eredménye vala, más körülmények közt roppant önlegyőzésébe került volna Anatolenak, vagy tán képtelen is lett volna magát reá elszánni, de most a mult éjji lelki megrázkódotást követett kimerültség annyira lehangolta egész idegrendszerét, hogy Anatole csekély fáradsággal tudta magát a lemondásra elhatározni.

Kedélyén bizonyos apathia vett erőt, mely csak azért képesít néha nagyobb elhatározásokra, mert megtompítja azon érzéseket, melyek különben ez elhatározások útjában állnak. E lelki állapotban másnap délután ismét kiment Passyba, azon határozatlansággal érzelmeiben és tetteiben, mely gondolataiban már szünni kezdett. Ez alkalommal azonban Mlle Blanche, kit másszor már az utca végéről felismert, nem volt látható. Félóra mulva még egyszer visszatért a házhoz, de a híradónak nyoma sem vala. Azt hitte, valami előre nem látott véletlen gátolja meg ez úttal találkozását Odalieval, s még kétszer elment Passyba a kitűzött napon és órában.

Nem látott senkit. Semmi sem változott a ház rendes szokásain, az ablakok és ajtók nyitva valának, a mi bizonyítá, hogy a lakók otthon vannak, - de sem Mlle Blanche, sem Odalie nem valának láthatók. Midőn harmadszor hiába ment ki Passyba, türelmetlensége tetőpontjára hágott, s azon elhatározással közeledett a kert ajtajához, hogy benyit, történjék bármi. Keze már a kilincsen vala, midőn a kert jobb oldaláról élénk beszélgetés hangzott feléje. Visszavonult. A mint hosszában elment a kerítés mellett, a társalgásban, melyben négy-öt hang vett részt, egyszerre Odalie szavát vélte felismerni.

- De mi jut eszébe uram? - kiálta fel Odalie ingerült hangon.

- No, majd ha a néni hazajön, - szólt most belé engesztelőleg egy hang, melyben Anatole Bertholet kisasszonyára vélte ismerni.

- Jó, tehát én felebbezem ügyemet a nagynénéhez, - viszonzá egy férfihang, mely ismerősen csengett Anatole fülébe, a nélkül hogy tudta volna, kié.

Az első pillanatban, midőn Anatole kedvese ingerült hangját meghallá, azt hitte, valaki megsérté Odaliet, s be akart rohanni a kertbe, őt védelmezni; de a társalgás csakhamar oly mulatságos fordulatot vett, a mint Anatole, Mlle Blanche és Bertholet kisasszony kiváló nevetéséből észreveheté, hogy Anatole úgy látta, csak nevetségessé tenné magát és ok nélkül kompromittálná Odaliet, ha berohanna megboszulni oly sértést, mely valószínűleg el sem követtetett.

Néhány nappal a történetek után együtt mentünk ki Asnièresbe Bertholet családját meglátogatni. A házban azt mondták, hogy a hölgyek hátul vannak a kertben, a lugasban. Arra tartánk tehát. Anatole feltűnő víg volt, azon mesterséges jókedvvel, melyet csak a nagy szenvedés bír magára erőszakolni. Az út a kertben ama lugas megett vezetett el, melyben Bertholeték valának, s úgy kanyarodott jobbra, a lugas bejáratához. Midőn e cél felé tartva, épen a lugasnak sűrű lombokkal belepett hátfala mellett mentünk el, hangos nődsevegés üté meg fülünket, s egyszerre Anatole nevét hallók, mire mindketten ösztönszerűleg megálltunk.

- És csakugyan oly Othello lakik e párisi gavallérban? kérdé egy ismeretlen női hang.

- De milyen! - viszonzá Bertholet úr egyik leánya. A minap Passyban egy mulatságon Odalie-nak bemutatták a kis Randeaut, tudod, azt a kis köpczös millionáriust, kinek együgyűségén azóta annyit mulattunk. Odalie úgy bánt vele, mint az egész világ: udvariasan. Erre azonban Anatole urat megszállja a féltékenység ördöge, s többé egész estve feléje sem ment Odalie-nak...

- Hanem kétségkívül a terem valamely szögletébe ülve, haját homlokába borzolva, dühös tekinteteket vetett reá, - hahaha! ezek a férfiak oly mulatságosak, midőn féltékenyek! - kacagott az ismeretlen hang.

Anatole ajkaiba harapva elpirult ezek hallatára, de intett nekem, hogy hallgassunk.

- Különben, - jegyzé most meg Bertholet úr másik leánya, - én nem csodálom, ha Flavigneux úr féltékeny, van rá oka.

- Mit, oka? - kérdé testvére.

- Igen, igen. Vagy nem vetted észre, hogy midőn utoljára Passyban valánk, Odalie úgy öltözködött fel, mintha valami nagy ünnepélyre készülne? Kérdeztem, mit jelent e fényes toilette falun, mire ő kitérőleg felelt. De aztán rájöttem. Egy óra mulva megjelent Randeau úr, - neki szólt a fényes toilette!

- No már akármit mondasz Cecil, én ezt nem hiszem, - szólt a másik Bertholet nővér. - Hogy tudna Odalie oly esetlen, ügyetlen ember iránt vonzalmat érezni, mint Randeau? Milliói ugyan vannak, de kiállhatatlan tulajdona még több van, s azonfelül van annyi tapintatlansága, hogy ezeket sohsem tudja feledtetni!

- Már az igaz, hogy tapintatlan. A minap is Passyban, - ah az jó volt, - de zavarba is hoztuk ám miatta!

- Mi volt az? mi volt az? tudakozódék az ismeretlen hang.

- Csekélység, - viszonzá Bertholet kisasszony, - de jellemző ez emberre nézve. Akkor volt harmadszor látogatáson Duploqueéknál. A tábornok nem volt otthon, a nagynéni a szomszéd-ban volt uzsonnán, s egyedül valánk Odalieval. Ekkor a mi Randeauknak eszébe jut valami s oly arczczal, mintha valami szerfelett szellemdus dolgot készülne mondani, felszólítja Odaliet, üljön fel vele kocsijára, ő vállalkozik rá, hogy sebes lovain tíz percz alatt elviszi a boulognei erdőbe.

- Mit, egyedül vele? - szörnyűködék az ismeretlen.

- Egyedül, kettecskén. Odalie persze visszautasítja az ajánlatot, s oly tekintetet vetett a jó Randeaura, melytől ez veres lett mint a rák; aztán mi vettük elő s úgy meggyötörtük, hogy tudom, nem fog többé eszébe jutni valakit megkocsikáztatni.

- A szemtelen! mormogá Anatole karomat megragadva; aztán megindult. Mire a lugas bejáratához értünk, Anatole a nála szokásos gyorsasággal visszanyerte teljes önuralmát. A hölgyek kissé zavarba jöttek annak váratlan megjelenésén, kin egy percz előtt még szellemök élet gyakorolták, de Anatole úgy tett, mintha azt észre sem venné. Teljesen beletalálta magát egy felületes párisi boulevard-lakó hangulatába, s oly könnyelmű merészséggel udvarolt egész délután Bertholet úr egyik leányának, hogy ha a hölgyek elmenetelünk után még foglalkoztak vele, kétségkívül azon megállapodásra jöttek, hogy ez az ember nem lehet féltékeny, mert nem szerelmes; legalább nem - Odalieba.

De e tettetés annyira igénybe vette minden lelki erejét, hogy midőn estve elmentünk, Anatole kimerülten rogyott a kocsiba s Párisig szavát sem hallottam. E naptól fogva nem láttam többé mosolyogni. A legtöbb időt ismét otthon, lakásába zárkózva tölté egyedül végzetes töprengéseivel, melyek a hallottak által új lökést nyertek, s mindinkább a válság felé terelték lelkét. De szóljon helyettem saját naplója.

«Odalie a passyi estélyen azt hitte, féltékeny vagyok Randeaura. Azért kerülöm. Eszem ágában sem volt. Észre sem vettem ez embert. Mi egyéb vihette tehát Odaliet e gondolatra, mint a rossz lelkiismeret? Bizonyosan érzé, hogy Randeau iránti magaviselete bűn volt ellenem, s tartózkodásomat látva, nem gondolhatta azt egyébnek szemrehányásnál kaczérságáért. Ez világos.

Randeau meglátogatja. Odalie tudja, hogy oly napon szándékozik jönni, midőn nagynénje nincs otthon, oly napon, mely az előtt nekem vala fentartva, s nemcsak, hogy másnapra nem téteti át vele a látogatást, hanem még felcizcomázza magát az új udvarló fogadására. Mi lehetett ez más, mint folytatása a maire estélyén kezdett kaczerkodásnak?

És még minő folytatása! A szegény Randeau ugyan nem bírja megitélni, minő mértékére a bizalomnak jogosíttatik fel egy fiatal leány behálozó kaczérsága által, elveti a sulykot, s oly ajánlatot tesz mások jelenlétében Odalienak, mely szemtelen lenne, ha nem volna oly ostoba: - de azt meg tudja ítélni, vajjon akarja-e őt valamely nő egyáltalában bizalomra, közeledésre bátorítani, vagy nem. Odalie ugyan visszautasítja Randeau ajánlatát, de ez csak azt bizonyítja,

hogy a derék lovag tapintatlanul kísérté meg a helyzet előnyeit felhasználni. Annyi áll tehát, hogy csak Odalie folytatott kaczérsága volt az, a mi Randeaut e meggondolatlan ajánlatra ragadhatá.

Vajjon megegyezik-e ez a szerelemmel? Vajjon ha csakugyan szeretne Odalie, tehetne-e így; s miután így tett, elmondhatná-e oly felületes barátnőnek, mint Bertholet kisasszony, azt, a mit neki elmondott? Mert ki más beszélhetett volna ennek az én féltékenységemről, mint maga Odalie? És lehet-e illet idegennek elmondani, a nélkül, hogy nevetségessé ne tennők a féltékenykedőt?

Odalie tehát kaczérkodik Randeauval, s engem pellengérre állít barátnői előtt! Ah, vak valék-e, hogy bízni tudtam e leányban, kinél még az is kaczérság, a mi szívnek, az is hiúság, a mi érzelemnek látszik? Oh én oktan! hinni tudtam, hogy e szép és hiú leány, ez elkényeztetett gyermeke a párisi társaságnak, szeretni tudjon oly embert, kit hiúságból szeretni nem lehet! meg hagytam magamat nyomorú módon csalatni egy nő által, kinél minden játék, minden tettetés! Játékszerű odavetem magam egy szivtelen leánynak, ki tán nem nézett egyébnek objektumnál, melyen kísérleteket tehet, melyen magát gyakorolhatja azon művészetben, mely oly kapós a párisi nagyvilágban!»

A ki figyelemmel olvassa e naplót, szólott Achille a könyvet betéve, észre kell vennie a nagy különbséget, mely az imént olvasott lapok, s a könyv többi tartalma közt létezik. Az egész kötetben nincs oly határozott hely, mint e két lap. E sorokon nincs nyoma többé a kétkedő töprengéseinek, sőt félreismerhetlenül szembeötlik rajtok bizonyos ingerült határozottság, bizonyos mohóság, melylyel írójuk ama gondolatot kap, melylyel foglalkozik. És ez így is volt. Most, hogy érzé, miszerint a válságot messze nem halaszthatja, most szinte örömmel ragadta meg az alkalmat, vádat emelhetni kedvese ellen, s egy héten át annyit foglalkozott e gondolattal, mintha mindenekelőtt önmagát akarná meggyőzni arról, hogy Odalie csakugyan vétett ellene. Mintha nem bizva magában, hogy képes lesz kivinni azt, a mit az ész és becsület követel tőle, támaszt keresne ingadozó lelke számára azon gondolatban, hogy Odalie csak kaczérkodott vele, nem számításból, de ösztönszerűleg el akarta magával hitetni, hogy Odalie megcsalja és ez pillanatokra sikerült is.

De csakis pillanatokra. Lelke mélyében sokkal erősebben meg volt, mert meg kellett, hogy legyen győződve kedvese szerelméről, semhogy e vádak valóban gyökeret verhessenek lelkében. Mesterséges kártyavár volt ez egész okoskodás, melynek a legkisebb szellőre össze kellett omlania.

Ez meg is történt csakhamar.

Egy napon elmondá előttem is, a mit asnièresi kirándulásunk óta különféle variációkban naponként beirt naplójába s elmondá oly módon, mintha ítéletemet kívánná okoskodása helyes vagy helytelen volta felett.

- Hallgass el, kérlek, - viszonzám komolyan méltatlankodva e vádak felett, - ne sértsd tovább gyanúddal e gyermeket ki ha valaha hibázott, ezt akkor tette, midőn szíve választása rád esett; midőn olyannak adta szerelmét, ki nem tud benne hinni, azért, mert még a magáéban sem hisz. Hogyan kételkedhetel te Odalie szerelmében? Én nem tudom, mondta-e neked nyíltan, nem tudom, mennyit conjugáltatok ez ígét: szeretni; de azt látom, hogy e gyermek téged évek óta szeret úgy, a mint te sohasem tudtál szeretni. Te érdeket mutattál iránta annyit, a mi elég volt szerelmének táplálására, aztán elhanyagoltad. Féléveken át feléje sem mentél; szeretett. Nem kerestél alkalmat őt láthatni, nem használtad fel a kínákozó alkalmat, vele találkozhatni s ő szeretett. Szeretett annyira, hogy a múlt télen maga szólított fel találkozásra, - e büszke,

hiu leány, ki előtt hajlongva hódolnak tuczat számra az udvarlók, maga keresett fel téged. Te kínoztad egész télen át s ő szeretett; szeretett annyira, hogy midőn Constance elutazott, kitette magát a veszélynek, melylyel titkos látogatásaid felfedeztetése fenyegette. Vádolhatod magadat, de ne vond kétségbe Odalie szerelmét, ne sértsd ez angyali teremtetést, kit tán megérteni sem bírsz.

- Igazad lehet, szólt Anatole elcsüggedve, - vádoljam magamat? És van miért! Ah, minő nyomorultnak kell tartania! Igazad van Achille, én nem értem meg Odaliet. Nem értem, miként szerethet engem. Három év óta vajjon tettem-e valamit, a mit tennie helyzetemben férfinak illett volna? Ott álltam előtte szenvedve és tétlenül, mint egy gyöngé báb, ide s tova vettetve lelkem fájdalmai által, a nélkül, hogy egy perczre mutattam volna neki, hogy férfi vagyok. Nem mertem szerelméről lemondani. Oh, ha tudná, miért nem mertem? De nem, ezt nem szabad megtudnia. Ő nem értené meg azt, a mi engem kétségbeejt; tapasztalatlan lelke kétségbe vonná szerelmemet, vagy kikaczagna. - Nem szabad megtudnia! Elnyögtem neki panaszos hangon, hogy imádom, s nem volt erőm arra törni, a mi boldoggá tehetne; vagy kiragadni magamat oly érzelem karjaiból, mely mindkettőnket szerencsétlenné tesz. Igazad van Achille, én nyomorult vagyok!

- Nem így értettem, - mondtam, látván, hogy barátom kezével eltakarva arcát, karszékebe rogyott.

- De én így értettem! kiálta fel Anatole a keserű önvád hangján, s felemelkedve üléséből merően nézett maga elé. Aztán lassanként összeszedte gondolatait, s oly határozott hangon, minőt rég nem hallék tőle, folytatá: Tisztában vagyok magammal. Köszönöm hogy figyelmzettél nyomorúságomra, most már tudom, mit kell tennem.

- Mit akarsz tenni? kértem megdöbbenve azon hideg nyugalmon, melylyel e szavak ejtve valának.

- Elmondom és ítéld, - viszonzá Anatole elszántan. - Te azt állítod, hogy Odalie szeret vagy legalább szeretett mindeddig; s nekem hinnem kell, különben nem tudnám becsülni. De azt nem tagadhatod, hogy Randeauval kaczerkodott, hogy barátnői előtt nevetségessé tett, hogy két héten át nem tartá meg a találkozót, melyet adott volt. Hogyan akarod e kettőt összeegyeztetni? - Én csak egy magyarázatot tartok lehetségesnek. Odalie belátja, hogy boldogok nem lehetünk, tehát véget akar vetni e viszornak, mely minél későbbben szakad meg, annál több fájdalomba fog kerülni. S vajjon mit kell nekem tennem? Mint becsületes embernek nincs választásom. Oh tudom, hogy erre két év előtt kellett volna gondolnom! De jobb későn, mint soha. Elő kell segítenem szándékát. Szakítani kell vele és - *szakítani fogok!*

A hang, melyen e szavak ejtve valának, oly elszánt és nyugodt, az átmenet, mely Anatole lélekállapotában mutatkozott oly gyors vala, hogy én megdöbbenve néztem reá.

- Ah, hidd el Achille, - kiálta fel kezemet megragadva, - meg fogom tenni. Hidd el, oly erősnek érzem magamat!

Szokatlan fény tündökölt e pillanatban szemében, s hangján azon emelkedettség ömlött el, mely nagy elhatározásokat jellemez. De e lelki erő felvillanása csak néhány pillanatig tartott. Pár percz múlva Anatole megtörve rogyott székébe.

XVII.

Anatole lelkében élt az elhatározás, hogy szakítania kell Odalieval. A szerelmes hangosan protestált e határozat ellen, mely a boldogságnak még pillanatnyi csalékony külszínét is semmivé tette, de a becsület szava még hangosabban szólt a szív feljajdulásánál, s már is oly szemrehányásokat tett a férfinak, melyeket a szerelmes képtelen volt megczáfolni. Anatole átlátta, hogy minden nap, mely az eddigiekhez hasonlóan lefoly, csak hitegetése egy remélő kebelnek, hogy minden pillantás, melyet Odalieval vált, egy-egy hazugság, nem szíve, hanem az élet valósága felett, hazugság, mely csak növelheti a reményt ott, hol ő csupán reménytelenséget lát. Feltette magában, hogy a legelső alkalommal szakítani fog kedvesével.

Néhány nappal ez után Constance megérkezett Londonból. Anatole hirül véve megjövetelét, sietett őt felkeresni, azon szilárd elhatározással, hogy még egy utolsó találkozást fog kérni Odalieval, s azon felbontandja ama kötelékeket, melyek mindkettőjükre annyi fájdalmat hoztak. De midőn szemben állott Constanceszal, úgy érzé, hogy nem bír azon biztossággal, mely szándéka végrehajtására szükséges vala. Most már csak egyben kételkedett, abban, hogy nem fogja határozatát megvalósíthatni. Az elszánás, Odalieval szakítani, annyira kimeríté ez elcsigázott lélek akarateréjét, hogy a tetre már alig maradt belőle.

- Mondja csak, - szólt Constance, - midőn szemben ültek egymással, mi történt önök közt távollétem alatt?

- Tud ön valamit? - kérde Anatole.

- Mindent tudok, - viszonzá Plangenetné. - Odalie az ön látogatásainak elfogadása által a legnagyobb veszélynek tette ki magát és ön - vajjon mivel viszonzta ez önfeláldozást? azzal, hogy azon estélyen Passyban alig megy feléje. Odalie erőt vesz magán és nyájasan fogadja nagynénje kedvenczét, Randeaut, csupán azért, hogy minden gyanút eloszlasson és ön úgy viseli magát, mintha joga volna kételkedni, úgy udvarol Bertholet kisasszonynak, hogy barátnői nevetik Odalie képzelgését, ki azt hiszi magáról, hogy szerettetik!

- Ah, bocsánat asszonyom, - kiáltott fel ideges izgatottsággal Anatole, kit e szemrehányások azon bizonytalanság érzetéből, mely néhány percz előtt még lelkét elfogta, egyszerre az ellenkező végletbe vetettek, - ön vádol, pedig itt, ha valakinek van joga vádolni, az csak én lehetek. Odalie nem helyesen értesíté önt a történetekről. Engedje, hogy én mondjam el önnek a dolgokat. Passyban kevesebbet valék Odalie körül, de nem féltékenységből, csak kíméletből, nehogy rá vonjam nagynénje gyanúját. Odalie ezért két héten át nem fogadott. A harmadik héten Randeau volt nála akkor, midőn nekem kellett volna ott lennem, s Odalie kétszeres gondnal készült elfogadására. De ez nem elég. Elmondá a Bertholet kisasszonyoknak, hogy féltékeny valék. Ezt tette ő. - És én? Miben állt udvarlásom Bertholet Melanienak? Mindössze abban, hogy három éles nyelvű leány előtt nem tártam ki szenvedéseimet, hogy nem raktam elibök egy vérző szívet, mely nekik kétségkívül nagy multságukra szolgált volna. Ez az én bűnöm, asszonyom. Szenvedtem és nem hirdettem úton útfélen, hogy szenvedek. De kiért szenvedtem? Odalieért, ki míg engem gyötört, mással kaczerkodott, s barátnőit rovasomra mulattatta!

- Ah hallgasson, hallgasson, - vágott közbe Constance.

- Lehetetlen, asszonyom, végre kitör belőlem, a mi oly régen nyomja lelkemet, s e pillanatban csak azt sajnálom, hogy Odalie nincs itt, hadd hallaná ő is, mit szenvedek általa!

- Mit mond ön? - kiáltott föl Constance megdöbbenve.

A két beszélő annyira fel volt ingerülve, hogy egyikök sem vette észre ama kis neszt, mely e pillanatban a másik szobában hallatszott. Egy selyemruha susogása volt az, mintha valaki belépett volna a szomszéd terembe, melynek félig nyitott ajtaján át kényelmesen kihallgathatja Constance társalgását Anatolel.

- Önnek, asszonyom, - folytatá Anatole mind jobban felhevülve, - oly hálával tartozom barátságáért, melyet nem érdemeltem, hogy kíváncsian tőlem bármit, nem fogok habozni, csak azt ne kívánja, hogy továbbra is higgyek Odalie szerelmében. Tudom, mit akar ön mondani. Ön a múltira hivatkozik. Megengedem, sőt hiszem, hogy Odalie szeretett, - vagy nem! *csak hitte, hogy szeret!* Hitte, de nem úgy volt. Odalie nem tud szeretni, mert nincs szíve. Nem lehet őt nem imádni és én megvallom önnek, hogy szeretem, imádom e perczen jobban, mint valaha, de szerelmében hinni többé nem tudok!

- Jó, - szólt Constance erőltetett nyugalommal. - Én kihallgattam önt, most kérem hallgasson ki ön is engem. Ön csak találgat, míg én a bizonyosat tudom. Megengedem, hogy ön amaz estélyen nem volt féltékeny, de az áll, hogy magatartása e gondolatot költé nemcsak Odalieban, hanem egy rokonában is, kit ön szintén ismer, a fiatal D... Aliceban, ki, mint ön tudja, bizalmas barátnéja az egyik Bertholet kisasszonynak. Önre bízom megítélni, mit tartson valószínűbbnek: Azt-e, hogy Odalie beszélt az ön féltékenységéről Bertholetéknak, Odalie, ki szíve titkait oly féltékenyen őrzi, vagy Alice, kinek ez nem titka, s ki magát Odaliet csipős megjegyzéseivel üldözte amaz estélyen az ön magaviselete miatt. Menjünk tovább. Odalie önt két héten át nem fogadta, mert nagynénje megmondá Randeau úrnak, mely napokon kell jönnie, ha Odaliet egyedül akarja otthon találni. Randeau úr el is jött, s Odalienak és Mlle Blanchenak egész délutánokon át módjukban volt vele unatkozniok. De önnek még egy vádja van. Odalie «kétszeres gonddal» készült Randeau fogadására. Ezt nem tudom, barátnőm nem írta meg nekem Londonba, mikép öltözik Passyban, de azt tudom, hogy Odalie egy nap, midőn a Bertholet nővérek is nála voltak, félreérthetetlenül kikosarazta Randeau urat, ki azt hitte, joga van kezére, mert két héten át untatta.

Anatole megszégyenülve állt Constance előtt.

- És igaz mindez? - kérdé rövid hallgatás után.

- Szavamra igaz, - felelé szilárdan Constance.

- Ah, úgy annál rosszabb reánk nézve! - sóhajtott föl Anatole kínosan.

- Annál rosszabb? mit jelentsen ez? - kérdé Constance, átható tekintetét Anatolera szegezve.

Anatole lelkét iszonyú küzdelem fogta el. A pillanat alkalmasnak látszott határozata kivételére. Midőn vádjait, gyanúját Constance szavai által fényesen megczáfolva látta, az első érzés, mely elfogta, a megszégyenülés érzete volt igazságtalan gyanakvása felett. De e megszégyenítésből, mely a gyanakvó szerelmest érte, a férfi erőt merített azon határozat végrehajtására, melyet becsületérzése követelt tőle. Nehány pillanat alatt Anatole elszánta magát e fájdalmas «kötelesség» teljesítésére.

- Ez azt jelenti, asszonyom, - viszonzá fájdalmas hangon, melynek rezgése majdnem könnyet csalt Constance szemébe, - hogy elvesztém minden reményemet, - vagy nem! hogy átláttam, miszerint sosem volt jogom remélni. Nem tagadom, volt idő, midőn mertem még a boldogságról álmodozni, de az már rég elmúlt. Megvallom önnek, s higgye el, pirulva vallom meg, hogy sosem volt valódi hitem benne, miszerint Odaliet egykor boldoggá tehessem. Ah, tudom mit fog ön erre mondani. Megelőzőm önt, elismerem, hogy hibáztam, hogy vétkeztem Odalie ellen. Ah, de asszonyom, miben állt bűnöm? abban, hogy nem tudtam eltitkolni, mennyire imádom, hogy nem tudtam hideg, közönyös maradni az iránt, kinek egy mosolya

elkábított. Oh, tudom, ez nem igazol; ez nem enyhítheti bűnömet. Bevallom önkényt, oh higgye el, megbűnhődtem érte. Ön nem tudja, asszonyom, mennyit szenvedtem én e rövid életben, ön nem tudja, hogy egy hajótört léleknek csak romjait hordom magamban, hogy e roncsolt szív már aligha bírná elviselni a boldogságot is. Én Odaliet sosem tehetem boldoggá. Ő más viszonyok, más körülmények számára született. Ezt beláttam. Bűnöm, hogy oly későn láttam be, de ha a bűnösnek szabad még egy kegyet kérni öntől asszonyom, úgy esedezem önnek, adjon alkalmat, hogy Odalietől elbúcsúzhassak és - és én ígérem önnek, hogy elmegyek messze, messze, s nem térek vissza mindaddig, míg ő teljesen el nem feledett!

- De uram, - kiáltott fel most Constance félig megdöbbenve, félig elérzékenyülve, - én nem értem.

- De én értem! - szólalt most meg egy hang nyugodtan, de fájdalommal.

Odalie állt Anatole előtt. Megtudván Constance megérkezését, őt üdvözölni sietett, s hallván, hogy valaki van nála, a gyermekszobán át barátnője boudoirjába ment, hogy ott megvárja, míg egyedül lesz; midőn Anatole hangját felismeré, s a szomszéd szobából szavait kihallgatá.

- Odalie! kiáltott fel Anatole, s mintegy megvarázsolva tekintett a leányra, ki úgy állt előtte szépsége pompájában, arczán a fájdalom félreismerhetlen jeleivel, mint egy istennő, ki egy elveszett világ gyászát hordja szemében.

E pillanatban a komorna lépett be, s asszonyát kis leányához, Alexandrinéhez hította, ki a tengeri úton meghűté magát s most új köhögési rohamot kapott. Constance kisietett a szobából, részben azon reményben, hogy a két szerelmes jobban megérti egymást egyedül, mint egy harmadik jelenlétében.

Anatole egyedül maradt kedvesével. Halotti csend uralkodott a szobában. Végre Odalie megszakítja.

- Ön tehát utazni megy? kérdé a leány, nagy szemét Anatolera emelve. Nem volt e szemben sem harag, sem szemrehányás, csak fájdalom.

- Utazni megyek - - messze - nagyon messze! - Afrikába - Amerikába körülhajózom a világot - megyek új népeket felfedezni - igen, új népeket, kik nem tudnak szeretni - vagy nem tudnak gondolkozni - s ha megtalálom őket -

Odalie megrémülten tekintett kedvesére, ki ott állt előtte feldúlt arczczal, reá szegezve merev tekintetét, s midőn így az eltorzult arczba nézett és e zavaros szavakat hallá, egyszerre egy iszonyú gondolat villant meg agyában s erejét veszítve egy székbe rogyott.

Végre Anatole is észrevevé, hogy képtelenségeket kezd beszélni, s midőn meglátta Odaliet halásápadtan leomlani, egy önkénytelen mozdulattal lábai elé veté magát.

Anatole görcsös hévvel ragadta meg Odalie kezét s elhalmozta csókjaival, azután egyszerre, mintha feleszmélne, felugrott, s egy isten hozzádot kiáltva kedvesének, elrohant.

Odalie hátrahanyatlott a székben s arczát elfedte kezével.

Midőn Constance néhány pillanat múlva a szobába lépett s barátnőjét félájultan látta egy karszékben, oda futott hozzá.

- Az istenért Odalie! - és Anatole? kérdé körültekintve az üres szobában.

- Megőrült! sikoltá Odalie és megsemmisülten hullott barátnője karjaiba.

XVIII.

Odalie csalódott, - folytatá Achille, - Anatole nem örült meg.

Estve oly nyugalommal beszélte el nekem a Constancenál történeteket, mely meglepett. E lelki csönd háttérében ugyan félreismerhetlen vala a mély szenvedés, melynek az takarójául szolgált, de a nyugalom, mely e napon viseletét jellemzé, mégis inkább magán viselte az igazság bélyegét, mint bármikor két év óta.

- Hidd el, Achille, monda, midőn elváltunk, - azt hittem, a válás Odalietől nehezebben fog esni, mint most tapasztalom. Fáj itt, oh nagyon fáj! nem tagadom, de mégis könnyebben érzem magamat, mint ma reggel. Becsületemre! kiált fel kétkedő arczomba tekintve, - sokkal könnyebben érzem magamat.

Lakásához értünk. Anatole egyszerre nyakamba borult és megölelt, szó nélkül, de szenvedélyesen.

- Az istenért Anatole - mi ez? kiálték fel aggodalmasan.

- Még rossz néven veszed, hogy szeretlek? kérde Anatole.

- Ez jelent valamit - te -

- Ez azt jelenti, - szólt Anatole felkaczagva, - hogy - hogy ez az ölelés nem neked szólt. - Jó éjt Achille.

- A viszontlátásig!

- A viszontlátásig! kiáltá Anatole és füttyörészve haladt fel a lépcsőn.

*

Másnap reggel, - folytatá Achille egy könnyet törölve ki szeméből, de - e két levél jobban elmondja önnek a történeteket. Az egyik Constancenak szól, a másik nekem. - Először elolvasom önnek a nekem szólót, - monda Achille, s két levelet vett ki a naplóból és olvasá:

Kedves barátom!

Ma estve, midőn elmondám neked a Constancenál történeteket, meg valál lepetve azon nyugalom által, mely szavaimban nyilatkozott. Ez ünnepélyes órában tartozom vele barátságodnak, hogy számot adjak minden gondolatomról, minden érzelmemről neked, ki hosszú éveken át hű társa valál minden örömömnek, minden bánatomnak. Nem akarok sem másnak, sem jobbnak látszani előtted, mint vagyok; ki úgyis ismered minden gondolatomat, minden gyöngeségemet, s ki szerettél úgy a mint voltam, minden gyarlóságaim daczára. E pillanatban szükségét érzem még egyszer, utoljára kiönteni szívemet előtted, ki annak szenvedéseit oly baráti részvétellel kísérted.

Azt hívéd ma estve, kedves Achilleom, hogy azon víg kedélyhangulat, melylyel szerencsétlen viszonyom szomorú befejezéséről értesítelek, csak az erőszakos tettetés gyümölcse, azt hívéd, a kétségbeesés sikerületlen takarója, - hiszen fess egy kintől eltorzult arczot és ügyes festész néhány vonással kaczagó satyrfőt fog csinálni belőle!

Csalódtál. Évek óta nem volt kedélyem oly nyugodt, lelkem, oly megelégedett, mint ma, ha a megelégedés azon harmoniában áll, melyben terveink, szándékaink a körülményekkel összehatalálkoznak. Megtaláltam az egyetlen utat, mely kivezethet a gyötrelmek azon labirinthjából,

melyben lelkem évek óta élőhalottként bolyong, megtaláltam az egyetlen elhatározást, mely körülményeimben lehetséges. Elhatározám magamat, hogy nem fogok tovább szenvedni; s a tudat, hogy ez volt utolsó napja azon gyötrelmeknek, melyekben elmémet néha közel éreztem a megzavarodáshoz, oly jótékony nyugalmat öntött lelkembe, melynek huszonnégy órával ezelőtt még nem hittem volna lehetőségében.

Magamon kívül, félőrültként rohantam el Constancetól, s indultam haza felé. Nem bántam meg a mit tettem, mert, bár nem valék rá elkészülve, hogy ma Odalieval találkozam, élt bennem az elhatározás, hogy véget kell vetnem e viszonyoknak, mely ez imádott gyermeknek már annyi szenvedést hozott, minden kilátás nélkül a boldogságra. Láttam őt elhalaványulva leomlani, és átláttam, hogy e csapáson át kell esnie. De most, midőn önmagamot erőszakosan kirántám e szerelem karjaiból, midőn kedvesemről önkénytelenül nyiltan lemondtam, egy borzasztó üresség tátongott előttem, melyre vakságomban nem gondolék: *az élet önélküle*. Az élet önélküle, rám nézve kit szeret s ki őt imádom, - ez egy borzasztó ür a mindenségben, melybe tekintve érzem, hogy elszédülök. Elhatározám lemondani róla, eltaszítani magamtól e szerető szívet, - nem gondolva meg, hogy utánna az élet rám nézve egy kongó semmi, hogy ha az ő képét kitépem lelkemből, oly ür támad benne, melyet még szenvedéssel sem lehet betölteni. Most úgy érzem, mintha épen azt követtem volna el, a mi lehetetlen, - s ezzel elveték magamtól mindent, a mi lehetséges. Nem vagyok képes neked leírni mit éreztem ez órában, s ha le tudnám írni, megőrülnék belé.

Elmém zavarodni kezdett, s mindinkább magamba mélyedtem, midőn kocsim megállása egyszerre magamhoz térített. Kitekintek. Nagy néptömeg foglalta el az utcát, úgy hogy nem haladhattunk rajta keresztül.

- Mi történik itt? - kérdem kocsisomtól.

- A Szajnából fogtak ki egy embert, a ki beleugrott, viszonzá az öreg Martin nyugalommal.

E szavakra magam sem tudom miért, kiugrottam a kocsiból és sehová sem tekintve gyorsan utat törtem magamnak a tömegen keresztül a folyó partjához. A Szajna áldozata ott feküdt a parton, nedvesen, megbámulva a tömeg által. Egy szép szőke, alig tizenhat éves fiú volt egyszerű, de tisztességes öltözkében. Mindenki találgatta, mi vihette e gyermeket az öngyilkosságra, midőn egyszerre egy hasonlókorú ifjú felismeri a halottat és sírva ráborul. Megragadám a fiút. Szegény megijedt tőlem s kérdésekre elmondá, hogy a halott jó barátja és iskolatársa. Egy kereskedőnél volt szálláson s szeretete annak tizenhat éves leányát. Az apa, ki gyermekét egy gazdag barátjának szánta nőül, midőn a két ifjú szerelmét megtudta, rögtön felmondta neki a szállást, s azonfelül a collégiumba ment, s az igazgatónál bevádolta, hogy leányát elcsábítá. Az igazgató nyilvánosan, kíméletlen modorban megdorgálta a fiatal tanulót és szigorú büntetést rótt reá. De Anatole büszke fiú volt, s midőn szerelmét az iskola törvényszéke elé hurczolva látta, a szégyen szinte megfosztá eszméjétől. Szerelme e csapást, becsület érzése e megaláztatást nem bírta elviselni, s Anatole kiszökött a collégiumból, mely a szomszéd utcában van, neki rohant a Szajnához, - egy pillanat s az ifjút a halál örökre biztosítá minden fájdalom és gyalázat ellen!

A fiatal öngyilkost Anatolenak hítták, úgy mint engem - -

És e fiúban volt lélekerő elvetni magától egy életet, melynek csak jövője van, ily semmi-ségért? volt ereje a szenvedés és gyalázat helyett a halált választani? Pedig mi lehetett e gyermek fájdalma, e gyermek szégyene a férféhoz képest? Minő borzasztó lelki küzdelmeken kellett ez ifjúnak azon rövid idő alatt átmennie, míg a collégiumból a Szajnáig futott! De most itt fekszik, nyugodtan, fájdalom nélkül, örökre biztosítva minden csapás ellen, még oly csapások ellen is, melyek lehetőségére talán sohasem gondolt!

Gondolatokba merülten tértem vissza kocsimhoz. És mire hazaértem, már élt bennem az elhatározás, mely visszaadta nyugalمامat. Fiatal névrokonom megadta a példát, melyet követnem kell.

Meg fogok halni!

Oly jól esik most e szót leírhatnom. Te tudod Achille, hogy a halál gondolata nem új, nem idegen rám nézve. Mielőtt Odaliet megláttam, annyit foglalkoztam volt vele, hogy elveszté rám nézve minden iszonyát. Ah, mi más idők voltak azok, midőn vadásztam a szerelmet és szinte ösztönszerűleg megvetém saját érzelmeimet, ha éreztem valamit; midőn az élvezet tetőpontján oly üresnek találtam még a kéjt is, midőn testem lelkem valami végtelen élv után vágyott, melyben sohasem részesülhetünk, mert kiveszett lelkünkől a fogékonyság iránta, s midőn önkénytelenül vonzódunk a halál gondolatához, mint az egyetlenhez, melyet még nem ismerünk! Mily közel álltam éveken át a sírhoz, melyet önközünk ás, s melytől csak egy eszme bírt eltávolítani, a lelkesülés Franciaország letiport szabadságáért! És mi más volt ismét életem, mióta Odaliet szerettem, - ah minő iszonyú tömegén a szenvedésnek kellett két éven át keresztül mennem! és mégis mint ragaszkodtam az élethez, melyet az ő képe tett becsessé!

Ah, vége ennek is! Az élet ismét elveszté becsét rám nézve, vagy nem - nem becsét, elveszté az elviselhetőséget. Határozatom szilárdan áll.

Meg fogok halni. S valjon nincs-e rá jogom?

Azt mondják: isten küldött a világra, tehát itt kell maradnod, míg vissza nem szólít; ha fegyvert emelsz magad ellen, fellázadsz isten ellen, mint az elégedetlen rabszolga, ki menekülni akar urától; életedet nem szabad elvenned, mert istentől ered, szenvedj, tűrj, s ezáltal szerezz magadnak érdemeket istennél!

Ah, minő nevetséges, a ki így isten nevével csal mást és magát!

De nem ijedek meg töletek minden isteni félelmekkel együtt. Lássuk, kinek van igaza.

Maradjak itt, míg isten el nem szólít? hát ki tudja, valjon nem épen ő oltja-e lelkembe az önkényes halál gondolatát? lehet-e ily elhatározás annak beleegyezése nélkül, ki nélkül misem történik a világon? vajjon nem ő utal-e az öngyilkolásra, midőn elviselhetlenné teszi életünket? Az élet tőle jön, - de mit bizonyít ez? nem istentől jön-e a betegség is, és ki fogja bűnnek mondani, ha szabadulni igyekszünk tőle? s ha istentől jó az élet, valjon nem tőle jó-e annak gyűlölete is?

Szenvedjek és szerezzek érdemeket istennél, - az ördögbe, jámbor barátim, minő rabszolgatartó felfogással vagytok ti istenetek felől, hogy oly kannibálnak tartjátok, ki kínjainkban gyönyörködik, s kinek kegyét csak a gyötirelem jogcímén lehet elnyerni? S minő őrzöngő vakmerőségre vetemedtek, midőn a gondolat kétségbeesésében istennel való közvetlen érintkezésről álmodoztak!

Hol itt a vallásosság abban, a mit ti vallásnak neveztek, s a mi tulajdonképpen istenkáromlás volna, ha lehetne káromolni azt, a ki - nincs!

Hol itt a logika? Vallástok a halált hídnak tekinti egy jobb, egy tisztább életbe, s ti bűnnek bélyegzitek, ha e hídra mielőbb rá akarunk lépni? Vallástok az egekig emeli a keresztyénség vértanúit, pedig kilencz tizedrészők öngyilkos vala, öngyilkos fanatismusból. Vallástok elitéli az öngyilkosságot és csábít rá, midőn az üdv tökélyét a siron túl igéri!

De ki fog keresni logikát a vallásban?

Nem hiszek abban, a mit ti istennek neveztek, hogy reá támaszkodhassatok gyávaságtokban. Ti a halál perczére szoktátok utalni az istentagadót, s meg vagytok róla győződve, hogy legalább akkor osztani fogja gyöngeségtetek, midőn bucsút vesz az élettől. Minő csalódása egy csalódásokon tengődő léleknek! Szemben állok a halállal, alig néhány óra választ el tőle, - és sohsem hittem kevésbé rögeszméitekben, mint e pillanatban.

És ez szerencsém, ez olt e perczen nyugalmat lelkembe.

Mert ha hinném istent, a mindenhatót és mindentudót, úgy már rég megtanultam volna gyűlölni, úgy most haragtól forró vérről röpíteném a golyót agyamba, s a másvilágra érve kitűzném a lázadás zászlaját, boszút lihegő szavam felverném a túlvilág nyugalma, zászlóm köré gyűlnének mindazok, kik ártatlanul szenvedtek a földön, és ledöntenők annak trónusát, ki hatalmával oly ádázul visszaél, kinek szeretete halál, igazsága gyötrelme!

De ime nyugodt vagyok, számot vetettem életemmel, nem szomjazom boszút, mert nincs ki ellen, nem gyűlölöm istent, mert - nincs.

De vannak magasabb törvények is, mint melyeket az ember akár az államban, akár a vallásban embertársai elé szab, van az embernek egy magosabb erkölcsi célja is, és vajjon nem tiltja-e ez az öngyilkolást?

Elismerem. Van az embernek magosabb célja is, mint kellemesen töltöni életét, de vajjon fog-e az e cél felé vezető úton munkálhatni az, kinek lelke már annyira megtört, hogy menedéket keres a halálban?

Azt mondják, a társadalom védte és felnevelte az embert, alkalmat adott neki tehetségei ki-mívelésére és tért nyújt képességeinek érvényesítésére, s ez által hallgatag oly kétoldalu szer-ződés jött létre az egyén és a társadalom között, mely egyoldalulag fel nem bontható; az öngyilkos tehát bűnt követ el a társadalom ellen, midőn azt magától megfosztja. De ez csak bizonyos határig áll. Elismerem, vannak kötelességeink a társadalom iránt, s volt idő, midőn éltem egyedüli boldogságát embertársaim szolgálatában reméltem feltalálhatni. De ha a társadalom jogaival álltok elő, ne feledjétek, hogy az egyénnek is vannak jogai. A társadalom önzése megszűnik jogos lenni ott, a hol az emberi önzés jogosultsága kezdődik. Azt mond-játok: az életet kaptuk, tehát nem a miénk; s én azt mondom, épen mert kaptuk, a miénk. Ren-delkezhetünk vele azon határokon belől, melyeken túl az egyén önzése megszűnik jogos lenni. De vajjon hol van e határ?

Száz öngyilkos közül kilenczvenkilencznek elhatározásában túlnyomó része van a társadalom-nak elfogadott nézetei és előítéletei, intézményei és hiányai által. Vajjon nem a társadalom elfogadott fogalmai vezetik-e annak kezét, ki becsületét megőrzendő lesz öngyilkossá? Hány szerencsétlen szerelmes keresi a halált, kit csupán a társadalom előítéletei űznek a kétségbe-esés karjaiba? S vajjon nem társadalmi intézményeink hiányai szolgáltatják-e az öngyilkosok ama túlnyomó contingensét, mely a nyomor elől menekül a halálba?

A vad népek nem ismerik az öngyilkosságot, s a néger, ki megöli magát, a civilisált társada-lom intézményeinek esik áldozatul.

Az öngyilkosság a civilisáció egyik szomorú attribútuma.

A társadalom törvényei nem törődnek az ember legszentebb érzelmeivel. És sok esetben nem is törődhetnek vele. Az érzelm ügyeit törvények nem szabályozhatják. És vajjon, ha érzel-meink ily összeütközésbe jönnek társadalmi rendszerünkkel, - hol az eszköz e küzdelem kiegyenlítésére?

A társadalomnak bizonyos határig joga van az ember életére, de vajjon van-e joga visszaélni azon szívnek kétségbeesésével, melynek már legszentebb érzelmeivel visszaélt? követelheti-e tőlünk, hogy tovább viseljük ez életet, melyet az ő intézményei tettek szerencsétlenné, elviselhetlenné?

Mi boldog lehetnék én most, ha Odalie nem egy császári tábornoknak pazar bőségben, kényelemben nevelt leánya, kinek igényeit a párisi társadalmi élet oly magosra fokozta, hova anyagi helyzete fel nem ér! Mi boldogok lehetnénk egy más társadalomban mi, kiknek a párisi társadalomban a kétségbeesés jutott osztályrészül!

Hallgassatok el a társadalom jogaival. Nem szabad oly erkölcsi törvényt felállítani, melyek annyira ellenkeznek az emberi természettől elválhatlan önzéssel, hogy a valóságban lehetetlenekké, s ha mégis hirdettetnek, hazug frázisokká lesznek. Nem szabad a társadalom iránti kötelességeinknek oly széles magyarázatot adni, mely a kétségbeesett szívtől megtagadja a jogot, szenvedéseit könnyíteni.

Ember vagyok, elvitázhatlan jogom van keresni a jót és kerülni a rosszat, másnak kára nélkül. Kereshetem a halált, ha jobbnak találom az életnél, - s jogommal élek mindaddig, míg halálom által mást meg nem károsítok.

Ez az egyetlen feltétel, melyhez az öngyilkolás jogát kötni lehet. Ha vannak tartozásaink, melyeket leróni, kötelezettségeink, melyeket teljesíteni csak úgy lehet, ha élünk a meddig élhetünk, akkor, elismerem, bűnös a kéz, mely fegyvert emel önmaga ellen; mert másnak joga van reánk, s e jogát megsértjük. A családapa, ki nejének és gyermekeinek szeretettel, támogatással tartozik egy életen át, megsérti családja iránti kötelességeit, ha azt támaszától megfosztja. A fiú, ki szüleit megfosztja a lehetőségtől, gyermeköket szeretni, s általa szerettetni, megsérti a gyermeki szeretet kötelességét. Ha volna családom, ha volnának szüleim, kiknek szeretettel és támogatással tartozom, még talán el tudnám szánni magamat az élet terhének elviselésére. De én egyedül állok a világban. Nincs a ki igényt tartson képességeimre, kinek tartoznám vele, hogy kedvéért életben maradjak. Nincs családom, szabad vagyok.

Te vagy mindenem Achille, és Odalie, barátom és kedvesem. Ti ketten vagytok a világon, kiknek jogotok van reám. Te, az igaz barát, ki gyermekkorunk óta változatlan, elnéző barátságoddal támogattál, ő, a szerető nő, ki szívét egy szerencsétlenné áldozá. Ne gondold Achille, hogy kicsinylem vonzalmatokat; két oly szív, mint a tied és Odalieé, - ah nem elég-e ez egy hosszú életre? Hiszen, ha csak a szívekkel kellene számolnunk, úgy a legboldogabb az volna, kit Odalie szerelmére, Achille barátságára méltatott!

Nem lehet.

Bevallom Achille, irántad hálátlanságot követek el, midőn meghalok. De barátságod, mely bűnössé teszi kezemben a fegyvert, fel fog oldozni a vád alól. Nem fogod kívánni, hogy alávessem magamat e perczen a gyötrelmeknek, kifejteti előtted azon elviselhetlen lélekállapotot, melyből más menekvés nem létezik. Nem volt titkom előtted, s naplóból, melyet kérlek, fogadj el emlékül szerencsétlen barátodtól, ki fogod pótolhatni, a mi eddig tán nem állt elég világosan előtted. Ismersz, és át fogod látni, hogy másként nem cselekedhettem; és nem fogsz benne kételkedni, ha azt mondom, hogy a mi fájdalmat e pillanatban érzek, csupán azon gondolat okozza, hogy tőled el kell válnom.

És Odalie? - Neki tartoztam azzal, hogy boldoggá tegyem; de miután e tartozást teljesítenem lehetetlen, és lehetetlen nem önvétkemből, - nem tartozom neki az élettel. Halálom híre le fogja sújtani, de meglásd Achille, hamarabb fogja feledni a meghalt Anatolet, mint feledni tudná az élőt, ki csak rá nézve halt meg. Ő meg fog bocsátani annak, kinek nem volt ereje élni az ő bírása nélkül.

Volt idő, midőn, nem ismerve még az élet keserűségeit, gyávaságnak tekintem az öngyilkosságot. Megvallom, e gondolat tartóztatott vissza ma is leginkább ez elhatározástól, - de végre elhagyott. A ki gyávaságot készül elkövetni, nem azt érzi, a mit én érzek ez órában. Vajjon gyáva volt-e Brutus, midőn kardjába dőlt, és Cato midőn beleit felvágta, nehogy Caesarnak hódolnia kelljen? Gyáva volt-e Ária, midőn a véres tört, mely keblét átjárta, habozó férjének nyújtá: Vedd Paetus, nem fáj!? Gyáva volt-e Antonius és Cleopatra, kik Octavián rabsága elől a halálban kerestek menedéket? Gyáva volt-e Collatinus vagy neje, a nemes Lucrétia, midőn gyalázatát túlélni nem bírta?

Ah, megengedem, hogy magamféle apró embernek nem illik e nagy jellemekre hivatkoznia. De végre is, a mi a nagynál erény, lehet-e gyarlóság a kicsinynél?

Magasztalják a katonát, ki hősen megy szembe a halállal. De a katona hősiességében mindig van része a reménynek is, hogy életben marad, s a vágnak a dicsőség, a jutalom után, - az öngyilkos elszántságában nincs semmi más mint bátorság.

És még egy. Legyen bár a határozat és tett egy pillanat műve, vagy hosszas elmélkedés eredménye, mint Robecké, ki könyvet írt az öngyilkosságról, mielőtt végrehajtotta volna, - az öngyilkos elhatározásában mindig van valami nemes érzés, mely felül emeli a hétköznapi embereken. Igaz, hogy erő kell hozzá, a rosszat túrni tudni; de túrni akkor is, midőn jogos módon menekülhetnénk tőle, ez nem bátorság többé, hanem botorság.

Megengedem, hogy lehet gyávaság az, a mi bennünk az öngyilkosság határozatát szüli; de végrehajtani csak a bátorság lesz képes. Félttem én is az élettől barátom, s ez gyöngeség vala, megengedem. De minek fogod nevezni azt, hogy most nem félek a haláltól?

Hidd el egyetlen barátom, rég nem cselekedtem valamit oly józanul, mint cselekszem a halált. Nem átkozom kedvesemet, soha az érzélem, melylyel iránta viseltetem, tisztább nem volt, mint e pillanatban. Nem érzem azt az általános világfájdalmat, mely elménket elhomályosítja, s fekete szemüvegen át láttatja velünk a világot; nem esem kétségbe az emberiség sorsa felett, nem kételkedem benne, hogy van boldogság e földön, - de érzem, hogy *rám nézve nincs*, hogy az én életem elveszté becsét, célját, értelmét, - s érzem hogy ily csupasz életet nem érdemes fenntartani.

Nyugodtabban halok meg, mint éltem. - Ez igazolásom.

És most isten veletek egyetlen barátom és imádott kedvesem! Legyetek oly boldogok a mily boldogtalan volt

Anatole.

A másik levél Plangenet Constancenak szólt és így hangzott:

Asszonyom,

Magyarázattal és bocsánatkéréssel tartozom önnek ama szerencsétlen jelenetért, melynek a véletlen az ön házat tette színhelyévé. Emezt nem fogja ön megtagadni a szerencsétlentől, ki, mire ön e sorokat veszi, azon állapotban lesz, melyben a legnagyobb ellenség is igényt tarthat ellensége bocsánatára, s ki élte ez utolsó órájában köszönetet mond önnek azon nem érdemlett barátságért, melylyel két éven át kitünteté, s melylyel - mint öntudata vádolja, - visszaélt. Mert visszaéltem az ön barátságával, vissza Odalie szerelmével, midőn szeretni mertem, én, ki sem hinni, sem remélni nem bírtam. Végre, - későn, oh nagyon későn! beláttam ezt, - elhatározám, lemondani a jelen boldogságáról, mely ámitás vala a jövőre nézve, s a véletlen, midőn ma

Odalieval önnél összehozott, úgy akarta, hogy ön tanúja legyen, mikép hajtom végre önmagamon ez ítéletet.

Ime egyetlen mentségem asszonyom; ime a magyarázat, melyet önnek joga van tőlem követelni.

Midőn ma önhöz beléptem, nem gondoltam rá, mit fogok tenni, ha egyszer nem lesz jogom Odalie nevét kiejteni. Midőn öntől eltávoztam, csakhamar tisztába jöttem magammal e kérdés felett.

Odalie nélkül élni? - Ez asszonyom, egyszerűen lehetetlen.

De lehet - meghalni nélküle.

Ha érdekli önt sorsom asszonyom, ezennel felhatalmazom C. Achille barátomat, adjon meg önnek minden felvilágosítást, melyre szüksége van, naplómmal együtt, melyet neki hagytam emlékül. Ha ön ezeket hallja és olvassa, meg fogja érteni végzetemet.

Még egy kérésem van önhöz asszonyom. Támogassa Odaliet barátságával. Ne mondjon neki rólam csak olyat, a mi gyorsabban feledtetheti vele szerencsétlen kedvesét. Felhatalmazom önt arra is, hogy rágalmazzon előtte, ha jónak látja; kész vagyok gyűlöletét és megvetését elviselni, ha ez megnyugvására szolgálhat. Nem irok Odalienak, egy sorban sem veszek tőle búcsút, hogy önnek teljesen szabad keze legyen e tekintetben. Ez utolsó és nem legcsekélyebb pontja ítéletemnek.

És most asszonyom, búcsút veszek öntől örökre, öntől és Odalietől. - Legyen ön boldog asszonyom, s feledje és feledtesse Odalieval

Flavigneux Anatolet.

Ime Anatole története.

Hosszadalmas valék az elbeszélésben, - folytatá Achille, - de barátomat csak az ítélheti meg igazságosan, a ki multját ismeri. Mert e szomorú katasztrófának oka csak részben rejlik azon akadályokban, melyek Odalietől elválaszták, s a körülményekben, melyek közt kedvese nevelkedett; szerencsétlenségének valódi kulcsát multjában kell keresnünk. Hogy egy egészséges, tettvágyas és munkaképes ifjú, pályája kezdetén, az erkölcsi és anyagi siker buzdító ölében, egy jövő küszöbén, mely elé mindenki remélve tekintett, megszeressen egy nőt, ki sorsán felül, bőségben nevelkedett ugyan, de ki őt mélyen és igazán szereti, és a netaláni anyagi szükség lehetősége elől meghátráljon a - - halálba, hogy eldobjon magától egy életet, mely egyrészt hirrel s dicsőséggel kecsegteti, másrészt alapos reményt nyújt a boldogságra, s eldobja azt aggodalomból oly viszonyoktól, melyek mindössze nem lehetetlenek, - ez oly pszichologiai ellenmondás, melynek másutt kell kulcsát keresnünk.

Nagy lélektani ellenmondásokra, úgy hiszem, csak sokat szenvedett embereknél találunk. És Anatole ifjúkori szenvedései megadják e talány megfejtését. Anatole természetből fogva tüzes vérű, tettekre és élvágyó vala. Midőn az életbe belépett, tizenhat éves korában, lelke egy tiszta fehér lap volt, s minden attól függött, mit fog az élet e lapra feljegyezni. Élénk becsület-érzés és fogékony szív, melyet anyjától öröklött, hajlam a könnyelműsége s élvezetvágy, miben apjára ütött: ez volt az anyag, melyet a természet jövőjének rendelkezésére adott.

A tizenhat éves ifjú ártatlan, tiszta lelkébe először Hermance írta be a maga nevét és történetét a kicsapongás, az erkölcsi cynismus, a gyalázat betűivel; melyek az ifjút arra kényszeríték, hogy piruljon önmagán, s arra vitték, hogy kedvesében a nőnemet megvesse. Korának természetes naivságát veszélyes gyorsasággal követte a felvilágosodás legsivárabb neme: az, melyet

lelkünk ártatlanságának s költészetének árán vásárolunk meg. Az idealizmus korszaka Anatole lelkében csak hónapokig tartott. Az első csók, melyet Hermance-től mint kedvesétől kapott, szét tépte a fiatal kebel illúzióit, s azon lelki válság, melybe Hermance bukása dönté, egy léha, kicsapongó élet karjaiba taszította.

Hosszú négy éve után e lélekszenyvesztő, emésztő életmódnak jelent meg Hélène kedélyének láthatárán, hogy veszni indult lelkét saját fájdalma árán megmentse. A könnyelműség tetőpontján, midőn erkölcstelen szenvedélyei végzetes hatalommal ragadták egy oly tett felé, melyre még az ő morálja is a «jellemtelenség» nevét alkalmazá, Hélène önfeláldozó szerelmének s lemondó ártatlanságának megindító nyilatkozására volt szükség, hogy természetének eredeti nemessége legyőzhesse Hermance iránti szerelmének szomorú örökségét.

Anatole szakított multjával, de - már későn. Lelke szárnyait az idő sivár tapasztalásai megnyesték. Erkölcsileg megtért, s szerelme Odalie iránt tiszta volt, mint egy szűz kebel első gerjedelme. De első szerelmének keserű csalódása, az önmegvetés emésztő érzése, négy évi életmódja, s az önvád maró kínjai Hélène iránti magaviselete miatt, megzavarták lelki fejlődésében. Elveszté hitét.

Több évi komoly munka és tanulmányok kimívelték szellemét, s erős politikai meggyőződéseket csepegtettek lelkébe; de feldúlt szívvilágát nem bírták ujja teremteni. Midőn Odalie szerelmének jeleit vette, őszintén igyekezett e gondolat ellen küzdeni. Egy évig tartott, míg megszerette a leányt, s másfél évig, míg önmagának be merte vallani azon szerelmet, mely saját iniciatívája folytán sohasem keletkezett volna szívében. Másfél év múlva nem kételkedhetett többé saját szerelmében, de ezenkívül kételkedett mindenben. Ha a politikai gyűlölet nem választja el a tábornoktól, ha tölthetett volna kedvesével annyi időt, mennyit e körülmény nem léteben kétségkívül töltött volna, azt hiszem, hogy a folytonos érintkezés szerelme tárgyával győzött volna lelki töprengésein, s szerelme hatalmától elragadtatva rövid idő alatt örökre magához fűzte volna kedvesét. De a politikai ellentét közte és a tábornok közt, midőn az alkalmak számát, melyekben szerelmesével találkozhatott, lehető csekélyre leszállította, még tápot adott kételyeinek. Hosszú hónapokon át megfosztva ideáljának láthatásától, lelke önmagára vala utalva, s midőn csupán magából meríthetett, zsákmányul esett azon kételyeknek, melyeket Odalie szava, ha azt gyakrabban hallja, örökre elriaszthatott volna.

Nem tudott remélni, és nem tudott lemondani. Szomorú kételyei két éven át oly tétlen passivitásba sülyeszték, mely apathikus önfeladásában nem gondolja meg, hogy az ily viszony egy fiatal férfi és fiatal leány közt hosszabb időre tarthatatlan. Akaratlanul ámitá önmagát és kedvesét, míg végre ennek néhány véletlen szava felkelté benne a férfi becsületérzését, ki most a szerelme gyors elhatározásra kényszeríté.

Azon nap óta, melyen Hermance bukása felett kétségbeesve tört irányzott mellének, Anatole nem érte oly erőszakos lelki megrázkódás, mint ez vala. Az ily válságok a kedély minden zugát felferik, s nem hagyják szívületünknek egy elemét sem érintetlenül. S midőn az volt a kérdés: lemondjon-e végleg és tényleg kedveséről, vagy kösse őt magához örökre, nem törődve a jövővel? - szomorú hatalommal támadt fel lelkében a Cotin-ház emlékezete.

És ily körülmények közt, ily előzmények után, ez határozta meg a küzdelem kimenetelét.

Anatole képesnek érzé önmagát az anyagi nélkülözés minden nemére, kétszer mondott le önszántából a jólétről, de maga sohasem tapasztalta a szükségét. Gyermekkorában nagybátyja bőkezűen gondoskodott róla, utóbb saját munkája ritka szerencsés anyagi helyzetbe emelte. Egy szomorú példáját látta a nyomor következményeinek, s e példa annál megrázóbban hatott rá, mert becsületes, szeretetreméltó embereket taszított az örvénybe, kiket tisztelt és szeretett; mert bukását okozta első szerelme tárgyának, kinek gyalázata kiindulási pontjául szolgált

minden szenvedéseinek. Cotinék nyomora okozta, hogy Hermanceban oly keserűen csalódott, hogy kétségbeesésében a kicsapongás karjaiban keresett menedéket; ez sodorta oly viszonyokba, ez hozott rá oly szenvedéseket, melyek alatt lelki ereje megtörött. S ha a becsületes, szerető, de gondatlan és mulatni vágyó Cotinnéval párhuzamba állítá a pazar bőségben nevelt, fényhez szokott, ünnepezt, ragyogni vágyó Odaliet, - vajjon csoda-e, ha lelke kétségbeesett a természetek e hasonlóságán, és nem merte a sors hasonlóságát kihívni?

Ily körülmények közt talán lett volna még egy dolog, ami Anatole a végső kétségbeeséstől megmenthette volna: a vallás. A mióta a világegyetem matematikai ismeretlenét, a nagy X-et a természettudomány megfejté, azóta az atheismus oly erkölcsi jogosultságot nyert, minővel azelőtt nem bírt. De azért az egészséges atheismus ma is az erős szellemek privilégiuma, melyet megtört lélek nem bír elviselni. A vallás babona, előítélet, - de oly babona, mely képes fanatizálni, oly előítélet, mely képes bátorságra, kitartásra buzdítani, midőn a remény minden más jogczimét már elveszte. Ha Anatole mély vallásos érzülettel bír, a hit segélyével tán sikerült volna megcsalnia saját lelke kétségbeesését, istenben bízva, a remény e képzelte hatalom iránt, talán képes lett volna elméjét elámítani, s ezáltal a végecsüggedéstől megóvni, hogy lett volna ereje szembeszállni a jövővel. De Anatole atheista volt.

Ez még sivárabbá tette kétségbeesését.

Mindezen tényezők összevéve, azt hiszem eléggé megmagyarázzák Flavigneux Anatole végétét. Ezeket elgondolva nem fogunk követ dobni a szerencsétlen ifjúra, kinek utolsó levele, melyet önnek felolvasék, szinte természetellenes, megdöbbentő józansága által, megczáfolhatlanul hirdeti, miszerint azon ember, ki oly szenvedéseken ment át, oly tapasztalatokat szerzett, úgy tudott szeretni, és úgy nem tudott hinni, mint Anatole, - csak akkor érezheté magát teljesen nyugodtnak, midőn már előtte feküdt a töltött pisztoly, mely néhány óra mulva megmenti minden szenvedéstől.

S e pisztoly eldőrdült, - tevé hozzá Achille elfojtott hangon, - és én elvesztém legjobb barátomat.

- És Odalie? - kérdem szünet mulva Achilletől.

- Odalie mélyen és igazán gyászolta kedvesét. Megtudván Constancetól, hogy Anatole naplóját nekem hagyta, elkérte olvasni. Midőn néhány hét mulva meglátogattam, visszaadta a könyvet. «Most már nyugodtan bírhatja ön ez emléket barátjától», mondá s egy másik hasonló kötetet tartott elémbé. Felnyitám. Anatole naplója volt az, hiven lemásolva Odalie által. A leány egy hónap alatt leírta magának e kötetet; írásközben átszenvedte mindazt, a mit kedvese szenvedett, s a visszaidézett fájdalmak ez egy hónapjának eredménye ott állt a könyv utolsó lapján.

«Te jobban tudtál gondolkozni, én jobban tudtam szeretni. Te bölcs voltál, én csak szerelmes. Ha kevésbé lettél volna előrelátó, még tán boldogok lehettünk volna!»

- «De hátha nem?»

- «Mégis igazad volt Anatole.»

E sorokat írta Odalie kedvese naplója végére. A szerencsétlen leány annyira beleélte magát e napló olvasása alatt kedvese szenvedéseibe, hogy végre maga is elveszte hitét.

De a kétkedés, mely Anatole szerencsétlenségét okozta, Odalienak megkönnyíté a magáét elviselni. A kétkedés semmivé teszi az örömet, midőn elemeire felbontja; szelidíti a szenvedést, midőn elforgácsolja.

Körülbelül egy évvel Anatole halála után egy gyors betegség Duploque tábornokot is sírba szőlítá.

Odalie egyedül maradt azon csekély vagyonnal, melyet atyja hagyott rá, és készült Normandiába vonulni vissza nagynénjével, hogy ott szerényen éljen emlékezetének.

Ekkor egyszerre ismét megjelent egy már több ízben elutasított régi udvarló. Felajánlá millióit Odalienak, s nem kérte tőle szívét, csak kezét.

Kettő közt volt a leánynak választása.

Visszavonultan élni Normandia valamely félreesett zugában, vagy ismét megkezdeni az előbbi fényes és zajos életet, s most már hatványozott kiadásban.

És vajjon hol lesz könnyebb feledni az elhalt kedvest: egy csendes kis városban-e, lekötve egy helyre, egy kis unalmas helyre, mely a lelket akarata ellenére az emlékezethez kényszeríti menekülni foglalkozásért? vagy milliókkal rendelkezve a nagy világban, folytonos zaj, vígság, ünneplés között?

Odaliet meggyőzték rokonai, miszerint ez utóbbi életmód jobban megfelel szenvedő lelke szükségeinek. És Odalie kijelenté kérőjének, hogy szíve a halotté marad, de kezét elnyerheti, ha kész őt támogatni a feledésben.

- Két év mult el azóta, - folytatá Achille, - s Odalie férjével együtt Európaszerte keresi a szórakozást, de hogy kedvesét még mindig nem feledte, azt észrevehette ön tegnap, midőn látta, miként halványult el egy ember láttára, ki őt Anatolera emlékezteté.

- Mit mond ön, - kiálték fel, tehát azon ígező szépségű nő, ki tegnap az estélyen...

- Senki más, mint Odalie.

- És férje?

E pillanatban eszembe jutott, hogy a fazék névjegye még mindig zsebemben van, elővettem tehát, s megtaláltam rajta a választ kérdésemre:

*Hyacinthe Randeau
Rentier.*

XIX.

Három nappal utóbb elhagytam Rómát.

Nem láttam többé Odaliet, de nem bírtam feledni. E bűbajos alak, titokteljesen ékesszóló varázssá-
val folyton lelkem előtt lebegett, majd mint personifikációja a megragadó bájnak, mint ideálja a
női kellemnek, kiben az istenség asszonyi revelációja, a mosoly ígéje testté lőn; majd mint a
táncznak megvadult muzsája, a mint rohamos gyorsasággal röpült végig M*... marchese
termein, titokteljes vágytól dagadó kebelével, emésztő lánggal szemében, arczán a szédülés
átérzett kéjével, vonásaiban oly minden földin felülemelkedett elszántsággal, mely vakmerően
kísérti az élet és halál istenét... s többször kértem magamtól, mint kérdé egykor Anatole:
Odalie, daemon vagy-e vagy istennő?

Két héttel utóbb Nápolyban a következő újdonságot olvasám egy odavaló hirdalóban:

«A fiatal kor gondatlan könnyelműsége ismét egy ifjú életnek oltá ki világát. Mint római lapok
írják, tegnapelőtt temettek ott egy szép, fiatal franczia nőt, ki alig néhány hét óta időzött
Olaszországban, s kiben a római társaság már előre üdvözlé a bekövetkező farsang királynéját.
R... asszony néhány nap előtt T* M* marchese estélyén táncztól felhevülten vizet kért. R...
urat e kívánság annyival inkább meglepte, mert neje tánczközben rendesen theával szokta volt
szomját oltani. Ez alkalommal azonban sem férjének sem barátainak nem sikerült őt veszélyes
kivánsága teljesítésében meggátolni. A fiatal nő, nem hajtva semmi tanácsra, teljes felhevülés-
ben felhajtott egy pohár jeges vizet. Másnap rosszul lett, s pár nap alatt oly erőszakos tüdőlob
fejlődött ki a szerencsétlen nőben, melyen az orvosok nem bírtak erőt venni, s mely a boldog
férjet szeretett nejétől megfosztá.»

Ah Odalie! nem valál daemon, nem valál istennő. Asszony voltál tetőtől talpig, asszonyi
szívvel és asszonyi gyengeségekkel.

-&-